

PAULER ÁKOS.

1876—1933.

Mit jelent ez a név a filozófia világában és mit vesztett benne a magyar tudományos élet — ennek méltatása túlhaladja e sorok keretét és nagyobb tanulmányt kíván szakíró tollából. A Napkelet elmélyedően foglalkozik az alább következő tanulmány keretében egyik lelkes megteremtőjének és haláláig hűséges nagy barátjának élete művével. A Magyar Irodalmi Társaság mélységes gyásza azonban külön is kifejezést keres.

Pauler Ákos nagy úr volt a gondolatok világában. Főlényesen uralkodott saját lelki élete felett is. És ez a főlényes önuralom olyan harmóniát sugárzott kifelé, hogy mindenki, aki vele találkozott, ösztönszerűleg megérezte, — nem mindennapi ember az, aki előtte áll.

Független volt a szó szoros értelmében. A siker kedvéért egy lépést sem tett volna, anyagi érdek előtte ismeretlen fogalom volt. Véleményalkotásában mindig az igazság megállapítását célozta. És ha egyszer megtalálta azt, attól senki kedvéért nem tágitott. Egészen belső életet élt — életét tudományos munkájának szentelve. Zárkozott volt és magányos, magába gyűjtve gondolatvilága kincseit. Nem kereste a társaságot, de valahányszor emberek közé került, a társalgás valóságos mestere volt.

Nemcsak az a néhány ember, aki műveltség dolgában hozzá közel állott, élvezte szellemes, változatos, gyakran finoman szarkasztikus beszélgetését. Öregeket, ifjakat, gyermekeket egyaránt, mindenkit lebilincsellé világos előadása, humora, közvetlensége. Mindenféle összetételű társaságban ő volt az összekötő kapocs; bele tudta magát élni a legkülönbözőbb gondolatvilágokba és mindenkiből ki tudta hozni azt, ami benne legérdekesebb és legértékesebb. Soha sem nehezedett senkire tudása súlyával. Hihetetlen széleskörű olvasottsága volt. Minden iránt érdeklődött és a részletek sem kerültek el figyelmét.

Utazásairól is szeretett beszélni. Az ember szinte látta a tájakat, amelyekről szólt, ismerte az embereket, kikkel megismerkedett. Mindenekfelett a tenger vonzotta őt a maga végtelenségével. A háború óta kénytelen volt beszüntetni magányos vitorlázásait az Adrián. De amint ismét lehetővé vált az utazás, minden nyáron valami szép utat tett a Földközi vagy Északi-tengeren. Kisebb vakációit pedig arra használta fel, hogy Salzburgban, Bécsben zenét élvezzen és színházakat látogasson. Alig vártuk,

hogy hazatérjen és elmondja élményeit. Az egész ház örült, amikor újra megjelent kedves Professzorunk jellegzetes alakja, mely nélkülözhetetlenül hozzátartozott Budavár csendes utcáihoz, régi házaihoz és a Bástyasétányhoz, — hol az ember minden fordulónál azt várja: most jön szemközt nagykarimás kalapjával.

Ő, aki senkitől nem várt és nem kért semmit, bőkezűen adakozott szellemének kincses tárából. Soha nem fogom elfelejteni, milyen visszhangra talált nála az a gondolat, hogy jó volna a mai élet zaklatott bizonytalanságában előadás-sorozatot rendezni az igazságot keresők számára a mai ember problémáiról. Micsoda lelkesedéssel és kedvel merült ebbe a gondolatkörbe. Ő vette kezébe a rendezést, ő dolgozta ki a programot, ő beszélte meg a gondolatmenetet a többi előadóval és létrejött egy csodálatos ciklus, amelynek ő volt a lelke és amely eltörölhetetlen emléket hagyott hátra a hallgatók lelkében.

Optimizmus sugárzott belőle: hit a magyarság történelmi hivatásában és a kultúra halhatatlan életében! Harmónikus lelke megtalálta a magyarázatát minden történésnek és hitének erejével megnyugvást és reményt keltett hallgatóságában.

Amidőn ő már elérte életcélját, az Örök Igazságot, mely felé oly rendületlenül törekedett, mindazok, akik őt ismertük, vegyük át az ő örökségét, örizzük azt híven és adjuk tovább utódainknak:

a tudásra felépített élő hitet, a hitre támaszkodó kristálytiszta etikai világnézetet és egy ezzel teljes harmóniában lefolyt élet felemelő példáját.

Gróf Zichy Rafaelné,
a Magyar Irodalmi Társaság elnöke.

PAULER ÁKOS ÉS AZ ABSZOLÚTUM BÖLCSELETE.

A MAGYAR bölcseleti gondolkodás hősi előretörésének hatalmas fejezete záródott le Pauler Ákos június 29-én történt elhunytával. Ennek a fejezetnek az a magyar szellemi életben nem mindig tapasztalható érdekessége is van, hogy a nyugateurópai bölcseleti gondolkodás hasonló fellendülési korszakát nem egy hosszabb-rövidebb befogadási idő elteltével követi, hanem vele egyidejű, sőt azt nem egy tekintetben megelőzi: világos bizonyítékaul annak, hogy itt korántsem csak átvétellel, hanem eredeti gondolkodási munkával és eredménnyel állunk szemben. Hogy ez így van, nagyrészen Paulernek köszönhető.

A modern európai bölcseletben látszólag a görög filozófia fénykorának kialakulási idejéhez hasonló fejezetet élünk át. Mindmáig hatnak a századforduló körül legnagyobb erőre kapott szubjektivista-relativista-pszichológista bölcseleti áramlatok, amelyek az igazságban a cselekvést előmozdító, hasznos gondolatot, gondolati gazdaságosságot, egyáltalában lelki, vagy tágabban biológiai, vitális produktumot látnak, egyes emberek vagy egyes

emberfajok változó, esetleg az egész emberi nemnek vele alakuló alkotását. Ámde mindezek a modern szofista áramlatok ma már erősen visszaszorulóban vannak: győzelmesen küzd ellenük a századforduló körül feltámadt és azóta folyton előrenyomuló filozófiai abszolutizmus modern sokratesi szemléme, amely előreláthatóan nagyszerű, legalább is a jelekből ítélve nagyszerűnek ígérkező bölcséleti kornak rakja le alapjait. Ez az abszolutizmus az újkantianizmusból kisarjadó és a jóság, igazság, szépség, szentség örök-érvényűségét hirdető értékabszolutizmus, a Husserl-féle fenomenológiában életrekelt platonista lényegabszolutizmus, valamint a sorrendben harmadiknak feltámadt metafizikai abszolutizmus alakjaiban áll ma előttünk. Magyarországon a relativizmussal, szubjektívizmussal és pszichologizmussal szemben a bölcséleti abszolutizmust Pauler gondolkodása vitte diadalra; ez a gondolkodás, amely kezdetben maga is a relativizmus hullámai között vergődött, elsősorban a Brentano és Bolzano hatását magába olvasztó Husserl-féle logikai-fenomenológiai abszolutizmus útmutatására találta meg az abszolút igazság megdönthetetlen erejű szikláját és erre felkapaszkodva, egymás után bontakoztatta ki az érték, a lényeg és a lét abszolutista bölcséletét. Ennek eredményeként áll előttünk Pauler egész életén át fejlődő filozófiájának végül a *Bevezetés a filozófiába* idén megjelent harmadik kiadásában teljesen megérettnek tekinthető alakja.

Pauler Ákos filozófiája az abszolút igazság örök értékére épül. Ezt a *Bevezetés* legújabb kiadása már külsőleg is kifejezi, amikor két mottót hord az élén: Aristoteles egy megállapítását, amely a filozófiát az igazság tudományának minősíti, és Szent Ágoston mondását «Primum enim verum est.» A logika alaptudománya, a tiszta logika, Pauler szerint a legalapvetőbb bölcséleti diszciplína az örök-változatlan, azaz abszolút tárgyi igazságról szóló tudomány; ámde az erkölcs is az igazságra való törekvés a cselekvésben; a helyes humanizmus, vagyis a valódi emberszeretet az igazságnak mindenekfelett való szeretetéből táplálkozik; a kultúra nem egyéb, mint az igazság szolgálata emberi erő kifejtés által. Így a három abszolút ősérték között, amelyet Pauler elismer és hirdet, az igazság a logikai rendben legalább is számunkra megelőzi a jóságot és a szépséget.

Ez Pauler világos és határozott értékabszolutizmusa. Az értékabszolutizmus nála a legszorosabban összeshővődik a lényegabszolutizmussal: ez teljesen megérthető abból is, hogy Pauler abszolutista gondolkodásának kialakulásához az elhatározó lökést Husserl fenomenológiája adta, amely a tárgyaknak a létezés irányában közömbös abszolút mivoltát, lényegét hangsúlyozza és veszi elsősorban vizsgálat alá. Pauler abszolutista igazságelmélete is — igen helyesen — rögtön tartalmilag is meghatározott módon, abszolút lényegek abszolút értékességének felfedezésével és kimutatásával épül ki a *logikai alapelvek* elméletében. Ezek, az azonosság, az összefüggés és az osztályozás elve, minden igazság és minden létezés végső előfeltevései, maguk az ősigazságok, amelyeknek örök érvényességére épül minden más. A logikai alapelvekben Pauler éppen mivoltukkal tartalmilag is meghatározott abszolút örök lényegeket ragad meg, amelyeknek örök fennállási módja azonos az örök, abszolút igazság érvényességével. A logikai alapelveken kívül, de tőlük függően azután a tiszta lényegek abszolutisztikus módon meghatározott, örök birodalmát iparkodik Pauler kiépíteni a tiszta logika logizmaiban, tételeiben és szillogizmusaiban, valamint az ideológia tárgyainak lényegvilágában, főleg a relációk, a kategóriák és az értékek területén.

Az abszolút értékekkel és lényegekkkel szemben az abszolút lét Pauler bölcseletében egészen a legújabb időkig meglehetősen háttérbe szorult. Logikájának és ideológiájának, ámde jórészt etikájának és esztétikájának is, vagyis különben egész bölcseletének túlnyomóan platonista jellege mellett metafizikája főleg aristotelesi-leibnizi nyomokon jár. Aristoteles és Leibniz metafizikája is abszolutista, teista metafizika, egy örök-változatlan, a világtól különböző szellemi Istenségben koronázódik meg, illetőleg erre épül. Leibniz gazdag istenfogalmát Pauler bölcseletében — nyilván régibb saját felfogásának és az akkori, a századforduló körüli filozófiának gondolkodásában később is ható következményeként — azelőtt hiába keressük: a *Bevezetés* első két kiadásában az általános metafizika vizsgálódásait lezáró Abszolútum-elmélet még eléggé sovány. Az isteneszmében, mint a vallásos hit tárgyában Pauler saját megállapítása szerint *több van*, mint a metafizikai Abszolútum fogalmában, s másféle bizonyosság is a vallásos meggyőződés, mint aminő a bölcselő spekulatív bizonyításaiából fakadhat. Ezt, úgymond, mindenkor szem előtt kell tartanunk, nehogy a vallás és a metafizika tételei oly irányban és mértékben azonosíttassanak, mely egyiknek sem válik előnyére. Ezért a *Bevezetés* első két kiadásának metafizikai Abszolútuma csupán az aristotelesi örök-változatlan első mozgató, amely után minden más létező vágyódik.

Ez a vágyódás, vagyis a Paulerben mindjobban megerősödő és elmélyedő vallásos hit, valamint talán a keresztény irányú metafizika modern előretörése eredményezte Pauler gondolkodásában azt a befejező alakulást, amelynek eredménye a *Bevezetés* harmadik kiadásának legfőbb újdonságaként jelentkezik éppen a metafizikai Abszolútum elméletében. A régibb kiadások négyharmad lapnyi Abszolútumtana itt több mint háromszorosára bővül és az Aristoteles-féle első mozgató a keresztény bölcselet *egy*, világfölötti, feltétlenül egyszerű, örök-változatlan, szabad, teremtő, mindenható és mindentudó, személyes, szellemi és végtelenül tökéletes Istenségévé bontakozik ki, amely kétségtelenül létező, bár a valóság kategóriái reája nem alkalmazhatók, és az igazságot és abszolút értékeket mint aspektusait foglalja magába: az aristotelesi Abszolútumtól tehát Pauler Abszolútum-fogalma teljesen a keresztény metafizika Istenfogalmához ment tovább, amely az aristotelesi Istenségén kívül magában hordja a platonai legfőbb Jót és a Timaiosbeli Teremtőt is; az abszolút értékeknek ez a belefoglalása az így teljesen kibontakozó metafizikai Abszolútumba a legfőbb továbbfejlődés és egyúttal tárgyilag sem továbbfejleszthető végső lezárás a pauleri bölcselet utolsó megfogalmazásában. Itt az Abszolútum fogalma — megint Pauler saját megállapítása szerint — egybeesik Isten vallási eszméjével s megfelel a teizmus tanításának, szemben a monizmussal vagy az ateizmussal. Azon az Istenismereten kívül, mondja tovább, melyre a metafizika jut, oly módon is közvetlen Istenélményben részesülhetünk, hogy a minden lény legmélyén lappangó többé-kevésbé öntudatos Istenvágyunk engedjük át magunkat. Ez a vallás útja, mely a vágy és szeretetből fakadó hitből meríti Isten létébe vetett meggyőződését. Mivel pedig a hit még alapvetőbb és hatalmasabb komponense lelki életünknek, mint a megismerés, tanítja Pauler, a vallási hit sokkal közvetlenebbül vezet Isten felismerésére, mint a filozófiai kutatás. Ám szellemünk mindenoldalú kifejlesztése mindkét út kiépítését kívánja s lelkiéletünk egységénél fogva arra van mindkettő hivatva, hogy egymást megerősítsék és támogassák.

Ezek a megállapítások léptek a vallás és a metafizika viszonyának az

első kiadásból idézett és a harmadik kiadásban elhagyott jellemzése helyébe : a minden cselekvés alapját alkotó, sőt az étellel magával *egy* hit győzött itt, legmagasabb rendű, vallásos alakjában. Ámde más is győzött : a metafizikának ezen a döntő pontján az aristotelesi Abszolútumot Platon és a legnagyobb keresztény platonista, Szent Ágoston Istenkoncepciója hatotta át és győzte le Pauler gondolatvilágában ; a platonizmus itt döntő módon benyomult metafizikájába is és elfoglalta annak fellegvárát, az istenfogalmat. Ilyen módon Pauler egész rendszere végül harmonikus egységben túlnyomóan platonistává lesz és Platonon keresztül jut el a keresztény bölcslethez, ennek legplatonibb, szentágostoni irányához. Innen érthető, hogy a *Bevezetés* új kiadásában a modern gondolkodók jellemzésén kívül a legnagyobb filozófiatörténeti változás Szent Ágoston tanításainak fokozott, egyenesen kiemelkedő figyelembevételé, valamint a filozófia haladását jelző nagy gondolkodók — Thales, Sokrates, Platon, Aristoteles, Leibniz és Kant — sorának Szent Ágostonnal való kibővítése ; innen érthető a metafizika új szövegében a lélek halhatatlanságának a hangsúlyozása is. A Platonhoz és Szent Ágostonhoz való fordulás erejét és határozottságát bizonyítja végül az új *Bevezetés* legnagyobb ismeretelméleti ujsága is, a megismerés lényegének, kimondottan Platon anamnesis-ének és Szent Ágoston illuminatio-tanának nyomán, az örök igazságra való hirtelen *ráébredésben*, e meglepő megvilágosodási élményben való megpillantása.

Pauler bölcselete ilyen módon kiteljesedett : az abszolút érték és az abszolút lényeg tanához egy ahhoz mindenképen méltó és azt végső fokon magába foglaló abszolút létező metafizikai tanítása járult, amelynek befejező egységében az egész Abszolútum-tanítás harmonikusan összefügg és lezáródik. Az Abszolútum-tannak ez a Platon és Szent Ágoston szellemében való kiépítése Pauler önállósuló bölcséletében kezdettől fogva benne rejtett ; ezt a kiépítést fejezi be Pauler főművének, a *Bevezetésnek* utolsó kiadása úgy, hogy a rendszer ezen túl következetesen tovább nem fejleszthető. Az önmagában megérett és tanítása lezárásával földi hivatását is beteljesítő gondolkodó e lezárással szinte egyidőben örök nyugalomra tért : mintegy életével és halálával filozófikus tisztasággal igazolva azt a tényt, hogy a halál nem az élet vakesetszerű elvágása, hanem — legalább is eszményi alakjában — az önmagában megérett és földi hivatását betöltő ember élete munkájának lezárása és munkája gyümölcseinek learatása, az értékes gyümölcsöknek az örök Abszolútum nyugalmaiban való boldog élvezésére.

Brandenstein Béla báró.

AZ ELŐSZOBA REGÉNYE.

EZEN A REGGELEN egész testében kis, nedves borzongásokkal ébredt — az Előszoba. Erősen őszre járt az idő. Napok óta szinte szüntelenül esett az eső, s ha kicsit elállott, szelek vágattak alá a messzi hegyekből. Az esők és szelek nyomán alattomos nedvességek szivárogtak beléje s titkos erejű szellőcskék osontak szerte falának rostjai között. A vizek és szelek csip-csup kis anyagokat hoztak magukkal. Anyagokat, amelyekből — emberi meszterkedésekkel megkeverve — őt építették valamikor. Az Előszobát. A fa, víz, kő, föld és minden más élők sok esztendőkkel ennek előtte állottak össze benne fallá, padlónak és mennyezetté, ó! hosszú idők óta teljesített már szolgálatot itt a Nagybefolyású Úr dolgozója előtt — mint Előszoba. Csip-csup kis anyagokat hoztak a szelek és vizek, egymással csak durván egyesült hatalmas tagjainak megannyi távoli, kedves rokonát. Apró suhanásokkal bujkáltak benne szerte a régi cimborák s szívdobogva figyelte motozásukat — az Előszoba. Döbbenve vette észre, hogy amennyire érti már az emberek minden mozdulását, úgy nem érti az övéinek ízét és szagát. S hűvös reszketések borzongatták, valami olyan... olyan ősziesség kapta el... a fák most télire vetkőznek — lehulló leveleiket megáztatják az esők s csipős jószagok ülnek az erdőkön — felázik a föld és kihülnek a kövek. Aztán dermedni kezdenek, jaj, elpihenőben dermedni kezdenek mindenk az ég alatt, leszáll a hó azután és alusznak mind a fák, a kövek, a föld alusznak. Ó, elaludni, Teremtő Úristen! Elaludni odakinnt a testvérekkel s feledni mindent, ami itt belémaródott az éveknek hosszú során át, feledni az embereket, akik rogyant térdekel óvakodnak be ide, sorbaülnek a foszlott zöld plüssdívánon és a foteleken, meg a deszkaszékeken s állanak a fogas előtt és alá-fel járnak a linoleumon az ajtótól a kályháig s a piros kókuszszőnyegen a kályhától az ablakig és vissza, zsebükben ajánlóleveleket tapogatnak, nyelvük alázatos szólások ízét hegyezi jóelőre, agyuk tekervényeiben égető gondok és izzó tervek lázítanak s csak... csak állnak, csak állnak, féltessel mindig a párnázott belső ajtó felé fordulva, kezük megizzad hirtelen, ha az altiszt vagy a titkár a nevüket szólítja, kezük megizzad és a nadrágszárukhoz dörzsölik, összecsuplanak gerincben és beosonnak az ajtón. A párnázott ajtón, amely mögött ott székel a Nagybefolyású Úr, akinek intése nyomán állások teremnek és különböző engedélyek, nagy sápok és kis falás kenyerek.

S mindezekon keresztül a messzeségben csodálatos reménységek: külföldi utazások és régi szerelmesek házassága, kegydíj, nyugdíj és ösztöndíj... ó, de mindodáig messzi az út, újabb és újabb ajánlólevelek s hosszú délelőttök várakozásán vezet keresztül.

Ó, ezek a délelőttök... ezek benne hagyták nyomukat az Előszoba minden idegszálában. Apró sóhajok és súgva váltott szavak marták belé magukat a tapéta barna sávjai közé. Az alattomban elgondolt gondolatokat is kiolvasta már belőlük és szerte vastagon feküdtek azok füstös mennyezetén s karoscsillárjának cirádái között. A falak és a padló beitták azokat és pattanásig feszültek. Az ajánlólevelekből szavak és mondatok ugráltak belé — míg a szolga a szemébe hordta bennről a papirkosarak tartalmát délutánonként — kétségbeesett kérvények együgyűségei és baráti ajánlások könnyedsége szaladoztak szerte a sorok közül: Kegyelmes Uram, Kedves barátom, engedd meg, hogy figyelmedbe ajánljam... Kegyelmes Uram, könyörüljön rajtunk, négy gyermekem van és édesanyámat tartom el... Öregem, egy bizalmas emberem jelentkezik e néhány sorral... Kegyelmes Uram, az öngyilkosság előtt állok... — ó, az Előszoba beitta mindezt és éberek lettek az éjszakai tőle s nyugtalanok az álmai.

Komor és súlyos lett tőlük az Előszoba és az emberek, akik talán először jártak itt, összehúzódnak és ijedten sütötték le szemüket. Az embereknek — ahogy itt ültek magukba roskadva — eszükbe jutott, hogy hol is rontották el az életüket. Mit kellett volna és mit nem kellett volna. Az agglegény borzongva ébredt rá, hogy meg kellett volna nőszülnie, a családapa fogcsikorgatva számította ki, hogy kár volt megnőszülni, az ügyvéd igazat adott szegény elhalt apjának, aki orvost akart nevelni belőle s a pap látta, hogy a katonai pálya illenék hozzá. Apjuk, anyjuk halála és csúnya ifjúkori betegségek jutottak itt eszükbe az embereknek s más mindenféle vigasztalan dolgok. Közben nézték a falon a barnasávós tapétát, vagy mereven a csillár egy pontjára szegeztek tekintetüket. Olyik elrévedezett feljebb a falon, ahol megkopott a festés, amely kis japánházat ábrázolt, előtte guggoló emberrel... körbefutottak a falon a kis japánházak a guggolóval... ilyen marhaság! s a képeket nézték: vékony fekete-rámás az egyik — a kormány tagjai — egy olajfestmény, amely napsütötte hegyeket ábrázol, aztán egy ló zokéval, vetkőző nő, valami térkép és egy táblázat: a gyertyafogyasztás statisztikája 1890-től 1900-ig.

Az Előszoba körülölelte és figyelte őket kis csendes utálattal. S ezen a reggelen borzongva ébredt — kinnt őszi eső szemerkélt — és homályos vágy fogta el: szabadulni... szabadulni innen! Húzó fájdalmakat érzett tagjaiban, mintha szét akarna pattanni minden kis porcikája s mind külön-külön kíváncsoznék vissza régi helyére, szülőanyagához.

Reggel, úgy hat óraker ébredt. Még félálomban érezte ezeket s kissé befelé figyelt önmagára. Később tisztálkodott, ami nem sokból állott, mert őt mindig már délután takarította az altiszt, azonban a belső szobát csak ilyenkor tisztogatták s ezért kinyitották az ajtókat. Hét óra tájon az altiszt megállott a kályhája előtt s kicsit nézte. Egy meglazult cifra téglát az ujjával kopogtatott, az ajtaját is kinyitotta — nemsokára tüzelni fognak.

Kilenc óraker gyülekezni kezdtek az ügyes-bajosok. Az jött először, aki fordítva szokta olvasni a feliratokat. Ez a díván sarkában szokott ülni és először is a gyertyafogyasztás statisztikáját olvasta el. Fordítva. Tíz órára rendesen végzett vele s aztán más dolgokat fordított vissza. Művelt ember volt, sok verset tudott s ezeket mind megtanulta fordítva rendre, még latin verseket is. Aztán jött az állástalan tanár, aki a fogas mellett szokott állani féltiztól kettőig és az ábécét mondta magában előre és vissza. Most utóbb már úgy komplikálta, hogy elmondta csak a mássalhangzókat, aztán csak a magánhangzókat és végül lóugrás szerint. Aztán jött az az ember, aki az ablaktól a kályháig szokott sétálni, mindenütt a szőnyeg mellett, szigorúan egymás elé rakva lábát és vigyázva, hogy pontosan minden harmadik parkettlécet érintsen.

Az Előszoba már jócskán megtelt úgy tíz órára, amikor valahogy egészen . . . ó, egészen nem alázatosan . . . egészen bátran és másformán, mint ahogy szokott, felvágódott az ajtó és bejött egy fiatalember. A fiatalember pillanatig körülnézett, aztán egyenesen odament a kis asztalhoz, amely mögött az altiszt ült és bátran, értelmesen és nem is sűgva, nem is hozzáhajolva, csak úgy, azt mondta :

— A Kegyelmes Úrral szeretnék beszélni.

Az emberek mind felfigyeltek. A fordítós, az ábécés, a parkettamániás és mind, mind, felvetették fejüket erre a hangra s figyelt az Előszoba, a falak minden vonalával, az ajtófélfá minden kis hasadásával, külön füleltek az apró bogok a padlóban, felneszelt a kályha és az ablak fatáblája és minden s az altiszt felállott első meglepetésében, két nyitott tenyerével az asztalra támaszkodott.

— Milyen ügyben?

— Jezernitzky Péter, gépészmérnök, vagyok, nősülni akarok és az Állami Kályhaüzemhez szeretnék bejutni.

Igy. Egészen hangosan és bátran. S még hozzá olyan ügy, ami egyenesen a Kegyelmes Úrhoz tartozik.

Az altiszt összeszedte magát és visszaült székére.

— Ajánlólevelek vannak?

— Nincs. Majd én magam, személyesen . . .

Az altiszt elsápadt. A fiatalember bátran és bizakodva állott. Minden arc feléje fordult. De legfőként maga az Előszoba. Minden kis pontjával rajta csüngött, beitta a háta, a válla egyenes tartását, a hangja fiatal rezdülését, lába mozdulásának erejét és . . . egyszerre,

mintha kinyílt volna benne valami . . . ebben a pillanatban megértette mindazt, amit az éjszaka nem értett meg. Megértette a szelek suhanását és a vizek erejét, megértett mindent, ó, a föld, a fű, a fa, a szél s a vizeknek ragyogó ereje áradt ebből a fiúból! És csak nézte, nézte, itta magába, a maga áporodott bús törődöttségébe . . . Ilyen még nem volt itt, ilyen még nem volt, ó, ide másfajta emberek jártak, egészen másfajta emberek.

II.

Egészen másfajta emberek jártak ide, jaj, de másfajták.

Emberek, akik hosszú pillanatokig állottak kinnt az ajtó előtt s olvasták a nevet s egyéb felírásokat. Levették a kalapjukat — mielőtt kopogtak volna — törölgették a lábukat, ó, hosszasan, hosszasan törölgették a lábukat és némelyek a nyakukhoz nyúltak, aztán meghuzkodták a kabátjukat s kétszer is kopogtak — mert nem mindig jött válasz benntről — s ha jött is válasz, még időbe tellett, míg lassan kinyílt az ajtó.

Akik idejártak, jórészt hallgató emberek voltak. Nagyon makacsul tudtak hallgatni, összeszorított szájjal. Hanem az agyuk, az dolgozott, rettenetes, kétségbeesett erővel dolgozott az agyuk. Éppen a legmakacsabb hallgatóknak. Vágtatott az agyuk, míg csendesen álltak a zöld plüssgarnitúra körül — az asztalon sárga, pléh vízfordó-lány kancsóiban cigarettacsutkák bűzlöttek — és ők álltak és ültek, makacsul hallgatva, némelyik a plüssök maradék rojtjait fonogatta bizonyos kabalás rendszerek szerint.

Sunyi szerénységgel, álnok jófiúsan maguk alá húzták a lábukat, hangtalan mozdulatlanóságban : mint valami különös szekta titokzatos tagjai, úgy ültek itt, komor szertartáson — várták, hogy Eléje kerülhessenek. Ültek. Csak néha nyúlt ki a kezük és szemük elé emelték a Fogászati Közlöny, a Kéményseprők Szaklapja vagy a Rendeleték Tárának nyütt, régi példányait meg a Társaságot, amelyből időről-időre megtudták, hogy az Atlétabálon ki nyitotta meg a táncot, kivel — Beleznay Pipszi, Lovag Hellerus-Coochawen Bodrika és más kiskutyanevű hölgyek — s milyen krepzszorzsett, lamé, és egyéb ruhában jelentek meg gróf ez s ezek, vagy ikszipszilon igazgatóék estélyére kik voltak hivatalosak s herceg odernai Hellebramzer Károly Ottokár és gróf montenuvoi Silbing-Krajcsik Eugénia leányát, Pöszmétét eljegyezte báró Zinzenauer Gáspár és temesfői Kelemen Aurélia fia, Menyhért, az Általános Bank igazgatója, tartalékos főhadnagy, a polgári érdemek második osztályú keresztjének tulajdonosa. Némelyek mindezt kívülről megtanulták és hűnyt szemmel próbálták elmondani magukban, míg az ujságot maguk elé rakták s beletemetkeztek, nehogy valaki meglássa.

Ilyen kínos és verejtékes játékokat játszottak s titkolták ezt

egymás előtt, holott nyugodtan összebeszélhettek volna és játszhatk volna akár szembekötösdit, mert hiszen titokban mindegyik játszott. Voltak, akik a fürdőprospektusokat nézegették s a menetrendeket magolták be — általában mindnyájuknak élesedett ez a játékos memóriája — voltak ismét, akik a prospektusokban csak a trambulinról ugráló trikós nőket nézték — többször is visszalapoztak egyhez — s falánk gondolatokat pergettek magukban. Volt itt még néhány napilap képesmelléklete s a siratóarcúak száz meg százszor átböngészték a Külföld Humorát.

Ültek a szekta hallgató tagjai és vigyáztak, hogy el ne árulja őket valami, hogy égő, zakatoló agyukból ki ne ugorjon valami. Játékkal maszkírozták a gondolataikat. Némelyek izzadtak és óvatosan a nyakukat itatták zsebkendőjükkel, vagy legyezték magukat.

És az Előszoba figyelt . . . ó, már hosszú évek óta figyelt.

Felkent papjai voltak ennek a szektának, akiknek megvolt a rendes törzshelyük és akit a többiek néma bólintással üdvözöltek. Ezek többnyire mindennap idejártak, nyugodt mozgásúak voltak — valamelyes kesernyés fölényrel mozogtak — néha mosolyogtak, de ritkán személyre. Inkább csak úgy maguk elé vagy általában körbe. Időnként a kályha mögé.

Voltak hangoskodók, akik harsogó hangjuk és széles gesztusaik mögé rejtették magukat, remegéseiket és reményeiket. Ezek útalatosak voltak s a fölény úgy lötyögött rajtuk, mint a madárijesztő-seprűnyélen a zsakett. Ezek az altisztet «hallja, apám»-ozták és magáról a Nagybefolyású Úrról — akit egyébként sose neveztek meg egymásközt a szekta tagjai, legalább is itt, a szertartás alatt, nem — csak fejmozdulatokkal utaltak a párnás ajtóra s szemükkel értesítették egymást, hogy: benne van? — igen, — elmegy? — nem, — jókedvű? — nana, — ezek a hangosak, ezek fesztelenül «az öreg» — így beszéltek róla. A legtöbben aztán megtértek. Meghunyaszkodva és laposan osontak már néhány nap mulva, mígnem teljesen a szektához hasonultak, a közösség befogadta őket, némelyik karriert csinált, törzshelyes lett, bólintó, kályhamögé mosolygó.

Ám ezek a hangosak, szívük legbensejében még reszketőbbek voltak, mint a többiek. Harsány hangjuk erőltetett volt. Nem az a szép, az az egészséges és gyanútlan, mint ezé a Jezernitzky Péter gépészmérnöké, akire most felfigyelt mindenki.

Nem hasonlított senkihez az előszobázók közül. S az Előszoba minden vonalával őt figyelte most.

Ide nem jártak ilyenek. Hogy kerül ez ide?

Hiszen akadtak aztán vészesnek ígérkező forradalmárok is néha. De ezeknek itt nem volt jövőjük. Hangosan beszéltek, érdeklődtek, le-fel topogtak s azt mondták például: ejnye, ejnye. S tüntetőleg megnézték az órájukat, fülükhöz tartották, fel is húzták. Vagy azt mondták: Nahát! — és csóválták a fejüket.

Felforgató eszméik nem fogták a szektát, ahogy a rozsdá nem fogja az aranyat.

Asszonyok jártak ide. Úriasszonyok, jól öltözöttek, De csak ritkán rakták keresztbe a lábukat, inkább úgy egymás mellé tették szorosan — retikül az ölükben — néztek maguk elé. Némelyik megpróbált kistükrébe nézni, rúzszt, púdert használni. De hiába, ennek itt nem volt hatása és rendre egyszínűek lettek mind.

Jártak ide egyszerű asszonyok is, akik időnként a hüvelyk- és mutatóujjuk közé fogva, megtörölték az alsó ajkukat. Meg is huzogatták. Ezek is csendesen ültek, megilletődve és az írásaikat sokszor zsebkendőben fogták maguk előtt a hasukon, vagy a soványabbak a combjukra eresztve. Úgy fogták az írásaikat, nehogy valami kár essék a drága jószágokban. Időről-időre özvegyeset sóhajtottak. Részben a leves miatt, ami most fut ki, a szomszédasszony biztosan a magáéra vigyáz, másrészt az apróságok miatt, akik ilyenkor rángatják magukra a fazék forróvizet, esnek a kályhára, hajtják fel a marólúgot, nyelik a gombostűt és egyéb napihíreket művelnek.

Voltak kedves kezdők, akik rendszeren az ablak előtt, a fogas mellett állottak festői csoportokban, jórészt összefont karokkal. Ezek időről-időre elővették ajánlóleveleiket, megvizsgálták minden oldalról és mindig másik zsebükbe tették. Akadtak köztük stréberek, akik az altisztet igazgató úrnak szólították, minden kopogásra dallamosan azt mondták: szabaaaaad és minden belépőt meghajlással üdvözöltek. Legtöbbje sápadt volt és reszketős, könnyen tanultak és a szekta hamarosan befogadta őket.

Az Előszoba figyelt.

Alapjában véve mind szomorúak voltak, verejtékes reményűek és kétségbeesett játékosok. Voltak primitívhajlamúak, akik egyszerűen a kezük ujjaival játszottak. Voltak együgyűek, mint például az az úr, aki idestova két esztendeje szavalja egyfolytában majd minden délelőtt kilenctől kettőig: Hét város vitatá, hogy övé bölcsője Homérnak, Szmirna, Rodos, Kolofon, Salamis, Jos, Argos, Athéné. Szépen, skandálva csinálja és mindig előlről kezdi. Hétvá rosvita táhogyó... Hét város vitatá, hogy... s mindig és megint és megint előlről és nem jut eszébe, hogy legalább minden második szót fordítva mondjon, vagy a szöveget esetleg valami melódiára próbálja ráhúzni, abból olyan érdekesek jönnek ki.

Van, aki nótát kalapál ki az ujjával a diván sarkán igen ügyesen és van egy másik, aki igyekszik kitalálni magában, hogy emez milyen nótát kalapál.

Vannak végül raffinált játékosok. Például egy úr mintegy tíz hónappal ezelőtt — igen, úgy mult év decemberében — hirtelen észrevette, hogy egyszerre mennyifelé fog az agya! A szeme látja a pléh vízfordólányt, látja az ujságokat, a kályhát, mindent, mindent egyszerre, a füle ugyanakkor hallja a mellette lévők lélekzetét, a

lapok zizegését, az altiszt lecsapja a ceruzáját, kinnt postautó robog el, mindezt egy és ugyanabban a pillanatban s közben az ügyére is gondol és a betegpénztárra, egy volt tanárára, egy plakátra, amit jövet látott, csodálatos! S ezt kezdte játszani. Ma már odáig tökéletesítette, hogy jóformán nem ismer határokat.

Persze vannak egyszerű lelkek, akik a falon a tapétasávokat osztályozzák vagy — anélkül, hogy észrevennék, hogy ez furcsa — nevet adnak az egyforma sávoknak, azt mondják ez Tódor, Pista, Melinda, satöbbi, viszont nem egy közülük egyszerűen kiválaszt egy sávot és azt nézi.

Igen érdekes a «japánok megszámlálása» című feladat is. Ez kissé nehéz. A falon fentt kis japánházak futnak körbe ügyebár s mindegyik előtt egy alak. Nyilvánvalóan japán. Most ezt megszámlolni. Nem gyerekjáték, mert az embernek a századik után belevész a szeme és eltéveszti. De gyakorlat dolga az egész. Ha az ember már jól kiismeri magát a fal kis titkos jelei, repedései, lyukai között, akkor azután meg lehet támasztani a szemet.

Vannak végül buddhisták, akik a cipőjük orrát nézegetik alá-zatuk jelélül.

Ha az ajtó nyílik, akkor mindnyájan kérvényező állásba enyhülnek, agyukon végigszalad ügyük lényege s az első szavak és a megszólítás: Kegyelmes Uram, ha méltóztatna...

De ilyen... ilyen még nem volt! És most mindnyájan őt nézték, a fiatalembert, aki a kérdésre, hogy «milyen ügyben?», egyszerűen megmondja, hogy... megmondja, hogy milyen ügyben!... nem, ez még nem fordult elő. E körül voltak mindig a harcok az új emberek-nél, e kérdés körül, hogy: milyen ügyben? Súlyos harcok, amelyeket rendületlenül és fölényének minden súlyával vívott az altiszt, de néha már nem bírta és segítségül hívta benntről a titkárt.

Milyen ügyben? S kis indulatos feleletek jöttek. Magánügyben. Vagy: kérem... majd csak személyesen, privát dolog... eeee, nem segély, nem segély, s más ilyenek. És szorongó, suttogó magyarázatok, odahajolva, mellékkörülmények kis kitergetése, hivatkozások — kérem főhadnagy voltam! — számtanácsos özvegye vagyok... a bátyám főszolgabíró... volt, szerb megszállott területen... — Kucsera öméltóságától van levelem és azt hiszem, telefonált is! — s más effélék, néha szemtelen és sértődött feleletek, de mind, mind, titkolódzó és mélyen szemérmesek. Nem, itt senki még nem mondta egyenesen és hangosan, hogy ebben és ebben az ügyben.

Miért? — sokat gondolt erre az Előszoba — miért? Néha azonban, ha már betörték egészen és beleolvadtak a szektába, akkor elmondta egyik-másik némelyiknek, akivel már összeszokott, elmondta suttogva és részletes bőbeszédűséggel, de már alázatossá és álszenteskedővé nyomorítva. Miért? — gondolta az Előszoba — miért nem mondja el rögtön, az első láztól hevítve, miért nem teregetik ki a kis

szegénységüket, elesettségüket, miért nem mutatják meg magukat egymásnak, nem jobb volna? Úgy . . . úgy, mint ez a fiatalember itt, akit most félnék borzadással néznek valamennyien és az altiszt pártján s a titkár pártján és nem adva neki igazat : a számoló és a memóriás, a japánjátékos és a fordítvaolvasó és mind, mind. Nézte az Előszoba, nézte, itta magába, parkettjén és ajtófélfáján kidagadtak a bogok, mint megannyi düledt, szomjas szem, hallgatództak falában az erek, megreccsent valami a mennyezetén és az Előszoba most tisztán emlékezett már mindenre ! Emlékezett a fája az erdőre, köve a hegyek gyomrára s a sziklákra, emlékezett a föld szabad szagára, a vizeknek erejére, Isten napjára és mindenre, mindenre, most . . . míg a fiú ott állott az altiszt előtt, aki mégegyszer kérdezte s kicsit összeráncolta egyik arcát, felhúзва nagyothallósan.

— Ajánlólevél van?

— Mondom, hogy nincs. Majd én elmondok mindent. Csak jelentsen be. Jezernitzky Péter gépészmérnök.

Az altiszt nagyot lélekzett s a cédulára felírta a nevét esetlenül és azt mondta, már kissé rekedten az izgalmaktól :

— Jó. Jójó. Tessék várni.

A fiatalember beleegyezően meghajtotta magát, félreállott az ablakhoz, kezébe vett egy régi színházi lapot, miközben értelmesen azt mondta :

— Kérem.

III.

— Kérem — mondta értelmesen a fiatalember s félreállott az ablakhoz, kezébe vett egy régi színházi lapot.

Tisztán csendülő szava és egyenes tartása azonban befolyt az emberek fülébe és szemébe és még soká nem tudtak elnyugodni. Szörnyülködő és rosszaló pillantásokkal vették körül a fegyelembontót, magukban megbélyegezték s ez benne ült a nézésükben, amelyet lekaptak róla, ha visszanézett az ujság mögül. Mert az itt nem volt rendjénvaló, egyenesen szemébe nézni valakinek. A pillantások oldalról és hátulról lopakodtak egymáshoz sunyi módon és kerülgetve, s ha két szempár találkozott, mind a kettő visszahúzódott rögtön. Vagy le a padlóra, vagy fel a mennyezetre, vagy legtöbbször csak úgy a semmibe. Itt a szemek nagyon tudtak a semmibe nézni.

A fiú érezte az arcán mászkáló pillantásokat, többször vissza is nézett és elkapott egy-egy menekülő sugarat, de rendre valahogy bágyadni kezdett ettől és egyre jobban belehajolt az ujságjába. Így a feje eltűnt, háta kissé meggörnyedt, kezdett elfáradni s hol az egyik cipőjét, hol a másikat úgy csámpásra befelé fordította, felemelve a belső felét, ahogy gyerekek és várakozó emberek szokták, megfelekezve magukról. És így olyan, de olyan ismerős és megszokott kezdett lenni, hogy az emberek rendre majdnem megnyugodtak.

A fiatalember nézte a betűket és a képeket s időről-időre kis apróka dühök futottak benne végig. Mit báméskodnak ezek? Mit leskődnek? — és néha erősen visszanezett, hirtelen elkapva maga elől az ujságot — de nem talált szembenéző szemet. Mit! S aztán! — gondolta hetykén, csöpp indulatszavakkal — igen, ezt és ezt kérem ettől a... — és nem nevezte meg magában — jogom van hozzá! Elég kutyaság, hogy kérni kell. Egyáltalában nem drukkolok. Nekem igazam van. Becsületos vagyok, nem követtem el semmit, elég tehetséges is vagyok, megállom a helyemet, tudom, hogy mit kérek. Na! És mit mentetetődzöm! És miért alázatoskodjam? Dehát ki mondta, hogy alázatoskodjam? Senki! Szegény vagyok, de becsületos. Az apja szokta mondani régen: «szegény, de becsületos, slussz» — és erre büszke vagyok! Miért vagyok büszke? Á, nem vagyok büszke, csak úgy... szóval bemegyek és ezt kérem. S nézte a képeket és betűket, amelyek nem mentek be az értelmébe és nem tudott semmit egészen végigolvasni.

Az Előszoba körülfogta őt... szeretettel akarta körülölelni. Tetszett neki ez a bátor fiatalember, ez az idegen fiatalember. S valószággal ráesett és átölelte. Simogatta. Olvasta a gondolatait — ahogy szokta — és simogatta, nyugtatta. De a fiatalembernek mindez olyan, olyan furcsa volt és nyugtalanító. Kilesett az ujságja mögül, de már elkapott pillantásokat sem csípett el, már nem nézte senki és mégis valami olyan súlyosan feküdt rajta — nem szellőztetnek itt rendesen?...

Most már nem hirtelen kukkantott ki az ujság mögül, hanem óvatosan és lassacskán, oldalvást próbálkozott. Olvasott, olvasott, olvasott — nem tudta mit — s aztán lassan, lassan emelte a pillantását és kilesett a szobára. Ha a szeme találkozott mégis valakiéval — elnézett. Elnézett együgyű nézéssel, ravaszul — nem téged nézlek, neem — elnézett le a padlóra vagy a mennyezetre, vagy a... — semmibe.

Az ujság mögül tapogatózó, felfedező útra indult a szeme és nézte a képeket, a napsütötte tájat, a kormány tagjait, a lovat a szokéval s a többit. Nézte a gyertyafogyasztás statisztikáját, amit már olyan sokan néztek előtte ilyen üres és révedező tekintettel s nézte a pléh vízfordólányt, amelynek kannáiban cigarettacsutkák búzlóttek, a szekrény mellett a homályos tükröt, amelybe nem igen szokott nézni senki, az altiszt kisasztalát — rajta itatóspapír, kockás notesz és bután hegyezett ceruza. Milyen buta tud lenni egy ceruza! Otromba hegyét — látszik — nyálazni szokták s a másik végét összerágták... buta ceruza. Olyan, mint gazdája, az altiszt. Olyan tömzsi és életlen.

Az idő telt. Néha kijött egy-egy ember benntől zavarodotrodottan s hirtelen nem találva az ajtót, ahonnan megfordult s köszönt úgy általában. Vagy bement valaki, meghuzigálva magát és eligazítva arca vonásait s már itt kinnt benne volt a meghajlás, amit bennt fog

majd elkövetni. Az idő telt és letette kezéből az ujságot, amelyet már annyian lapoztak előtte és benne hagyták kezük izzadságos remegéseit.

Néha alá-felsétált a kókuszszőnyegen s aztán keresztben az ajtótól a kályháig a linoleumon. Többször megtette ezt az utat és a talpa, ahogy megérezte a sarokban a változást — a vastag kókuszról a vékony linoleumra — csak úgy eszébe jutottak dolgok ifjúkori olvasmányaiából, hogy az indiánok fülüket a földre fektetve meg tudják mondani, hány lovas közeleg és merről. Hosszú börtönre ítélték hogyan táviratoznak kopogással, fülük, tapintásuk megélesedik . . . persze . . . természetes. Mi az, hogy természetes? És járt alá-fel, alá-fel, talpán érezve mindig a változást, néha megállott az ablaknál hátratett kézzel és maga elé nézett.

Miért nem beszélgetnek az emberek? — gondolta egy fordulónál — miért? H' . . . ma már általában nem beszélgetnek az emberek. Eh, mik nem jutnak eszembe, érdekes. De így van. Ma már vendégségben is alig van jó, rendes beszélgetés. Az emberek vagy rádióznak, ha elmennek egymáshoz, vagy felhúzzák a gramofont, vagy bridzselnek. Beszélgetés nincs. Legfeljebb a társaságból valaki, egy olyan jópofa, viceket mond, amit a többiek a csattanó előtt lelőnek, hogy: ja, ezt ismerem. Az ő idejében otthon az apjáéknál még beszélgettek. Sőt diskuráltak. Ma már ez nincs. Voltak egyenesen jó beszélgetők, kellemes csevegők, á, a kozörök kihaltak. Néha szakmabeliek beszélgetnek, ha társaságban összeakadnak, a szakmájukról, két orvos vagy két mérnök — na, számarásokat gondolok.

S folyton az az érzése volt, hogy minden oldalról lesik. Igen, az Előszoba volt. Leste. Leste a falával, leste azzal a kis lyukkal ott felül a sarokban a kályha fölött, amelyre papírt ragasztottak és bemeszelték, de a papír egy helyen lemállott, kackiásan féloldalt hajolt és lenézett rá . . . és az a drót is — minek a drótja lehet? . . . — ott, az ablakon túl, két drótfarkinca, mint két figyelő csáp, periszkóp . . . és az ajtó deszkájából titokzatos bogok meredtek rá . . . Telt az idő és már egészen elernyedve egyszerre csak azt gondolta: eléje állok, meghajtom magam: kegyelmes uram, kérem, ne haragudjék, hogy néhány pillanatig zavarom . . . illetve zavarni bátor vagyok, vagyis merészkedem . . . Nem, nem fogok nagyon meghajolni. Talán nem is szereti, ha túl alázatos az ember. Így . . . így fogok meghajolni. Az első benyomás nagyon fontos, mert hiszen csak egy percre fogad, természetesen, egy ilyen magasállású ember, ezer dolga van, á, mennyi dolga van! — gondolta farizeuskodva — mennyi dolga van, szegénynek.

Mennyi dolga van! S azért gondolta ezt többször egymásután, mert lennt, valahol mélyen a hasában, valami azt mondta: van fenét, öreg panamista, dehogy van ennek dolga! S felül elnyomta tisztelettel és riadozva: mennyi dolga van, derék ember, kiváló ember.

Próbált előnyösen állani, úgy, ahogy gondolta, hogy a Nagybefolyású Úrnak tetszik. Ó, az első benyomás . . . nem alázatoskodva, de nem is bátran, mert ez kissé túl hetyke, ez szemtelenségnek látszik, annak is vehető. Pedig Isten ments, hogy szemtelen legyen, ó, egy ilyen ember előtt, ilyen derék, nagyállású, ilyen zseniális ember előtt, ó . . . — ez a protekciós senki — mondta valami a hasában lennt és ő sunyin körülnézett, mintha valaki lesné . . . igen, valaki lesi! S gondolta: a szemébe nézzen egyenesen? Van, aki szereti, ha bátran a szemébe néznek, de van, aki azt hiszi, az ember talán krakéler, meg mi . . . á! ki gondol effélére? Senki. Amilyen vagyok, olyan vagyok. És az asztalt kezdte nézni makacsul, a pléh vízfordólányt, az ujságokat. Olyan erősen nézte, hogy ha lehúnyta a szemét, akkor is látta még egy ideig. Erről meg egy cserkészjáték jutott eszébe, ami abból áll, hogy egy asztalra ki kell rakni mindenféle tárgyat, az ember néhány percig figyelmesen nézi, aztán kendővel leborítja az asztalt és emlékezetből fel kell írni, hogy mik voltak az asztalon. Aki a legtöbbet tudja felírni, az győz. Ezt kezdett játszani magában.

És mikor ezt kezdte játszani, az Előszoba meghökkent. Ő jól ismerte az ilyen játékokat, amelyek elkapnak egy-egy embert és . . . például az, aki itt szokott sétálni, óvatosan minden harmadik parkettkockára lépkedve, ez már így jár mindig odakinnt is és talán egész életén keresztül így fog járni, ezekkel az ugráló, ferde léptekkel . . . az Előszoba meghökkent.

Kint olμός eső hullott és kopogott az ablakon.

A fiatalember elővette az óráját és az Előszoba ebben a pillanatban ölelte át minden szeretetével. A fiatalember félreértette az ölelést. Megérezte, hogy valami van . . . és eldugta az órát s gondolta: nem sietek, á! dehogy, ó, ráérek kérem, csak . . . csak fel akartam húzni — s elővette megint és felhúzta — ilyenkor . . . ilyenkor szoktam felhúzni, megszoktam.

És zavartan cigarettáért nyúlt a zsebébe, de a keze félúton megállott. Vajjon nem utálja Ő a dohányszagú embereket? Azt gondolja esetleg: ez az ember itt állásért könyörög és minden krajcárját cigarettára költi. Ugyan, micsoda beszéd? Ki könyörög? Ő ezt meg ezt kéri. De mégis . . . ilyesmitől sok függ ám, megérzi és . . . Ugyan! Hát nem lesznek olyan közel egymáshoz, elvégre nem fogunk csókolózni — és ijedten körülnézett erre a cinizmusra s az a határozott érzése volt, hogy valaki figyel, a gondolatok kiszállnak belőle, mind, mind maradéktalanul, a legrejtettebb is. Körülnézett — nem nézte senki, csak az Előszoba figyelte döbbenve: mi történik ezzel az emberrel?! . . .

Egészen tisztán érezte, hogy figyelik. Úgy, mint mikor az ember, akár nagy tömegben is, egyszerre csak megérzi, hogy hátulról a tarkóját nézik s megfordulva, egyenesen szembenéz a figyelővel. De nem nézhetett szembe senkivel, csak megjíedt s elkezdett Róla jókat gon-

dolni : á, nem léha ember, mint némelyek. Tudatában van az ízéjének . . . a fontos pozíciónak, amelyet betölt, amely . . . szakember, hiába, látszik, hogy ki a szakember. Magasztos lélek . . . — mi az, hogy magasztos lélek? Miféle marhaság az, hogy magasztos lélek? Ez nem mérnöki beszéd. De Ő, az. Fenkölt szellem és zseniális koponya, bizony Isten.

Ismét elővette az óráját, de már nem húzhatta fel, mert pattanásig fel volt húzva. Azért csavargatta visszafelé kicsit és mégis . . . rágyújtott. A gyufát aztán a kályhához vitte. Kinyitotta az ajtót, mire összegyűrt papirok estek ki. Azokat vissza akarta gyömszölni, bekormozta a kezét s a zsebkendőjéhez törölte és zavartan állott a kályhánál.

Szegény vagyok, de becsületes — gondolta. Ez így van. Szabatosan azt fogom mondani, hogy . . . Mire ő körülbelül így felel : na és konkrétan mi volna az, amit tehetnék az érdekében? . . . Vagy esetleg nem szereti az idegen szavakat? Na, szóval erre azt mondom : esélyeimet nagyon emelné, ha Excellenciád kegyeskednék . . . Nem, ez olyan, mintha előre bevágta volna az ember, nem jó ilyen szabatosan. Hiszen az jó, hogy én tudom, mit kell mondanom, mert azt biztosan nem szereti, ha dadog az ember, de ilyen egyszerűen és világosan nem jó. Egy kis műzavar az kell, hehehe — és rémülten körülnézett — egy kis szerénységgel kombinálva. Az ember megfogja a gombját és megcsavarja, mint akinek a lélekzete elállott ilyen nagy úr előtt s kissé akadozva úgy-e, úgy mondja tovább : hát ügyebár, kegyelmes uram . . . — igen, ez jó, ez jó.

És . . . és a nyomorral nem kell túlságosan előhozakodni, mert az ilyen emberek azt nem szeretik hallani. Viszont, ha esetleg azt gondolja, hogy talán nem is szorulok rá? . . . hiszen egy ilyen emberhez annyian jönnek méltatlanok. Méltatlanok ! milyen művelten gondolkodom, puff bele. Nana, mi az, hogy puff bele ! — és gyorsan, szinte hangosan gondolkodva, dicsérni kezdi ezt a nagyszerű embert, ezt a kiváló elmét, ezt a nemes emberbarátot és európai szaktekintélyt . . . mit európai ! . . . a világ egyik legelső tudósa . . . És alul, egészen alul : egye meg a fene, egye meg a fene, egye meg. Felül kétségbeesve : nagyszerű ember, kiváló ember, csuda ember. És alul a kíséret halk, brummogó kontra : egye meg a fene, egye meg, egye meg. S a két tétel párhuzamosan folyik egymás mellett és rendre elszédül tőle : jó ember, derék ember, nemesszívű emberbarát, elsőrendű szaktekintély — egye meg a fene, egye meg, egye meg.

(Vége következik.)

Török Sándor.

A HÁBORÚ UTÁNI FIATALSÁG.

Még gyerek szemmel állottak a katonavonatok előtt, félték az anyákat biztatták a forradalomban a gyerek bátorságával, bizonytalan lett előttük a jövő és az elhelyezkedés már a középiskolában és a kultúrfőlény intellektuális munkanélküliséget teremtett, mire bejutottak az egyetemre. Alig voltak és már probléma voltak. Egy békeháború rokkantjai, akikről állami akcióban «kellene» úgy, ahogy gondoskodni, akiket sajnálni kell, mert nincs meg előttük a fixfizetés pszichózisában szenvedő magyar világ csöndes és biztos, diploma mellé járó jóléte. Az apák olyan sajnálkozva beszéltek ezekről a fiúkról, mint a rokkantokról szoltak annakidején. Kezdték látni, hogy ezeknek nehezebb és átalakítóbb volt a háború, mint nekik. Az apáknak, akik túléltek kevésbé volt meghatározó és irányadó valami, mint a fiúknak, akik nem éltek, hanem beleszülettek. Akik előtt ők most idegenül állanak, mert egy más világ fejeződik ki bennük, mint amilyen az övék volt. Akik idegenek és akiktől félni kell, mert bizonytalan és különös lehet az az élet, amit majd teremteni fognak. Ha majd az idő természetesen elviszi őket oda, ahol és amikor már csak ők teremthetnek.

Mikor ennek a generációnak a szellemi keresztmetszetét akarom megrajzolni és egy esetleg várható fejlődési irányát sejtetni, még nincs rá *egy* jellemző szó. Ezt nem a mostani állásfoglalásai fogják megmutatni, hanem az, amit ő tud a maga számára teremteni. Nem az, hogy miképp fogadja az érte lett akciókat, hanem az, hogy mint áll majd a maga lábán. És, ha mégis szót akarnék rá találni, talán azt mondanám: háborúutáni ember.

* * *

Közvetlen előzői még háborús emberek voltak. Azok, akik első fiatal éveikben jutottak ki a frontra. Velük első és legfogékonyabb kibontakozásuk napjaiban a valóságos élettől merőben idegen területen egy hadvezetés rendeltetésű. Jó és rossz nem volt, itélkezés nem állhatott meg. Rendelkezés volt csak, parancs és parancsnokság, ami irányít. Tudták és tudják, hogy mi a jó, de mert annakidején nem volt fontos a véleményük, most már lemondással veszik azt, hogy véleményt kellene alkotniok. Az első fiatal éveik kipusztították belőlük azoknak a normáknak a szükségességében való hitet, amelyek szerint később az életüket igazíthatták volna. Az Erich Kaestnerek és Körmendiek generációja nincsen otthon a háborúutáni világban és megveti a háborúelőtti. Átmenetet jelentenek két kulturális fejlődés határvonalán és energiátlanul elbuknak a békeháborúban, mert: «jól feleltek» a fronton.

Ők azok, akiket ma fiatalágnak szokás tartani, mert ők a legfiatalabbak, akiknek művészeti jelentkezése már látszik.

«A harminchárom fiatal költő közül egy sem idősebb negyvenévesnél», írta Babits Mihály a Nyugat-anthológia előszavában. És egy se, illetve egy volt fiatalabb harmincnál. Ez az irodalmi másodgeneráció mégsem talált, még harmincéves korában sem más jogcímet az együttes fellépésre, mint a maga «fiatalágát.» És az előszó, ami egy könyv keretében bevezeti őket, a hivatalos

kritikának hagyja annak a megállapítását, hogy ezek a fiatalok tipikusan öregek. Egy kikristályosodott lehiggadt művészet tudatos részletkultuszával megannyi poeta doctus. A «Nyugat» második generációjában egyenesen megtagadja a kezdők forradalmi örökségét és egy külön akadémiaiá hátrál. A kultúrforradalmat teremtő apák fiaiban az örökség már legföljebb egy szociális tendencia szem előtt tartásában jelentkezik és néha abban, hogy a magánéletben, kiki bemutatkozásának első szavával «baloldalinak» vallja magát.

Új írók? Egy regénysorozat, illetve könyvsorozat, amely ezt a másodgenerációt szólaltatja meg, így nevezte őket. Még Kassákot is, aki vezéerköltő volt már a forradalomban és háborúelőtti marxizmusnak keresi ma is a háborúutáni talajt. Néha tipikusan polgári írásokban. Hogy ők legyenek azok, akik személyükben előrejelezzék a háborúutáni művészet kezdeteit, az nagyon valószínűtlen. Mert az apák forradalmához kapcsolódnak a nagyapák naturalizmusának a stílusával, látták a háborút és a forradalmakat, sőt benne éltek pro vagy kontra, tehát képtelenek megítélni azt, ami az ezek utáni fejlődést meghatározza. Az elhibázott, vak-vágányokra tért és saját formáját ki nem futott forradalom szellemi lendületét talán az ő lelkesedésük vitte. Emlék nekik, tehát nem tudnak ítéletet mondani róla, fölényesen és objektíven.

* * *

A másodgeneráció materializmusával szemben az első generációja a «Nyugatnak» már Babits Mihályban egy új spiritualizmus hirdetésével próbálja megtalálni a folytatóit — az unokákban. A «baloldaliak» Anthológiájának összegyűjtője középkori himnuszokat fordít és előadói pódiumról hirdeti, hogy: «a középkor nagy kor, mert hinni tudott». A materialista forradalmárral szembezegezi a szellemi forradalmárt, a materialista internacionalizmussal a középkori treuga dei internacionalizmusát, a latin költészet és a katolikus vallás internacionalizmusát. A földönjáró, de égbetekintő emberét, aki állampolgár Istenben, szerelmes Istenben és költő Istenben.

* * *

Tormay Cecil magyar legendáriumot állít össze... A nemzeti alapon álló magyarságnak nincsen céhhé tömörült írógárdája, vagy legalábbis nem hirdeti magát együvértartozónak egy cél érdekében valónak. És ha a «Napkeletnek», mint folyóiratnak a szerepét és hivatottságát keressük, talán megtaláljuk abban, hogy nem annyira céhbéli irodalmat, hanem inkább olvasókat nevelt és teremtett magának. Nem az írókban, hanem inkább az olvasókban találta meg a maga egyfajta fiatalságát. A rezonáló közönségben, amely kiábrándulva az egyedül újat jelenteni akaró baloldali mentalitásból leszámolt az önmaga értékeivel és a maga világát jobban látja egy spirituális, mint egy materiális vonalon kiteljesedőnek. Nem tagadja meg a szociális tendenciákat és messze van a szalonirodalom kúriákat és gentryvilágot mutogató struccpolitikájától. De nem látja be, hogy miért kelljen politikában újért egy régi marxizmushoz, irodalomban újért a régi irányregényhez fordulni egy újnak hitetett régi propaganda szolgálatában.

És az a számtalanszor elgúnyolt, elparentált «nemzeti keresztény» jelleg, igazi tiszta fogalmazásában mégis csak legrokonszenvesebb azok közül az eszmék, vagy alkalmi társulások közül, amelyek ma kulturális tényezőket visznek. Lehet, hogy ez eddig csak rezonáló közönség kialakításával, tehát negatív, nehezen érzékelhető úton hatott. De ez a negatív hatás föltételezhette eddig is egy aktív és fiatal gárda kialakulásának a lehetőségét. Amelyik a szélesebb rezonáló körzetből kinöve új és ható fogalmazását adja elfáradt elképzelések-

nek. Amik azért lettek fáradtakká, mert fölületes szavak voltak sokszor, nem pedig tudott és kidolgozott irány, eszme és közösség.

Ennek a közösségnek tartalmat adó és hatást elindító hordozói, hitem szerint, elsősorban friss talajon nőtt fiatalok kell legyenek. Németh Antalnak a «Napkelet» júliusi számában közölt beszéde az irodalom és a világnézet összefüggését vette címül és nem hiába. Irodalom akkor teljesíti kultúrmisszióját, ha *hat* és akkor *hat*, ha világnézet szolgálatában és szolgálatba állításával indul. Nem valami rosszul értelmezett «liberalizmus» összeszedetlenségével ad hoc társulásával. Ilyen «világnézeti irodalom» hordozóit és hirdetőit keresi ez a tanulmány. És ennek a fiatalságnak a jelentkezését és hangját várjuk. Hiszem, hogy szót fognak kérni, amint szót kértek ezek a sorok.

* * *

A «Nyugatnak» van egy fiatalsága, amely látható, tehetséges, de legfeljebb színárnyalatokban produkálja az újat, amit a generációja hozni tud. Végso dekadenciáját mutatja egy művészeti fejlődésnek, bizonyos általános kultúrnívót, ennek nem süllyed alája és ebből nincs, aki kiemelkedjék. Ezzel a kissé akadémikus szinttel körülbelül el is veszti azt a fiatalságát, amely csak lendülettel élheti ki és értetheti meg a maga értékeit. Egy öreg fiatalság itt minden régi mentalitásnál és elavult elvnel jobban megöli magát — a következő fiatal generáció számára.

Ha művelődésünk mai grafikonjának a menetét vizsgáljuk, akkor ez a «Nyugat»-beli másodgeneráció, amely fiatalság jogcímmel szerepel, különálló valami, elhatárolt és csak önmagát fejlesztő sziget. A szerves folytatásban szerepe nemigen lehet.

Viszont, ha a háborúutáni ember lényegét és pszichológiáját keresem, akkor az okok inkább azt az eredményt mutatják, hogy ennek a valószínű új kultúrfejlődésnek a menetét elsősorban egy a közönségben kiteljesedő fiatalság fogja felismerni és követni.

Mert: háborúutáni korunk meglehetősen kiábrándult az egyéniség kultuszából. A jövő költője nem az lesz, aki új stílust és valami különös hangot hoz, hanem az, aki a háborúutáni embert kifejezi és szimbóluma, ideálja lesz. Nem az, akin elcsodálkozunk, hanem az, akiben magunkra ismerünk.

* * *

Ady Endre talán éppen ezért nem a holnap költője. Nem példamutató, akit követni fogunk, hanem magányos hegycsúcs, ami mellett a szerves kultúrélet elhalad, nem folytatja, hanem leginkább csudálkozik rajta. Akik Ady Endre helyére álltak, sokan és nem egyedül, mint ő, természetesen nem «folytathattak.» És ha némi folytatásról lehet beszélni, azt is legfeljebb szociális tendenciák hirdetésében láthatjuk, de más céllal, más stílussal és más vonalon. Az utolsó konstruktív magyar költő, aki hibátmutató magyarságát korbácsnak hordozta egy kultúrfejlődés segítésére még nem ismerhette a «holnap erőseit». Akik utána jöttek, úgy viszonylanak hozzá, mint a századforduló költői Arany Jánoshoz. És az «északfok, titok, idegenséget» langyos őszi nap-sütéssé enyhítették.

A századvég költői egy csöndes századfordulóban voltak egy enyhe epigonkultúra jegyében költők. A ma harmincévesei egy századfordulónál élesebb kultúraforduló enerváltjai, dekadensei. És ha a Nyugat «a» fiatalságot ezekben fogja látni, akkor nem találja meg a maga fiatalságát.

De ha ezek és azok, akik folyóiratokban és könyvekben itt-ott elszórtan jelentkeztek, nem jelentik a háborúutáni művészetet, még nyitva marad a kér-

dés, hogy ki jelentheti és a pesszimisták szerint jelentheti-e valaki egyáltalában? A háborúutáni ember pszichológiai alakulását vizsgálván jutunk el talán addig, hogy milyen stílusban fog ez a művészet, ami még csak nyomokban látható, kialakulni, miért fog harcbaszállni és fog-e harcbaszállni egyáltalában.

Ugyanaz az Ady Endre, aki látván az eredményt, 19-ben megérezhette: «ez nem az én forradalmam», ma kimondhatná: «ezek nem az én fiataljaim», sőt még csak nem is az őrá alapozott akadémia.

* * *

Ha a közeljövő magyarságának valószínű kulturális és művészeti tulajdonságait keressük, azoknak a lelki habitusát kell vizsgálnunk, akik kulturális közéleti téren még csak ma jelentkeznek. Az, aki ennek a fejlődésnek a mai lehetővétevéit keresi, vissza kell menjen addig a fiatalságig, amelyik ma még önálló frontként nem jelentkezett sem nyomdafestékekben, sem egyebütt. Azokig, akik a háború után kezdték látni és élni az életet, akik ma legfeljebb túl vannak huszadik esztendejükön, de akik mindenképpen innen kell legyenek a harmincon. És ez a kutatás ma még nem támaszkodhat kétségbevonható tényekre, csak valószínű lélektani indokolásokra, arra, hogy más körülmények és a háborúutáni világ mássá alakítottak egy generációt, mint amilyenek az előzői voltak.

Amit a tanulmányíró itt egy pozitív kritika mérlegén lemérhet, nagyon kevés. Ami valószínűvé teszi, sőt csaknem biztossá, hogy lesz egyszer egy ilyen pozitív kritika alá kerülő külön háborúutáni művészeti fejlődés, az nagyon sok.

Ennek a generációnak a teljesítőképességével szemben talán a legtöbb támogató érvet a többi generációknak újathozásra való fizikai képtelensége adja. Ilyen negatív érvet nagy tömeggel lehetne fölsorakoztatni. Ha a korhatárokat kissé elnagyolva vennők, akkor a húszéves generáció fölötti mindkét generáció csaknem teljesen kiesik a számításból, hogy ha azt nézzük: teremhetnek-e hosszabb időre szóló új kultúrfejlődést. Az egyik generáció, amelyik már a háború előtt kezdte játszani a maga vezetőszerepét, amelyik a háború után nem új magyarságot, hanem «nemzeti megújhódást» teremtett a jövőre nézve, már csaknem teljesen kiesik a számbavehetőek közül éppen a kora miatt. Ezek közül számosan, mert még bennegyökereznek a háborúelőtti néhány év világában, képtelenek voltak a háború után azt, aminek a háborús határvonal szükségyszerűségét és változottságát kétségen kívül bebizonyította, szükségesnek elismerni. A háború, mint túlélt epizód, mint része az életüknek, nem lehetett határvonal annak a kultúrának és művészetnek az életében, amit ők kezdtek és ők folytattak. Erre talán nem is kell mást mondanom, mint, hogy ez a generáció sok képviselőjében még Ady Endre észrevételéig és értékeléséig sem jutott el és hogy az apák és fiúk problémája talán éppen ott leli nyitját, hogy a fiúk olyanok, amilyen fiatalok az apák idejében egyáltalában nem voltak, idegenek és mert idegenek az apák könnyen hiszik, hogy veszedelmesek.

A másik generáció, amelyik ezt követte és amelyik, mint generáció is mint probléma szerepel: a háborús fiataloké, a harmincéveseké. Ezek nagyon kevese tudhat azon az első benyomáson túlemlkedni, hogy a háborúban egy egészen hamis, természetellenes, nagyon pesszimista képet kapott az emberiségről. És hogy ennek következtében az emberiség kultúrájáról a véleménye nihilista, annyira megbélyegző, hogy már hitetlen, vagy legjobb esetben félti a hitét és nem is meri eljuttatni magát addig, hogy véleményt adjon. Művészeti megszövegezést adjon, arról az emberi tulajdonsághalmazról, amely neki első élményeül a háború kínlóadásait adta.

Ettől a két generációtól, amelyek ma már még a mi fiatalsági értékeléseink mellett is beleérték valami csekély közszereplésbe, fejlődésüknek módzatai miatt a háborútáni változott világ szellemi irányaira vonatkozólag *remélni* esetleg lehet valamit, de nagyon keveset lehet *várni*. Hogy ez a változott háborútáni világ van, arra elég legyen csak két tömegmozgalom létreutalnom, a fascizmuséra és a nemzeti szocializmuséra. És arra, hogy az új olasz irodalomban éppen az idősebb írók azok, akik idegennek érzik a háborútáni világ újabb és izmosabb jellegét és bemutatják azt, hogy a maguk generációjának ehhez a világhoz köze nagyon nehezen lehet. Mert belátják, hogy az 1910-es évek messzebb vannak ettől a világtól, mint akár a középkor.

* * *

Maradna az a generáció, amelyet a háború, mint elsődleges végérvényesen és elnyomóan determináló élmény érintetlenül hagyott: a háborútáni emberé. Akiknek a háború még csak az apa háborúja volt, a forradalom még idegen és érthetetlen eszmék és indulatok hiábavaló szikrázása, amivel szemben tíztizenkét éves korában még érzelmi álláspontot is legfeljebb valami értetlen csudálkozásban foglalhatott.

Ha ennek a generációnak az első és uralkodó tulajdonságát keresném, azt mondhatnám róla, hogy: születésétől fogva objektív. A szélsőbaloldaltól nem némely öregebb gersliasszociációja az, ami elriasztja. Ez a generáció objektíven keresi még a szélsőbaloldal eszméit is. Mert meg van győződve arról, hogy, ha objektív ítélettel nem találja neki megfelelőnek a marxi világnézetet, ezt az ítéletét mindig inkább fogja magához illőnek látni, mint a felületes gyűlölködés előítéletét. Biztosabb neki a megismert rossz higgadt elítélése, mint az «ismeretlen rémtől» való bizonytalan rettegés. A szélsőjobbaldaltól pedig sokszor a bajtársi egyesületek ügyetlen német mintájú hazafias ornamentikája riasztja el. Talán minden generációnál kevésbé keresi nálunk ez a nemzedék a jelszót, legyen az politikai téren mértéktelen gyűlölet, vagy irodalmi téren, Adynak mértéktelen destruktívsággal való vádolása. A jelszavak ott ordítottak öntudatuk és véleményalkotásuk ébredésénél, alig voltak és apáik a háborút éltették, alig értették a háborút és sokan — «nem akartak katonát látni.» A nem élt, csak érzett történelemmel szívták magukba a jelszavak eleve-elítélését és véleménnyé ébredő nézeteikbe nem hoztak magukkal semmi elháríthatatlan előítéletet. Képesek objektíven beszélni a kommunizmusról és Trianonról, minden karakánmagyaros és magyarkodó sallang és frázis nélkül. Számolva az érzéseikkel is, de talán sokkal inkább a józanságukkal. A rengeteg ellentét előzőik között és köztük talán éppen e miatt a tárgyilagosság miatt van, mert képtelenek azonnal antikrisztusnak és világrengető bajnak látni kritika nélkül azt, amit az apák és bátyák annak állítanak be. Talán minden más fiatalságnál tekintélytisztelőbb ez a fiatalság, de a tapasztalat sohasem lehet tekintélye, mert érzik, hogy a ma lényegét a háborútáni világ lényegét csak ők kezdehetik élni és tapasztalni, nem azok, akiknek ehhez összes eddig szerzett élményeiket föl kellene adniok.

Talán nem tévedek, ha elég merészen merem hinni, hogy ennek a fiatalságnak a vezéradó műfaja nem a könnyű költészet lesz, hanem a mélyebb líra. Tanulmánya nem a mások művészetén bogarászó, hiábavaló értekezés, hanem az eszmét adó szellemtörténeti essay. A költője nem a szavakkal tüzelő Petőfi, sőt talán nem is Ady Endre, hanem az ő soraiból kinőtt olyan valaki, aki kortól független és nem par excellence fiatal fölénytel és tárgyilagossággal *földről* és mégis közösségének érző vállalásával nézi a magyarság dolgait és

látja meg a problémáit. És itt torkol ez a fiatalság valami égi perspektívából látó spiritualizmusba.

Hogy az objektivitására némi konkrétumot mondjak, elég legyen megjegyezni, hogy az elszakított részek fiatalsága első vezérkeresésében a mai írók közül Móriczot, Szabó Dezsőt és Kassákot együtt emlegette. Ha ez talán csak időre szóló és kényszerű idegenben való keresés volt is, Szabó Dezső és Kassák nevének együtt emlegetése elég bizonyíték arra, hogy nem vett elő politikai előítéleteket a nevek válogatásában és csakúgy akart a magyar néphez forduló irányokat keresni az «Elsodort falu»-nak, «szélsőjobboldali», nacionalista Szabó Dezsőjében, mint a szélsőbaloldali Kassákban. És pillanatilag sem látta gátló akadálnak, hogy ezek két fronton fejlesztettek és mondtak ki olyan eszméket, amiket ők részleteiben magukénak láthattak.

És éppen e miatt a tárgyilagos, mindent számonvevő felső kritikája miatt hallgat annyira ma ez a fiatalság. Mert nem akarja és nem tudja a maga fiatal és új magyarságát egyik ma meglévő világnézeti politikába, vagy gazdasági világnézetbe se belegyömöszölni. Hanem keresi és várja azt, ami a maga magyarságának úgy kiteljesedése és megfelelője, mint az orosz nép mártírkodó hajlandóságának a kommunizmus materialista vallása, az olaszok római nosztalgiáinak a fascizmus és a sokszor ellenszenves túlzásokba kapó faji németiségnek az ősgermánság kultusza.

* * *

Talán ugyanezért nem tudja ókonzervatív reakciónak látni a sokak előtt diszkreditált színezettel feltűnő keresztény nemzeti jelleget se. És talán magyar mérséklete nem engedi, hogy kétségtelen szociális hajlandóságát és a nemzeti elem iránti rokonszenvét egy csak faji alapra épült, túlzásokkal és jelszavakkal hatástkeltő nemzeti, hanem faji szocializmusba hozdja bele.

Mindezeket a jelleget adó tulajdonságokat a mostani magyar fiatalság jobbjainak egyesüléseiből és ezeknek a belső stílusából látom kiolvashatónak. Olyan negatív jelekből, hogy a némely egyesületek iránti lelkesedés megmarad a fehérasztal iránti lelkesedésnél és annál, hogy a vezetők címeres levélpapírokat használnak. És olyan pozitív jelekből, hogy a Szegedi Fiatalok Művészeti Közlégiumának tizennégy megjelent, vagy előkészületben lévő kiadványa közül egy verseskötet van és egy dráma. A többi tanulmány, népi kiskalendárium vagy folklorgyűjtés.

* * *

Gyerekszemmel álltak a katonavonatok mellett, nagy világtörténeti változások és események zúgtak el a fejük felett és ezek az események nyomot tapostak a lelki felépítésükbe. Közben kisebb impulzusok is hatottak rájuk és nevelésbeli pluszokat kaptak az iskolában, nem gentry-allűrökben nyilatkozó, hanem tizennégy éves fejjel ha még nem is házat, de sátort építő konstruktív jelleget tanultak és szerettek meg a cserkészetben.

A cserkészlet értékelése még mindeddig többnyire megmaradt a nagykalap és a jamboreek szenzációinak a külsőségeinél és legfeljebb a szabadba jutó gyerek természetkultuszáig jutott el. Azokat az előnyöket, amiket azzal kapott a mai fiatal, hogy gyerekkorában tanulta meg a magyarságot képviselni odakinn, hogy három-négyhetes szoroson egymásra utalt együttélésben látta meg önmagát a társaiban, még nemigen vették észre és nemigen értékelték. Mert még nem nőtt fel és nem jutott ki a közszereplésben a magyarság bíráló szeme elé az a fiatalság, amely magát és állásfoglalásait ezekre a kapott pedagógiai többletekre is építi.

Talán első pillanatban valószínűtlennek látszik, hogy egy eljövendő generációs magyarság lehetséges és valószínű kultúrájáról és művészetéről szólván a cserkészetnek is kell sorokat szentelni. De . . . ki ne látná azonnal és minden skrupulus nélkül, hogy más lesz az a fiataltság, amelyik vasárnapjait a természet, nyarait a nép és a földben gyökerező élet, külföldlátását pedig a magyarság reprezentálásának a jegyében töltötte el, mint az, amelyik a háborúelőtti évek fülledtségének a dekadenciájában nem látott túl a poros városi körutak imitált pálmáinak a horizonján. Hihetetlen előnye a cserkészetnek, hogy a fiataltság életében föltétlenül jelentkező romantikakultusz idejét előrevitte. Hogy az eszméin és eszközein nevelkedett fiatalságnak az egyetemi hallgató korban dühöngő romantikus és értéktelen megnyilvánulásai bajtársi egyesületek keretein belül és kívül már ártalmatlanok és nem jelentenek munkaelvonást neki. Nem kell talán részletezni azt, hogy az iskolai nevelés, talán az egyházi iskolák kivételével, alig látja meg a keze alá került diákjában a homo ethicust, akit belőle nevelnie kellene és a cserkészet ezt fejlesztgeti iskolán kívüli, tehát a diáknak szimpatikusabb keretben.

A cserkészetből nőtt fiataltság még, mint magát hirdető és új eszmét kristályosító, homogén nevelési alapokra épült fiatalsággrész alig jelentkezett. De a kevés jelentkezése megfelel annak a várakozásnak, amit a holnap Magyarországa ettől a fiatalságtól várhat. Fehér asztalról és magasivásról kevés szó esik, annál több a munkásöregcserkészet problémáiról, ennek a közös alappal rendelkező fiatalságnak a politikai világnézetéről, ennek a fiatalságnak öregcserkészkeretekben tett falujárásairól. Amelyekben azzal egyidőben, hogy az elszakított részekben a népi elem fölkeresésével akarják életben tartani a kisebbségi elnyomás alatt forgácsolódo magyarság magyarságát, nálunk a vidéki és városi ember ellentéteinek tompítását látja céljának.

Talán annak a jelentőségéről sem kell külön szólni, hogy sajtót is teremtett a maga gondolatainak kristályosítására ez a fiataltság, a «Fiatall Magyarság»-ban. Ami, ha egyenlőre sokak szerint a «nyilvánosság kizárásával» is, de mégis komoly belső munkát végez, a maga objektív, mindenholnan szedett értékeket hasznosítani akaró fiataljaiban. És talán az egész háborúutáni fiatalságot képviseli abban, hogy nem szépíró törekvések, «fakadó rügyek» kirakata, hanem tanulmánylap, álláspontok alakításával foglalkozó problémákat látó és megvitató. Világnézetében pedig nem akarja a maga fiatalságát se baloldalba, se jobboldalba tartozónak nevezni, hanem keresi az utat, a maga fiatalságának az útját. Objektivitásával Tabula rasat teremt a saját, új lelki-ségébe. Hogy erre föl lehessen rajzolni a ma értékes összes eszmék eredőjét.

* * *

Ma revideáljuk a liberalizmus álláspontját arról az úgynevezett «sötét» középkorról, amely egy szentferenci világlátást termelt ki magából. Új középkor elé harangoznak a szociális irodalmi nézetekben alakult művészeti szentélyekből is és a spengleri jóslatot az Untergang des Abendlandes-ről a liberalizmus és kapitalizmus alkonyának hirdetésévé módosítják.

A legfiatalabb generáció megtagadja az előttejáró fiatalok történelmi materializmuson alapult földi hitvallását és a földön járó, de égbetekintő ember hitében jobban hisz, mert ennek a hite hit marad és nem cél, ami elmúlik, ha megszűnik cél lenni és eredménnyé válik.

* * *

Hogy a háborúutáni embernek ez hite lesz, azt nemcsak eddigi eszmékben való csalódottsága mutatja. Nemcsak az, hogy még nem látja azt az egyedül

célravigó utat, amin járnia kell, mert hiszi, hogy ezt az utat neki magának kell megépítenie. Hanem az is, hogy nevelkedési spirituális alapokon kívül, vallási keretekben indul el.

Elég legyen ehhez a fiatal katholicizmusra és a Korunk Szavára utalnom. Arra, hogy voltak fiatalok, akik nem restelltek a katholicizmus rugalmasságát bizonyítani és nem féltek, hogy egy antikapitalista tendencia kimondásával a nálunk annyira könnyű helyen álló destruktív jelzöt szerzik meg a maguk számára katolikus keretük ellenére is, sőt a katolikus keretükön belül is. Az aktív katolikus orgánum, ha egész létével és modernségével nem bizonyítana egyebet, mint azt, hogy nem kell föltétlenül marxizmushoz folyamodni azért, hogy fiatalnak és újnak higgyék a fiatalat, eleget tett. Sőt már eddig többet tett azzal, hogy bebizonyította, hogy régibb szellemi tényezőkhöz fiatalnak is könnyebb fordulni, mert minden ellenkező hirdetés ellenére is ma fiatalabb az — ami öregebb. Nem a közelmúlt, hanem a régmúlt.

A protestantizmus terein is errefelé visz az út. Az «aktív protestáns orgánum» talán legjobb hivatását találná abban, hogy protestál az ellen, hogy a liberalizmust és a kapitalizmust összekapcsolják a protestantizmussal.

És még valami. Mindkét vallási keretekben indult fiatalodási folyamatnak objektív tud lenni a véleménye például Adyról. És, amíg az öregebbek legjobb esetben azzal foglalkoznak, hogy Adyt kisajátítsák a maguk kereteinek dicsőségére, itt csaknem egyidőben, csaknem egyező szavakkal tudnak ítéletet mondani azokról, akik Adyt az irodalomban, a szociális problémát a politikában még ma is mumusnak képesek látni.

A katolikus orgánum, amely objektív és érdemmutató kritikát ír egy szociális tendenciájú könyvről, ha a szocialista Kassák Lajos írta is, legvígasztalóbb bizonyítéka annak, hogy a háboruutáni fiataliságnak ítélete van és nem — előítélete.

* * *

Amely sajtótermékkel ezzel a fiatalisággal kapcsolatban most foglalkoztam, az csaknem mind tanulmánylap volt, legtöbbször politikával-elméleti síkon foglalkozó. Ami nem jelenti azt, hogy ezekben az orgánumokban nem kap helyet az irodalom. Sok irodalmi lapnál is jobban helyet kap tanulmányban és kritikában. És sokszor minden irodalmi lapnál értéktudóbban és objektívebben. Hogy ez a fiataliság az essay vonalán indul, nem jelenti azt, hogy nem tudja az irodalom helyét a kultúrában. Sőt talán mindennél jobban tudja, hogy mi az, amit a problémátmutató irodalom jelent a nemzeti élet szerves egészében.

Az előszeretettel a tanulmány írást csak azt mutatja, hogy ennek a fiataliságnak a regénye inkább lesz problémakomplexum, mint mese. Hogy jobban látja magáénak a tudás mélységét, mint a felszíni hangulatot, a lírát, mint a verset, a gondolatot, mint az üres lelkesedést. A lelkesedést hisszük, hogy nem írni, hanem használni fogja. Egyébként nem lehetne fiatalnak nevezni.

Hogy a soktucatnyi fiatal irodalmi lappal nem foglalkoztam, szándékkal történt. Ezek születnek, vannak és nem lesznek. Mert önmagukban hordják a halálukat, mivel vagy becsületes igyekvéssel, adminisztrációjuk, szervezetségük, mindenük néhány fiatal, tőkéjük pedig ezeknek az energiája és támogatatlan lelkesedése. Vagy irányítójuk valaki, aki öregebb és új lappal akarja bevonni magát a fiatalok irodalmával az irodalomba, eszköze és nem létjogosultsága a fiatal szem, tehát nincs létjogosultsága. A fiataliság művészeti megnyilvánulásainak még csak itt-ott elszórt nyitányai jelentkeztek. Olyan sokan, hogy egy sem maradhatott meg. Ezek a szétszórt hangpróbálgatások csak

akkor fonódhatnak majd egy a fiatalság lelkeségét mutató koncertté, ha kiugrik az első, aki ennek a háborúutáni generációnak a hangját megmutatta és önmagában érvényesítette. Ez lehet holnap és lehet holnapután, de a magyar kultúra folyótatóinak szükségessége miatt mindenképpen hinnünk kell, hogy meglesz.

* * *

Hogy milyen lesz az a művészet, amit a háború utáni világ és ez a fiatalság kitermel magából, azt még egyelőre csak alapvonalakban lehetne látni és a lehetőségek vázolója egy külön tanulmányt igényelne. De, ahogy egy lehetséges politikai állásfoglalása csak a mai keretek egyedül létjogosultságának és kifejező voltának a tagadásán egy új szintézis lehet, úgy ez a jövő művészet is legfeljebb összetevőiként hordhatja magában a ma kiteljesedett művészeti irányokat.

Hogy a háborúutáni irodalom ezekből a pszichológiai motívumokból fog kinőni, az csaknem bizonyosra vehető. Hogy itt még ma ezen a vonalon semmi művészeti konkrétumra utalni nem lehet, az csaknem természetes. Az a művészeti termés, aminek a fiatalokban való éresét már föltételezzük, a háborúutáni világban nőhet csak és ez a háborúutáni Magyarország ma még nem él. Ma természetes tekintélyenél fogva a háborúelőtti magyarság viszi a szót. Ez a magyarság, ennek a fiatalságnak, amitől semmi sincs távolabb, mint a magyarság mokánybercis és kúriás-táblabírós megfogalmazása, halott. Ez a halott ma még irodalmat, politikát csinál a maga háborúelőtti szellemében és ha sokszor megtalálja is a ma szellemét, otthon nem érezheti magát benne. Ez a fajta elmultnak és halottnak hihető magyarság csak akkor adhatja át a terét a háborúutáni embernek, ha az minden teóriánál meggyőzőbben, tettel bizonyítja, hogy van, erős, fiatal, új és jobban érzi a mai magyarság lényegét, mint előzői.

Addig: «a halottak hatalmasabbak, mert ők többen vannak».

Szabó Zoltán.

A BOLDOG.

EZ A KIS történet a világháború idején játszódott le, amikor olyan kevés lakás volt Kopenhágában, hogy az iskolákat használták fel lakások céljára. Az összezsúfolt iskolákban tehát csak minden másodnap volt tanítás, ami nagy örömet okozott a gyerekeknek.

A barakkban, melyben két fiúosztályt zsúfoltak össze, középen hatalmas vaskályhában tűz pattogott. A tűzhöz közel ülők elálmosodtak a melegtől, míg a távolabb ülők dermedten összehúzódtak. Künn hóvihár dühöngött. Ha valaki kintről jött, a tanulók gyorsan felhúzták a lábukat, hogy a hideg szél ne érje. A fiúk mozdulatai gépiesek voltak, mert egy gondolat foglalkoztatta őket, mikor jön már Pless. Pless iskola-társuk volt. Egy órával azelőtt küldték haza, hogy megmosakodják és megfésülködják. Egy jószívű asszony ugyanis karácsonyi csomagot küldött a legszegényebb tanuló számára.

Az osztály egyértelműen Plesst szemelte ki arra, hogy az ajándékot megkapja. Nemcsak azért, mert Pless a legszegényebb köztük, hanem

azért is, mert apátlan volt. Facipője, melyet pár hónappal ezelőtt kapott, már kopott, lyukas és szürke volt a naptól, esőtől és sártól. És amilyen szürke Pless facipője, éppen olyan színű maga az egész fiúcska is. Harisnyái durva, szürke gyapjú harisnyák, vékony lábaihoz nagyon is vastagok és lent a jobb harisnyán egy szürke harisnyakötő lógott. Az arca sovány és halvány, a szeme szürkés-kék és haja piszkos-sárga.

Szomorú és reménytelen látvány volt Pless, mikor a padban csendesen ült és maga elé nézett. De gyors változáson ment át — s ez gyakran megtörtént — a legérthetlenebb dolog is fel tudta idézni Pless átváltozását. Valami mulatságos megjegyzés, néha csak egy érdekesebb hangsúlyozás, mondat vagy szó, melyet a köznapitól eltérően írtak a táblára, mindez felvidámította Plesst. Mert vidám életkedv lakozott a fiúcskában. És minthogy Plessen minden oly reménytelenül szürke volt, hát a mosolya mindenkit felvidított. Amikor meg kezére támaszkodva elaludt az iskola padján és álmában mosolygott, senki sem volt oly keményszívű, hogy felébressze. Mindnyájan tudták, hogy Plessnek otthon még négy testvére van és csak az ágy lábánál jut számára hely, úgyhogy testvérei éjjel megrugdossák és nem tud nyugodtan pihenni. És a fiúk örültek, ha valamivel megsegíthették.

A barakk ajtaja egyszerre csak nagy robajjal kinyílt és Pless a terembe lépett. Orcái virultak a friss téli levegőtől és az örömtől. Oly szép volt, hogy az osztály szeme percekig rajta pihent.

— Jöjj ide Pless — szólta a tanító — és azután súgva hozzátette. — Bujj a katedra alá és vedd ott magadra új ruhádat.

Pless engedelmeskedett.

— Nyujtsd ki karodat, ha készen vagy . . .

A tanító a katedra előtt állott és az osztályt figyelte. Az öreg katedra úgy nyögött, mintha kísértetek járnának rajta. Néha-néha kinyult egy sovány karocska belőle. Legnehezebben ment a nadrág felhuzása, ebben még a tanító is segített. Az osztály oly érdeklődéssel figyelte a katedrát, hogy még csintalankodni is elfelejtett. Pless végre felöltözködött. Ott állt előttük új ruhában. Ez a ruha szép barna színű szövetből készült. Lábszárán hosszú harisnyák és a lábán vastagtalpú cipők. A mellényzsebében egy óra fényesen csillogó óralánccal.

A csodálkozás moraja futott végig a termen. Pless mint világító nap állt ott ragyogva és szeméből sugárzott az öröm.

* * *

Pless az ágyban feküdt és az elmúlt napra gondolt. Az anyja az asztalnál ült és regényt olvasott. Amint Pless így álmodozva feküdt, nagy kedvet érzett ahhoz, hogy esti imádságot mondjon.

— Anya, imádkozhatok-e ma este?

— Tessék — szólta az anya és folytatta olvasmányát.

Pless összetette kezét és elkezdte: Miatyánk, de nem tudott rájönni a következő mondatra. Mégegyszer megpróbálta, de nem ment. Nem jutott tovább az első mondatnál. És ő épp a folytatásra vágyódott,

mert hisz épp ebben volt az a bizonyos fenséges, magasztos, felemelő. Szíve erősen vágyott ez után, érezte : ez az ismeretlen szépség boldoggá tenné őt.

— Anyám, nem segítenél a Miatyánkot elmondani?

Az asszony felállt és fiához ment.

— Miatyánk, szenteltessék meg a te neved . . .

— Te kifelejtesz valamit — vágott közbe Pless.

Az asszony erre újból előlről kezdte. Miatyánk, add meg nekünk a mindennapi kenyerünket.

— Anyám, most megint kifelejtettél valamit.

— Mondd akkor magad, én nem tudom másképpen. Különben aludj, mert már késő van.

De Pless nem tudott elaludni, hanem nyugtalanul forgolódott jobbra-balra.

Kis idő múlva a testvére jött haza ; egy barátnőjénél járt látogatásban. Ő már tizenöt éves volt.

— Miért nem alszik még Pless?

— Úgy látszik megzavarta a fejét az a sok holmi, amit az iskolában kapott. Menj, próbáld meg te talán ráveszed, hogy elaludjék.

Mikor a leány az ágyhoz lépett, Pless suttogva szólt hozzá :

— Mond csak el a Miatyánkot.

A leány anélkül, hogy két kezét összekulcsolta volna, rögtön rákezdte : Miatyánk, ki vagy a mennyekben . . .

— Ki vagy a mennyekben — ismételte Pless és nagy fényességet látott maga előtt. A szegényes szoba közömbös embereivel eltűnt, úgy érezte, mintha valami földöntúli ragyogás felé lebegne. Kimondhatatlan örömet érzett, most tudta, ez az a csoda, mely után egész nap vágyódott.

Pless boldog mosollyal aludt el.

— Istenem, már alszik is — szólt a leány.

* * *

Másnap mikor a tanító a terembe lépett, Pless kitárta feléje a karját.

— Tanító úr kérem.

— Jó reggelt, na mi az újság Pless?

— Tanító úr kérem tegnap este a Miatyánkot akartam elmondani, de nem tudtam, az anyám sem tudta, azután a testvérem mondta el és aztán olyan boldog voltam.

* * *

Két év telt el. A tanító különböző iskolákban tanított és egy nap újból visszakerült a régi iskolába. Az udvaron állt, körülötte a fiúk játszottak és lármáztak. Egyszerre csak egy meleg kis kéz simult az övébe. Meglepetten néz körül, ekkor megismeri Plessét. A régi ruhában volt. Eső és szél alaposan megszurkította, megfakította. Úgy nézett ki, mint egy árva, tépett tollú veréb. Pless a tanító szemébe nézett, magához vonta őt, aztán a fülébe sugta :

— Még ma is mindennap elmondom a Miatyánkot és ez oly boldoggá tesz engem.

És azután újra eltűnt a nyüzsgő, játszó fiúk között.

Dán eredetiből fordította: Márchis György.

Anna Wulff.

Szent István megkoronázása. Molnár C. Pál fametszete.

REJTETT ZUG.

(Regény.)

ERRE A LEVÉLRE, hosszas töprengés után, ujjongva kiáltott fel a tisztartó úr :
— Megmondtam én ezt előre!... Nincs még egy másik ilyen tiszt az egész hadseregben!

Zsuzska azonban annál mélyebb szótlanúságba esett. Meggyötört fejével azon tündött, micsoda halálveszedelmek közé sodródhatott András, hogy két hónap alatt hadapródból hadnaggyá ugrott elő, megelőzve ezer és ezer tisztársát.

Mert Turgonyi András éppen erről hallgatott a legtitokzatosabban.

Ugyane nap délutánján expressz-levelet kapott Imre bácsi is. Ebben a levélben esti félnyolc órára kocsit kért a terebesi állomásra régi tanuló társa és nagy pajtása, Lopotnyik Antal.

V.

Esti negyedkilenc lehetett már, amikor Lopotnyik főmunkatárssal a Hallgató-molyvára futott be a kocsis. Előző napon kevés hó esett s vékony lepellel takarózott be most a környék.

Amint a kerekek zörgése megállt volna a tornác előtt, Imre bácsi és a tisztartó úr kisietett. A tisztartó úr kezében lámpával.

Abban a pillanatban mély hang dörrent meg a kocsis hátsó üléséből :

— Köszöntlek, régi pajtásom, Béry Imre! Ötvenkét esztendő után úgy menekültem hozzád, miként a nemes vad, melyet kopók szorítottak közre...

S lefelé kezdett kászolódni.

És a lámpa gyenge világánál abban a pillanatban egy elnyűtt óriás kezdett kibontakozni a télies homályból.

Mert minden nyűtt volt rajta: félbunda (mállott nyakprémmel), kabát, sál és nadrág s a két lábán olyan két szögelt bakancs, mint két ladik. Széles mellében kissé előreroppant s ezokból észrevehetőn lelógatta csontos fejét. Szürkült a konya bajusza, szürkült a haja, melyet horgolt sapka takart be az időjárás viszontagságai ellen... Vedlett bőrkesztyű a két kezefején.

Akkorára ott állt már a tornáccon Lopotnyik Antal, az üldözött toportyán. A Hallgató-molyva lakói ugyan egyáltalán nem voltak vele tisztában, miért írta magát levelében «sajtóordas»-nak Lopotnyik Antal, úgy érezték mindazáltal, hogy egy sajtóordas nem festhet külsőre más-

ként, mint ahogy festett a fehérbecsavarodott halántékú főmunkatárs. Embereket riasztó hangja megdördült másodszer is, amint ott állt Imre bácsi előtt s megölelte :

— Ötvenkét éve, pajtás . . .

— Ötvenkét éve, — ismételte elfogódottan Imre bácsi.

Mert két esztendővel félszázadnál hosszabb idő merült az emberek háta mögé, azóta, hogy — egynehány héttel a matura előtt — hátat fordított a főgimnáziumnak Lopotnyik s ujdondásznak csapott föl, miután — állítólag! — az egész tanári kar részéről üldöztetésnek lett volna kitéve . . . Azóta megállás nélkül üldözték Lopotnyikot, aki hetvenesztendős korára nem tudta, hová hajtsa le a fejét? . . . Erre különben úgysis ki fogunk térni még az elmondandók során.

Ahogy jóideig nézte már egymást szótlantul a két egykori osztálytárs, Imre bácsi megmozdult s mindenekelőtt a tekintetes urat mutatta be :

— Kérlek, régi barátom : ez itt Béry Bálint tisztartó, néhai bátyám fia, akinek atyafiságos vendéglátását huszonkilenc éve van szerencsém élvezhetni immár . . .

— Üdvözöllek, öcsémuram ! — szólt mély hangján a tisztartó úr felé Lopotnyik.

A tisztartó úr barátságosan nyújtott kezét :

— Isten hozta egyszerű házamba, kedves bátyám ! . . . Itt rejtve lesz minden önkény elől !

— Jól mondtad, kedves öcsémuram, mert valóban az önkény ellenem való felvonulásáról van szó, — ingatta meg bús lófejét Lopotnyik Antal főmunkatárs.

És a gyér lámpavilágnál csak most bontakozott ki teljes monumentalitásában a Lopotnyik orra. Ez az orr magában is fájdalmas és bútólvert tiltakozás volt a fennforgó állapotok ellen.

S akkor kölcsönösen befelé kezdtek tessékelní egymást.

Az ebédlőben vacsorához volt terítve. A halkszavú tekintetes asszonnyal módfelett szivélyes volt a találkozás, mert Lopotnyik bókoló is tudott lenni. Amikor pedig takaros köténykében s a konyha melegétől nekihevült arcocskával belépett nesztelenül Zsuska, Lopotnyik Antal magafeledten kiáltott fel :

— Ejnye, de szép itt valaki !

Zsuska csillogó szemmel fogott kezét a vén sajtótánnal.

— Imre bácsi sok kedves emlékét mondta már el Lopotnyik bácsiról !

— Ez a kijelentés valóban jólesik keserű szívemnek, — udvariaskodott jóleső érzéssel Lopotnyik főmunkatárs s a leány balkezén ugyanakkor észrevette a karikagyűrűt. — Ilyen fiatal s máris a gyűrűs-mátkája valakinek ?

Béry Zsuska mintha elszontyolodott volna keveset. A hangja lehalkult :

— A harctereken verekszik a vőlegényem . . .

Imre bácsi abban a pillanatban már vázolta is röviden s nála szokatlan élénkséggel, hogy kiről is van szó voltaképpen? Vére szerint is a családhoz tartozik a vőlegény, két hónap alatt hadnaggyá lett egyszerű hadapródból, balmelle zörög a kitüntetések súlya alatt, pár nappal előbb a napisajtó is televolt a haditényeivel, sőt a fiatal király is maga elé fogja idézni legközelebb.

Lopotnyik Antal egyik kezefejével megdörzsölte a másikat s mielőtt még asztalhoz telepedtek volna, így kiáltott föl, teljes elismeréssel :

— Akkor külön is köszöntöm magát, hogy ilyen vőlegénye van !

S körülnézvé a kis társaság tagjain, ugyanazon hangon folytatta :

— Különben azzal illetet volna kezdenem, hogy életem legszebb pillanata volt, mikor e ház küszöbét lehettem szerencsés átléphetni. Mert úgy tapasztalom máris, hogy nemcsak a vőlegény csatázik hazafias szellemtől telítve, hanem ugyanaz a szellem hatja át e békés lak valamennyi lakóját . . .

És míg körülötte hallgattak valamennyien, Lopotnyik lehorgasztotta csontos koponyáját s váratlanul leesett a hangja is, mintha régi régi gyermekkorának emlékei szorították volna össze a szívét :

— Amikor beléptem, tüstént azzal kellett volna kezdenem, hogy a hazai tisztartók rendje a legrokonszenvesebb volt nékem minden időben. Mert ne felejtjük el, hogy 1849 őszén e tisztartók, intézők, ispánok és sáfárok egy tányérral többet terítették feleségükkel minden vacsorához. Olyan időben, amikor kétvállra teperve feküdt a haza, valamennyi tisztartó, intéző, ispán és sáfár a bujdosónak vélt Petőfit várta, hogy vendégül lássa magánál . . . Sajnos, akkor már halott volt a költő. A megrendítő itt éppen az, hogy a tisztartók enni akarták adni annak a lángelmének, aki életében annyit, de annyit volt kénytelen koplalni . . . Úgy látom azonban, hogy némileg eltértem az első üdvözléssel járó külsőségektől, — miközben savanykás mosoly suhant el a derűs bajusza alatt.

Itt szerényen szólt közbe a tekintetes asszony :

— Talán vacsorához ülnénk, Lopotnyik úr . . .

— Valóban, ez a helyes kifejezés, tekintetes asszonyom, — válaszolt Lopotnyik Antal, miközben röpké zavarral köhintett a behomorított tenyerébe.

Azzal vacsorához telepedtek valamennyien.

Egész vacsora alatt alig váltottak néhány szót : mély csöndben ettek. De evett mindenekfölött Lopotnyik. Mintha hetek óta éhezett volna : rágás nélkül nyelte a falatokat. Csak akkor enyhült föl az idők viharaitól rút tekintete, amikor a tisztartó úr bort töltött a poharakba :

— Brávó, ezt már szeretem ! Miféle bor ez ?

— Szerednyei, — világosította föl a tekintetes úr, miközben körbement az asztalnál.

Lopotnyik főmunkatárs bólintott, elégedetten.

— Ismerem. A legészakibb Felvidék legpompásabb bora. Egéríze van, a kenyér arómájával keverten. Etekintetben specialistának vallo magamat, mert nem akad olyan magyar borfaj, amelyen ne lennék tisztában. Mindazáltal, a tokaji a gyengém, amellyel szemben mindenkor mélységes ellágyulás vesz erőt rajtam.

E bevezető után koccintottak.

A hangulat tüstént fesztelenre változott. Amint készen lettek volna a vacsorával, mindnyájan elhelyezkedtek a karosszékben. Különösen Zsuszka készülődött neki, mert olyan érzése volt, hogy ma este szokatlan dolgokat fog hallani még. S úgyis lett.

Miután másodszor is koccintottak volna, Imre bácsi, aki vékony ősz alakjával egészen elveszett a drabális Lopotnyik mellett, hátradülve székében, így kezdte a szót :

— Hát pajtás, az én életemben ötvenkét esztendő óta alig esett említeni való változás. Van ugyan életemnek egy-két keserű részlete, ezek azonban nem tartoznak ide a mai estén s különben sem akarom feltépni a régen behegedt sebeket . . . De mi történt veled, Lopotnyik pajtás? Egyszer valami olyasvalamit hallottam felőled, hogy be voltál csukva . . .

— Egyszer? — kiáltott föl kemény önérzettel Lopotnyik Antal. — Becsuktak már engem legalább negyvenszer ! Most is százszáz két sajtópör elől menekülök, amelyek közül mind az százszáz kettő — börtönbüntetés. Nem fogház, — börtön ! Nem is lesz nékem maradásom, úgy látom én, amíg ki nem vándorolok Lengyelföldre . . . Ott tűrhetőbbek a sajtóviszonyok.

Imre bácsi azonban nem engedte kilendíteni magát a kerékvágásból. Miután okvetlenül be akarta tartani a sorrendet, így beszélt :

— Egyáltalán képtelen vagyok felfogni, mint tudtad kinyomozni jelenlegi tartózkodásom helyét? Hiszen huszonkilenc év óta háromszor sem mozdultam ki a Hallgató-molyváról.

— Megmondom ! — bólintott Lopotnyik, miközben hörpentett egyet. — Ötvenkét esztendeje mult már, mióta elváltam a nyolcadik osztálytól, de ötvenkét esztendő után is könnyv nélkül tudom fujni a nyolcadik osztály névsorát : «Ábrahám Péter, Bacsa Pista, Balogh Benedek, Béry Imre . . .» Ezek előrebocsátása után annyit csak, hogy az elmúlt hónapban Debrecenben vagyok inkognitó, mivel rendőrök és detektívek köröztek akkor is. Ülök a Kemény János-féle népszerű vendéglőben, amikor kivettem félig, hogy a szomszédos asztalnál sáfárkölsejű alakok beszélgetnek. Odafüleltem, mert ilyen már a természetem s szóba kerül egyszer a Béry Bálint tisztartó meg a Béry Imre neve is . . . Abban a szempillantásban reádgondoltam s átszóltam a társaság tagjaihoz : «hány esztendő s lehet az a Béry Imre, uraim?» Egy korosabb külsejű ember barátságosan szólt : «járhat már a hetvenedikben, kérem alázattal». Elég volt nekem : tudtam, hogy csak te lehetsz, régi barátom.

Megtudakoltam még közelebbi címedet s mindjárt aznap megfogalmaztam hozzád sürgős leveletem . . .

— Okosan tette, bátyámuram, — jegyezte meg csöndben Béry Bálint tisztartó úr.

Lopotnyik Antal intett a félszemöldökével, hogy tovább óhajt beszélni. És beszélt is :

— Abban az időtájban erősen szűkült már nyakam körül a pányva. Ezért ott helyben eltökéltem, hogy hozzád rejtezem el néhány hétre, míg nyomomat vesztik a kopók. Ezekből bujkáltam, míg megjött barátságos válaszod, amelyre felujjongtam. Mert reménykedő lélekkel hittem, hogy búvóhelyet találok nálatok . . .

A tisztartó úr koccintásra emelte a poharat :

— Minden hazafi idehaza van szerény hajlékunkban !

A deres Lopotnyik ivott elébb, megtörölte kétfelől a bajuszát s folytatta :

— Köszönöm néked, kedves öcsém, mert egy dolog tagadhatatlan. Az összes sajtókulik nem verekedtek itt annyit az igazságért 1867 óta, mint amennyi csatát és ütközetet álltam én egyesegyedül a bitorlók ellen . . . Nem szeretnék azonban eltérni a fonaltól s ezért csupán annyit, hogy nyomban indultam hozzád, barátom Imre. De, mert félig nyakamba volt már vetve a lasszó, nem jöhöttem egyenes irányban, mivel így játsziszterrel lefülelhetek volna a hatalom bérencei. Ehelyett — megtevéstésül — a cikk-cakkban való vonalat választottam. Először tehát Vásárosnaményba utaztam el, onnét gyalogosan baktattam balfelé és kissé hátra Kisvárdáig, ahol kocsit fogadtam, Záhonynál átmentem a réven, de megint nem folytattam nyílegyenesen. Ahelyett elvergődtem Csapig, Csapnál gőzösre ültem és a sátoraljaujhelyi gyártelepi állomás hátában sikerült megbujnom egy vasutas-családnál. Onnét értesítettelek, hogy kocsit kérek Töketerebesre. Most itt vagyok !

Béry Zsuska mély szánalommal hajtotta oldalt a fejét, annyira sajnálta ezt a nagy embert, édesanyja sóhajtott, a tisztartó úr maga elé nézett. Kicsiny szünet után Imre bácsi fölvetette a kérdést :

— Csak azt nem értem, miért vannak folyton a nyomodban ?

— Mert elemem a harc, egyetlen komám, — válaszolt a horgas főmunkatárs, mialatt újabb pohár bort öntött fel s kezefejét végighuzta hervadó bajuszán. — Elemem tehát a harc, minélfogva fűrészelek, vágok, döfök, szúrok és nyesek s aközben magamat is megnyesnek természet-szerűen. Azazhogy nyílt kiállás helyett pört akasztanak a nyakamba, mely pörök elől én meglépek rendes körülmények között. Voltam én már sajtócsatár Alsókubintól Fehértemplomig mindenütt, ámde legutóbb szűknek bizonyult már részemre Nagymagyarország területe. Hozzá-fűzöm mindehhez, hogy sohasem voltam tényleges szerkesztő, miután ma már minden második vigéc annak vallja magát : ahelyett a tetszetősebb, mert szokatlanabb «főmunkatárs» címét veszem alkalmazásba . . .

Összezsapta a tenyerét, annyira csodálkozott maga is :

— Mennyit verekedtem ötvenkét esztendő alatt a legkirívóbb jogtalanságok ellen s hányszor dugtak fogdába! Mindig Kossuth apánk igazáért s legutóbb annyira lecsusztam már, hogy csak nyolcadrendű orgánumoknál alkalmaznak, amelyek hasábjairól még úgy-ahogy üvöltenek a hatalom felé... Ám e nyolcadrendű sajtóorgánumoknál is utólagos fizetést húzok mindössze, már ha fizetésnek lehet nevezni azt, amit minden elsején zsebrevág Lopotnyik Antal... Belátom, legutóbb elvettem némileg a súlykot. Először személyében sértettem meg a miniszterelnököt, másodsor a haderő részéről indult meg ellenem sürgős eljárás, mivel tömegvágóhídnak minősítettem a hadszínteret... Addig száz sajtópöröm volt éppen: föl sem vettem mind a százat. E százhoz járult az utóbbi kettő, melyekre Turkevén tettem szert. E két komizkodásomért föltétlenül kapnék tízévi börtönt. Hogy úgy a miniszterelnök, mint a hadsereg főparancsnoksága érdeklődik irántam, Debrecen szabad királyi városban neszeltet meg, tüstént kereket oldottam s nem is álltam meg, csak a ti vendéglátó körötökben ma este, drága Imrém... Úgy nézettek végig rajtam, hogy én vagyok az utolsó sajtómohikán: utánam már a semmi következik!

Itt közbeavatkozott Imre bácsi:

— Mi lehetne tulajdonképpen értelmezése a «sajtóordas» kifejezésnek, melyet legutóbbi leveledben használtál, barátom, Lopotnyik? Mert — őszintén szólva — sehogysem értem.

Lopotnyik Antal savanykásan somolygott:

— Ez a kifejezés az én találmányom igazság szerint. Jelenti azt a sajtó-csikaszt, akit mindenhonnét furkóssal vernek ki és aki, mivel nem akarják meghallgatni sehol többé, vasvillával üldöztetvén el az utolsó faluvégtől is, végül jó messzire a falutól leül a hóra. Úgy ül le a hóra, miként az éhes csikasz és míg szemei a téboly fényében lobognak, ő maga tehetetlen állapotában üvöltöni kezd a falu szélső házai felé... Hát ilyen toportyán vagyok én: Lopotnyik Antal!

S valamivel enyhültebb hangon kérdezte:

— Érted-e már, Imrém?

Imre bácsi csökönyösen rázta a fejét:

— Sehogysem értem, régi barátom, Lopotnyik...

A reménytelen párbeszédnek a tisztartó úr vetette végét, aki újból töltvén a poharakba, koccintásra unszolta úgy a nagybátyját, valamint az engesztelhetetlen sajtómatadort. Ittak rá. Akkor Lopotnyik Antal kifejtette még röviden, miért van szükség a szakadatlan dulásra, majd fordítván a szón, hűdélen legyintett egyet:

— Meggyőződésesem egyebekben, hogy nálam fölöslegesebb alakot anya nem szült még erre a világra... Mert ahelyett, hogy valami rendes foglalkozás után néztem volna ifjú koromban, ötvenkét esztendő óta szélmalomharcot folytatok mindazok ellen, akik erősebbek és rendezesebbek nálam. Pedig a világ sohasem fog megváltozni, én azonban csak az utóbbi hetekben jöttem rá erre a szimpla igazságra. Most már késő

s különben is bánja a bánat! Tölts a pohárba, Bálint öcsém: úgyis csak a bor adja meg az embernek a tisztánlátást!

Koccintottak megint. Utána annyit mondott tünődözve Béry Bálint tisztartó úr:

— A mi családunk is nemzeti alapon állt minden időben s ezokból talán nem fogja meglepőnek találni, Lopotnyik bátyám, ha kijelentem: egyszerű házunkban biztos menedék várja, míg elül a vihar, mely mindenfelől fenyegeti mostanában. A Béryek mindig védelmet nyújtottak a bujdosó honfiaknak...

— Köszönöm, Bálint öcsém, igen köszönöm... Az utolsó nagy bujdosó Kossuth volt: utána én jövök. De mint korcs csupán... De, ilyünk, öcsém!

Aztán egyebekre térült a szó.

A tekintetes asszony szótlanokodva ült az asztalnál s egyszerű értelmével annyit tudott felfogni csupán, hogy a szokatlan vendég régen ehetett jól utoljára... Zsuska összekuporodva hallgatott a karosszékben s már az első pillanatban megérezte, hogy Lopotnyik bácsi sajnálnivaló ember tulajdonképpen... Rendkívüli jelenség s emellett kibicsaklott alak.

De, mert későre járt már, felállt s annyit mondott az édesanyja felé fordulva:

— Talán aludni térnék, mama...

— Jól teszed, leányom. Magam is veled tartok.

Lopotnyik főmunkatárs fölfigyelt s tüstént félbeszakítván az Imre bácsihoz és a tisztartó úrhoz intézett politikai ízű fejtegetését, alig-sikerült mosollyal pillantott föl Zsuskára:

— Okosan teszi, hugocskám, mert nem szabad fáradtnak lenni a szent ünnepeken... Ugyebár, a katona-vőlegényét várja haza akkorára?

— Igenis, Lopotnyik bácsi, — válaszolt fölcillant szemmel a leány.

A sajtóordas bólogatni kezdett, maga elé horgadt fejfel:

— Nem hétköznapi legény lehet. Legalább kezet rázhatok vele, ha itt lesz egyszer... Na, szép álmokat, hugocskám! Fogadja kivételes tiszteletemet, tekintetes asszonyom!

Mama és leánya észrevétlenül vonult el. Ők hárman tovább vitték még a szót.

És mialatt Lopotnyik Antal a Hallgató-molyván talált vendéglátó búvóhelyre, Zsuska a karácsonyra kezdett készülődni. Mert amióta háborúba keveredtek egymás ellen császárok-királyok, a molyvabeliekre is mind több gond és szomorúság szakadt le s ez volt az oka talán, hogy Zsuska senkiről sem feledkezett meg a cselédek apróságai közül.

Most pedig, mikor a vőlegényét várta haza, külön is ki akart tenni a szegényekért. Mert sok bú evett mindenkit az 1916-ik esztendőnek végén. Hisz alig akadt ház Magyarországon, amely ne gyászbaroskadva várta volna ezt a szentestét.

A kis Jézus születése előtt valami két héttel Zsuska odaállt az édesanyja elé:

— Mikor megyünk a városba, mama?

— Már nekem is volt eszemben, leányom — mondta csöndes szóval a tekintetes asszony. — Talán holnap reggel indulhatnánk s beszerezhetnénk, amire szükségünk lesz.

Aznap délelőtt Zsuszka lakásról-lakásra járta az egyes családokat a molyván s pirinyó jegyzőkönyvébe fölírt mindent, amire a legégetőbb szükség lett volna. Megsimogatta a selyp apróságokat s cukrot adott nekik, mialatt a szülők a kisasszonyka ruháját simogatták meg... Másnap délelőtt a városba mentek a mamával s amire visszatértek volna estére, színültig volt megrakva a kocsijok. A karácsonyfát az ebédlőben állították fel s itt látott munkához Béry Zsuszka... Három napig díszítette a fát s rendezgette az ajándékokat, apró cédulákra írva föl, melyik kié... És mert szerelmes hűséggel várta vissza a vőlegényét, a régi kedve is mintha megjött volna néhány elfutó órácskára s magafeledten kezdte dúdolgatni régi nótácskáját, amelyet csaknem elfelejtett már:

Mit integetsz a kendőddel?

Tán beszélsz a szeretőddel?

Vélem is így beszélgettél:

Nékem is így integettél...

Negyednapra készen lett a karácsonyfával. Hanem akkor meg készülődni kezdett a vőlegénye fogadására.

Jaj, hogy várta!

Két hónapja is elmúlt már a búcsúzásuknak s e két hónap alatt száz halálveszélyen ment át Turgonyi András, különben nem merte volna szét nevét a hír az ország minden zúgába s nem rendelte volna maga elé a király. Naponként ötvenszer is kiszínezte maga elé, milyen lesz majd az első találkozás a daliás hadnagy úrral? Minden alkalommal más-más alakban jött eléje Turgonyi András és más-más ruhában fogadta ő is. De mert nem tudott megállapodni magamagával, végül is édesanyjához, az ő leghűbb tanácsadójához fordult:

— Tessék mondani, kedves mama, milyen ruhát vegyek föl karácsony előtt két nappal?

— Persze, akkor fog megjönni András! — mosolygott az édesanyja.

Zsuszka komoly szemmel folytatta, miközben lenhájának egy kiszabadult tincse lecsúszott a homlokára, a szeme fölé:

— Talán azt a halványkéket. A gyengekéket igen-igen szereti Andráska... Mondta nekem egyszer.

A tekintetes asszony azonban kis szigorúságot mutatott, amire Zsuszka is megszeppent. A tekintetes asszony ugyanis — nevelésénél fogva — ellene volt mindennemű feltűnési hajlamnak. Annyit mondott kurtán:

— A galambszürke ruhádat fogod fölvenni, leányom. Sokszor megmondtam már, hogy nincs szebb az egyszerűségnél. Ezt igen jegyezd meg magadnak ebben a tévelygő világban!

És mialatt Imre bácsi meg nagy barátja, Lopotnyik Antal napokig tartó vitákat folytatott egymással, túlnyomórészt közös szobájukban, amelyet telepipáztak füsttel s mialatt a tekintetes úr a gazdaság gondjaival volt elfoglalva, eljött a karácsony előtti harmadik nap is. E napon kellett megérkeznie Turgonyi Andrásnak, hogy harmadfél szörnyű hónap után szívéhez szorítsa Béry Zsuskát.

Jaj, hogy várták!

A csörgős szánkó előállt már a tornác elé, amikor Zsuska nekihevülten sietett át az ebédlőbe. Éppen együtt találta a szüleit: mintha kevés szóval tanakodtak volna valamin. Odaállt eléjük s annyit kértett remegő hangon:

— Édesapám, nem mehetnék ki én is Andráska elé?

A tisztartó úr ránézett a leányára s először mintha nem értette volna meg a kérdést. Úgylátszik, messze járhatott sokat gyötrődött fejével. De akkor ráocsudott, miről is van szó voltaképpen s így válaszolt, oktató hangon:

— Nem mehetsz ki, leányom...

És mivel most már Zsuska nem értette a választ, a tisztartó úr tovább magyarázott, ugyanazzal a nyugalommal:

— Eléjemehettél mindenkor, amíg a nevelt-bátyád volt csak. Mióta azonban a vőlegényed, nem szabad egyedül. Mit szólna hozzá a világ?

Béry Zsuska lebocsátotta kissé a fejét s annyit suttogott rá, engedelmesen:

— Igenis, kedves apám.

A szánkó elcsörgött tehát a síma havon, Zsuska pedig átment a szobájába s megállt keveset a tükör előtt. Belepillantott s imára kulcsolta össze keskeny ujjait:

— Istenem, engedd meg, hogy mindig ilyen boldog lehessenek!

Nem volt nyugta többé... Fel és alá járkált fehér szobájában s szelíd vágyai ott szálldostak aközben a legvitézebb hadnagy körül, aki talán ép e pillanatban szállhatott le a terebesi állomáson. Talán hozta is már a csörgős szánkó a molyva felé.

Jaj, de várta valaki!

Váratlanul mintha álomszerű csörgés ütötte volna meg... Mintha szánkó közeledett volna Töketerebes felől... Talán itt is van már a molyva alatt...

Olyan volt az ujjongása, hogy pillanatra mintha elszédült volna valami soha nem érzett gyöngeségtől. De aztán, ahogy eszméltre kapott megint, jobbkeze ujjait végigsimította a halántékán, ugyanakkor — kissé erőtlenül még — kifelé igyekezett a tornácnak. Az ebédlőben az anyjával találkozott s átkapta a nyakát a fehér két karjával:

— Édesanyám! Édesanyám!

Boldogságában nem tudott mondani többet ennél az egy szónál. Így történt, hogy amire másodszor is föleszmélt volna, kardcsörgés

hallatszott az előszobából. Zsuska félig magánkívül kapta föl a fejét, de akkor már az ajtóban is állt egy kihívó fejtartású hadnagy.

— Andráska! Andráska! — sikoltott föl a leány.

Hanem két hónap alatt mintha négy esztendőt élt volna meg a hadnagy úr. Arcban megfériasodott, fekete kis bajuszát körülnyiratta, rajta harci-dressz barna lábszárvédővel s balmelle csaknem leszakadt a kitüntetések terhe alatt... Cseppet sem látszott megilletődöttnek, ahelyett karjai közt tartotta Zsuskát, aki legszívesebben felsírt volna, hogy megkönnyebbüljön tőle. Ezt azonban nem merte, mert megígérte vőlegényének a terebesi állomáson még, amikor olyan nehéz búcsút vett tőle, hogy soha-soha nem fog pityeregni miatta. Turgonyi andrás cs. és kir. gyalogsági hadnagy akkor már eltartotta magától kissé a menyasszonyát, úgy gyönyörködött égő zavarában:

— Hanem nagy leány lettél, hallod-e?

— Andráska... Andráska... — ismételtegetté suttogva Béry Zsuska. Azt hitte, rá fog roskadni az ég. Olyan boldog volt, hogy nem tudta: él-e még avagy behalt már az elviselhetetlen érzésbe?

Csak akkor ocsudott föl, hogy megcsókolta a vőlegénye:

— Beszélj már, te nagyjány!

Aztán a mama elé lépett a fiatal hadnagy s magához ölelte, fiúi szeretettel:

— Hogy van, kedves anyám?

— Megvagyok csöndben, kedves fiam — szólt szelíd szomorúsággal a tekintetes asszony. — Csak emész a miattad való bánatunk, fiam...

Jött aztán Imre bácsi, aki úgy meg volt hatódva, hogy a hang megakadt a torkán. S amire körülnézett volna a szobában Turgonyi András, már bent volt a tisztartó úr is. Kezet ráztak, megölelték egymást:

— Isten hozott, kedves fiam!

— Köszönöm, kedves apám!

Akkor előlépett a háttérből Lopotnyik Antal is. A vén főmunkatárs bemutatkozott:

— Nagyrabecsült öcsém! Úgy nézz reám, hogy embert még nem hajszoltak úgy Magyarország földjén, mint ahogy halálrakeresnek engemet. Nevem különben Lopotnyik Antal s a toll veteránja vagyok...

Mielőtt azonban felelhetett volna Turgonyi András, Lopotnyik egyvégben beszélt tovább:

— Természetesen azzal is tisztában vagyok, mi a te jelentőséged, mert elrémítő harcitetteidről bő kivonatban emlékezett meg a hazai, úgyszintén a velünk szövetséges német sajtó. Én, öcsém, ha tőlem függne, a következő nevet adnám neked: a Frontok Réme.

— De kérem, kérem! — szabadkozott kedvesen a fiatal tiszt.

Lopotnyik Antal legyintett egyet, miközben fölvágta felhorkanó orrát:

— Nem is viszed akkor semmire, nagyrabecsült öcsém : megöl a szerénykedés. Én a te helyedben felfuvódnék a prepotenciától... Ilyenek vagytok ti, fiatalok : idegrángást idéztek elő az ellenség fizikumában s utána megbujtok az ünnepeltetés és csodálat elől. Mindazáltal úgy nézz végig rajtam, hogy én is vagyok valaki !

Micsoda napjuk volt az !

Zsuskát a mama nemcsupán erre a napra, hanem Turgonyi András szabadságidejének egész tartamára fölmentette mindennemű munka alól. Mertha nem menti föl, a menyasszonyt akkor sem engedte volna el maga mellől a vőlegény. Mihelyt magukramaradtak néhány szabad pillanatra, Zsuska boglyas feje leesett már a Turgonyi András széles mellére . . . Nem tudták olyankor, hol vannak? . . . A leány könyörögni kezdett :

— Igérd meg nekem, Andráska, hogyha visszamégy megint, jobban fogsz vigyázni magadra ! Akkor talán megtudnék nyugodni keveset...

A fiatal hadnagy azonban megkerülte a kérdést. Tréfás szóval mondta :

— Hiszen ha egyáltalán vigyázni lehetne ottan, húgocskám . . .

Aznap este sokáig, igen sokáig maradtak együtt. Sokmindenről beszélt Turgonyi András, csak éppen a saját dolgairól feledkezett meg. Zsuska úgy ült mellette, hogy belekapaszkodott a karjába, mintha valami reáleselkedő veszedelem elől akarta volna visszafogni, a mama megtámasztott fejjel s halk szomorkodással nézte-nézte az ő vitéz neveltfiát, Imre bácsi hallgatott, a tiszttartó úrnak viszont rég nem volt olyan kedve, mint ezen a késő téli éjszakán. Oda is szólt Turgonyi Andrásnak :

— Mondj már valamit magadról is, fiam !

— Azt nem, kedves apa ! — rázta fejét tagadóan a fiatal tiszt. — Csak ezt az egyet nem ! Különben sem tudnék mondani sokat . . . Mert ami ostobaságot ott visz végbe az ember, tébolyult állapotában teszi.

Koccintottak utána s hallgattak egy mélyet.

Akkor megint a tiszttartó úr kezdett faggatózni :

— Hát királyunk őfelségével mikor fogsz találkozni?

— Az újév utáni második héten — felelt szárazon Turgonyi András. — Már megjött az értesítés, hogy őfelsége abban az időpontban a mi frontrészünket látogatja meg s akkor látni óhajt engem is.

Nem folytatta. S ez volt az oka, hogy szándékosan másról kezdtek beszélni. De csak kezdtek volna, ha jelen nincs Lopotnyik Antal és bele nem kap a ritkuló hajába :

— Csak ismételhetem, öcsém, hogy soha nem fogod vinni semmire az életben ! Én, ha velem fogna kezét egyszer a Legfelsőbb Hadúr, soha attólfogva nem mosnám meg a jobbkezemet, ellenben úgy felfuvalkodnék, mint egy varangy !

Telt-múlt az idő, Zsuska a vőlegényéhez simult szorosan s elbeszélgettek a közben : hogy lesz, mint lesz? És ahogy haladt az éjszaka, Lopotnyik Antal mind több bort szopogatott magába, minek követke-

tében pipacsszínbe borult ijesztő arányú orra s ott tartott már, hogy a borok minémüségéről tartott valóságos szakelőadást :

— Tartózkodó ember volnék, ez a bajom, kijelenthetem mindazáltal, hogy ami ezt a kérdést illeti, etekintetben vagyok olyan kapacitás, mint a tokajhegyaljai szőlészeti és borászati főfelügyelő !

Finom füstlepel lengett a fejük felett s derűs szemmel tekintettek vissza valamennyien az elemébe jutott sajtóordasra, mintha nem hittek volna neki egészen. Megérezhette ezt Lopotnyik is, mert energikusra keményedett a hangja :

— Tokajhegyaljai bospecialista vagyok, hogy úgy fejezzem ki magamat. Ha mennyei nektárt szürcsölgethettek, ki reflektál akkor a kocsisborra? Ez az ital, amelyből most koccintgatunk egymás egészségére, egészen megfelelő bor például. De, teszem föl a kérdést : ki mer a tokaji mellé állítani ilyen lórét?

Szívükből mosolyogtak mindannyian. Mert látták, hogy Lopotnyik főmunkatárs alighanem többet talált felönteni a garatra, sőt Imre bácsi meg is jegyezte kötekedőn :

— Nono, talán mégse !

Lopotnyik tüstént megadta a feleletet :

— Erre is válaszolok nyomban, régi barátom, Imre. Mert ismételhetem csak, hogy mihelyt tokaji borok válfajairól esik szó, specialistának hiszem és vallom magamat. — Hol kezdődik a tokaji bor? — teszem föl sajátmagamnak a kérdést.

S egész pohárral hajtván föl a lekicsinyelt szerednyeiből, folytatta :

— A tokaji kezdődik az úgynevezett «asztali»-val. Közönséges bor ez, de az ember már az első negyedórában csettintgetni kezd tőle, mert van karaktere. Egyébként ezt a borneműt azon a tájon, mely Sátoraljaújhelytől Abaújszántóig terjed, inkább a borbélyok és kocsi-fényezők fogyasztják előszeretettel. Rangban ezután a «pecsenyebor» következik. Izre csaknem egy az asztalival, szesztartalomra nézve azonban inkább egyéniség . . . Most jön a «szamorodni», melynek szláv elnevezése valami olyast jelenthetne magyarul, hogy «egyedültermett» vagyis «magábanálló». Azaz : aminek nincs párja e teremtett világon . . . Hát nincs is !

Újabb pohár bort lendített le a torkán Lopotnyik s akkor belehevült :

— Szamorodni kétféle van, úgymint «száraz» és «édes». Kutya-ital mind a kettő : izre olyan, mint a kesernyés mandula, de van benne valami a kenyér héjának ízéből is. Erős ! Erős ! Nem szeretnék túlzásba esni lelkesedésemben s ezért annyit csupán, hogy a szamorodnitól már a második pohár bornál veresedni kezd az ember füle s nagy dalolási-hajlam kerekedik felül benne . . . Jön aztán az aszú, kétputtonostól a hatputtonosig. Istenek itala meg a lengyeleké ! A lengyelek valósággal nyakalják, de jerzsabinkával, e maró hatású gügyival keverten, hadd legyen benne még több a kraft ! Nemegyszer kóstolgattam e túlvilági

ízű nedűt és semmit, semmit nem éreztem, amíg mozdulatlanul maradtam. Amikor azonban fel akartam volna állni, olyat estem végig a földön, mint egy nehéz zsák. Hát ezt jegyezze meg mindenki magának, aki nem ivott volna még tokaji aszút!

E szavaknál Lopotnyik újból a garatra hajtott föl egy pohárral. A szeme zavarosnak tetszett:

— Folytassam-e még?

— Folytasd, folytasd, régi barátom! — biztatgatta Imre bácsi. — Fölötte érdekes, amiket most hallunk a szádból...

Lopotnyik folytatta hát:

— Említsük meg aztán az eszenciát. Ehhez már csak császárok jutnak hozzá, ám azok sem minden esetben. Én egyszer kaptam belőle félpohárával s miután felszürcsölgettem volna, szférikus hangzatok kerültek meg a dobhártyámon. Fölhozhatnám még az «aszúfordítás»-t, meg az «aszúmaslás»-t, ezek méltatására azonban emberi nyelvben mindmáig nem született meg a megfelelő kifejezés. Ezekből csak annyit emlétek még meg, hogy van a Tokajhegyaljának pálinkája is, amely miatt engesztelhetetlenül acsarkodnak reánk a világ összes «nedves» nemzetei. Én két kortyot kaptam egyszer a monoki gróf 1740-ből való szilvapálinkájából, a két kortytól azonban jóleső öntudatlanságba estem két napra... De talán elég is lesz egyelőre!

Valóban egyelőre elég is volt a szakfejtegetésekből, miután a sűrű koccintgatás következtében észrevétlenül elázott Lopotnyik. Fölállt tehát, bizonytalan léptekkel a mamához lépett, kezetcsókolta neki s franciául mondta:

— Viszontlátásra holnap!

Félkettő volt ekkor, éjfél után.

... Turgonyi András leányszobájába kísérte Zsuskát. Amikor betették volna maguk után az ajtót, a leány vőlegénye nyaka köré fonta két fehér karját s most, amikor senki nem hallhatta őket, azt súgta a fiatalember fülébe:

— Mikor leszek a feleséged, Andráska?

Turgonyi András nehezen válaszolt:

— Ha megtart az Isten, májusban háromheti szabadságot kapok. Akkor hazajövök s megtartjuk az esküvőt. Attól kezdve soha nem fogunk elválni egymástól...

Pillanatra megakadt, mintha elgondolkozott volna valamin:

— Mert sokféle válás van. De a legkeserűbb az, amikor lefekvés előtt más szoba felé indul el az a teremtés, akit a karjainkban szeretnénk tartani örökre... No, Zsuska?

— Tudom — mondta lehajtott fejjel, alig hallhatóan a leány.

Arany János irodalmi ellenzéke.

«Ügyszólván senki sem tudja már, hogy koszorús költőnknek ellenzéke is volt» — olvassuk egy nemrég megjelent, érdekes anyagú értekezésben. (Sós Margit: *Arany János irodalmi ellenzéke*. Pécs, 1933.) A nemzeti klasszicizmus korának irodalmi élete köztudatunk e felejtő magatartásával jutott el ahhoz az egyetlen vonallal megrajzolt történeti képhez, mely nemcsak most, hanem már irodalmunk századeleji zajosabb átalakulásakor is egészen általános volt. Tudomány és iskola együtt rajzolta meg ezt a képet s járult hozzá ahhoz, hogy Arany kora — elvesztvén az életet jelentő ellenéték színeit — majdnem az időtlen egysíkúság távolába kerüljön tőlünk. Tudjuk: erre bizonyos tekintetben már Arany életében is szükség volt. Azok, mint Gyulai Pál is, kik először tették fogalmivá a magyar köztudat számára Arany irodalmi tekintélyét, jól tudták, hogy a magyar ízlés és szellem vele jutott el oly pontra, melyen európaiság és sajátos magyar érdek, szerzett műveltség és vérbeli adottság, irodalomszervezés és ösztönös kezdemény engedmények nélkül egymásra talált. Gyulai sokat dicsért és gyakran gáncsolt irodalompolitikai merevsége, mely a nagy irodalomismerő utódainál még nagyvonalúságát is elvesztette, Arany színeire festette ezt az időszakaszt, mert ekkor kínálkozott az első és a legnagyobb alkalom, hogy az irodalom közszellemet alakító voltának ideálja valósággá váljék. Az elgondolás éppoly klasszikus volt, mint a zászlóul és szimbo-

lumul választott költő s hogy már akkor nem lett oly valósággá, amilyenek Gyulai és részben Kemény Zsigmond elgondolta, a magyar szellemség történeti alakulásának majdnem tragikus vonására mutat. Minden jelenvaló irodalmi érték főellenségeivel, a félreértett multból táplálkozó műveltséggel és az élet örök törvényei szerint felbukkanó új erőknek elégedetlenkedő jelentkezésével nem tudott megbirkózni. Amazt nem tudta magához nevelni, emezt pedig az irodalom jövő élete számára megszervezni.

Néhány kisebb összefoglalás — ezek sorába tartozik az előbb említett értekezés is — már kezdi megmutatni ez immár történetivé alakuló korszak életszerűbb arculatát. Irodalomismeretünk szociológikus tekintetű iránya, mely a «poetae minores» ízléstörténeti jelentőségére szokta felhívni a figyelmet, különösen alkalmas arra, hogy Arany János irodalmi ellenzéke s vele irodalmunk ez oly jelentős szakaszának életmozdulatai a felelettségéből felmerüljenek.

Ennek az ellenzéknek általános képe nem valami felemelő. Képviselőit nézhetjük úgy, mint eljövő diadalmas forradalom oly tragikus előfutárait, kik tönkrement életük felmutatásával vádolnak intézményeket és hivatalos kritikát. Ha így nézzük őket, emberi sajnálkozás fog el bennünket: fulladozó és vergődő tehetségeket látunk, kiket az élet vize alá nyomott az uralkodó vélemény. Ezzel az «uralom levő» ízléssel azonban csak másnemű műveket tudtak szembeszegezni, de kritikai véleményt már alig. Ha a szerintük oly szerencsés kortársról írnak,

indulat és elkeseredés villog soraik mögött s emberi gyengeségeket támadnak saját emberi gyengeségeikkel. Kritikáikat olvasva régibb irodalmunk sértődött invetkivái jutnak eszünkbe, kezdetlegesen irodalmi életek ez elmaradhatatlan kísérei, melyek most már nemcsak az «invidia» nagyon is emberi gyökereiből, hanem az írói «megélés» egyre fontosabbá váló gondjából is eredtek. Saját jelenükkel szemben való állásfoglalásaikat oly erők irányították, melyekkel a támadott oldal Aranyban testesedett etikai szilárdságát nem lehetett megingatni. Csak arra voltak jók, hogy Arany emberi keserűségét növeljék és Gyulait újabb kritikai hadjáratok indítására ingereljék.

Azért nem lehet azt állítani, hogy Arany irodalmi ellenzéke nem keresett volna magának harcaiban elvi háttérrel is. Oly háttér volt azonban ez, mely részint egy már idejét mult romantikából, részint pedig egy még alakatlan jövődöböl épült meg. Az akkor irodalmi félmult romantikája lopakodott be szavaikba az Arany-Vörösmarty-ellentét személyes hangsúlyú emlegetésébe, az eposzi tradíciók követelésébe. Ezenkívül az irodalmi virágkor vitája adott igen használható éket az Arany-ellenzék számára a klasszicizmus fájának megrepesztésére. Mindazok, akik ennek az alapjában szervezetlen ellenzéknek a soraiban harcoltak, ha kifogásaikat elvi alapra próbálták állítani, a szabadságharc előtti erősen romantizált idők eszméit hívták segítségül az útban álló Aranyék ellen. Petőfi zseni-szerepéből, lírájának politikai és támadóan világnézeti elemeiből rakta össze tradícióját az egyébként személyes fűtöttségű újabb nemzedék. Mindamellet, jelenből kiüldözött voltát állandóan kirakatba téve, mindig a jövőre is apellált. Ez a jövő az új íróitípus művészi jellemének megfogalmazásában igyekezett a jelenig érni. Arany írói alaptermésze-

tének mellékes vonásait («epikai hitel») torzították el a fantáziátlanság, az érdektelenül megfigyelő józanság irányai felé, hogy annál magasabban tudhassák lobogtatni a korlátokat nem ismerő genialitás és az ösztönösen teremtő profétizmus zászlaját. Jövő átalakulást jeleztek, Arany realizmusát kicsinyesen ellenőrző és még izzóbb «élet»-et követelő naturalista hajlamaik is, de ezek létjogáról sem műveik, sem elveik nem hordták még magukban a perdöntő bizonyítékokat.

A győzelem kilátástalanságát és a harcok céltalanságát misem mutatta jobban, mint az, hogy Arany ellenzékének, a detronizálandó nagy költőnél jóval fiatalabb íróknak izlése és kritikai eszmevilága nem valami jövőt építő kicsi elitével találkozott, hanem az irodalmi műveletlenséggel vagy a félműveltséggel. Ismeretlen olvasók, alkalmi versírók lettek Arany kritikusaivá és ismételték minden öntudatos újító számára lehangoló és kiábrándító azonossággal azokat a kifogásokat, melyeket az izlésbeli ellenzék kritikusaivál (Zilahy, Tolnay) legalább a kívülmaradtak izgágasága tett megokoltá. Nem lehetett övéké a jövő, mert felültek az írói nagyság intézményes elismertetése külső látszatának, irodalmunk első szervezett korszakában e szervezetség vélt mindenhatóságának. Elhitték önmaguk legnagyobb hazugságát, hogy Arany csak azért nagy író, mert Gyulaiék ügyes impresszáriók s az Akadémia kitüntetései csalahatatlan és örökérvényű értékjelzők. Arany számukra is szimbolummá lett, a siker, az ünnepeltetés termésének irigyelt betakarítójává. Ezt akarták maguk számára is, még ha ez az elismertetés a félművelt tömegek adománya is. Nagyon akarták az életet és elvesztették azt.

Ma már egyre jobban látszik eszméik és izlésük további útja. Tagadhatatlan, hogy elődök voltak. Romantizmusuk, mely saját életükben inkább

valami kényszerű visszamenekülés volt a tarthatatlan jelenből megértőbb ősök aktualitását vesztett hagyományába, létformáit megtalálta az 1900-as évek stilforradalmában és művészi szabadság-varázsában. Ez mentette át számunkra Arany líraiságának «modern» vonásait, melyekre tisztább pillanataiban a 60—70-es évek irodalmi ellenzéke is tisztelettel tekintett. Az utódok szerencsésebb kézzel nyúltak a közönség felé is. Nem az erejét vesztett hagyományosság tömegeire számítottak, hanem a hirtelen nőtt, a jövő erejét magában hordó, új igényekkel jelentkező városi közönségre. Néha majdnem úgy tűnik fel, mintha még írói szilárdságuk is jóval nagyobb lett volna elődeikénél: merték vállalni a «hivatalos» kiközösítés minden következményét. Hogy Arany ellenzékét oly könnyen elfelejtettük, egy oka volt: nem volt hite a szellem önerejében.

Kerecsényi Dezső.

Szláv eredetű-e a Madách családnév?

Harsányi Zsolt legújabbban megjelent háromkötetes nagy Madách-életrajza a Madách-család eredetéről szólva azt a tudomást terjeszti, hogy a Madách név *szláv* név, a Madáchok ősei tótok voltak s a Madáchok nemzedékről nemzedékre szláv nyelven beszélhettek otthon. Bizonyítékul felhossa még a IV. Béla korában élt ősnak, *Radon*-nak szláv családnevét, valamint azt, hogy Madách János a XVIII. század közepén tót verseket irogatott. Egyáltalán nem tartanók méltatlannak, ha a Madách-család csakugyan tót eredetű lenne és csak később magyarosodott volna el, amint nem ségyeljük Petőfi családjának tót eredetét sem. A történeti igazság azonban az, és a nyelvtudomány már régen kimutatta, hogy a Madách-család szláv eredetére vonatkozó e megállapítások tévesek és Madách dicsőségében nincs miért egy más nemzetiséggel

osztokodnunk. Harsányi Zsolt könyvében azt a kalandos szláv etimológiát fogadja el, mely a Madách nevet a szláv *med*, méz szóból származtatja. Melich János, nagy etimológusunk, már tizennégy évvel ezelőtt kimutatta a *Magyar nyelv* c. folyóirat XV. kötetében, hogy a *med* szónak *ac* képzős származéka, amilyenből a Madách név magyarázható volna, nincsen, tehát a Madách név semmiesetre sem lehet szláv képzős név. Ellenben ez az *acs* képző más, hasonló képzőkkel együtt a régi magyarban kedvelt kicsinyítő képző volt. A régi magyarban sűrűn szerepeltek ugyanis ilyen nevek, mint *Asszonycs*, *Iloncs*, *Jolencs*, *Ágics*, az Ágnes név kicsinyítője, *Katics* a Kataliné, *Mágoacs* Magdolnáé, *Peticcs* Péteré, *Tivacs* Tivadaré. A Madách név régi alakja *Madoch*, később *Modach*, majd *Madach*, végre *Madách* volt; ez pedig a régi *Madaras* tulajdonnévnek származéka olyformán, hogy ez a név előbb *Mada*-ra rövidült s ezt azután még a kicsinyítő *cs*-képzővel toldották meg. Az, hogy az első Madách *Radony* keresztnéve szláv eredetet bizonyítana, sem áll meg. Igaz, hogy ez szláv eredetű név, egy *Rad* kezdetű szláv névnek becéző alakja. Azonban emiatt még bátran lehetett e Madách ős született magyar, mondja Melich, hiszen Géza fejedelmünknek volt egy Mihály nevű testvére, akinek László és Vazul nevű fiai voltak. A nevek szláv nyelvi nevek, de ki merné állítani, hogy László is, Vazul is nem született magyarok voltak? Az érdemes író, folytatja Melich, keresve keresi azokat a vékonyan folyó erecskéket, amelyekkel azt szeretné elhíttetni, hogy a Madáchok nemzedékről nemzedékre szláv nyelven beszéltek otthon. Végtelenül sajnálatosnak tartjuk eljárását, mert hiszen a Madách-család eddig ismert történetéből, író tagjainak ránk maradt munkáiból, rokoni kötelekeiből sokkal könnyebben valószínűvé tehetné volna, hogy olyan magyar ne-

mesi családdal van dolgunk, amelynek családi nyelve mindenkor a magyar volt, amelynek tagjai azonban, ahogy azt más felsőmagyarországi nemesi családoknál is tapasztaljuk, beszéltek és szerették jobbkörű nyelvet is.

Mint hogy a csehek máris kísérleteket tesznek, hogy Madáchot a tótok révén maguknak elhódítsák, semmi okunk sincs, hogy e törekvést mi is előmozdítsuk. (x.)

Bródy Lili : Felesége tartja el. Budapest, 1933. Athenaeum.

A címnek is megvan a maga lélektana. Fő törvényszerűsége, hogy ne engedje a közönséget elrohanni maga mellett, eleve felkeltse az érdeklődést és mozgassa a képzeletet. Jó cím fél siker s hogy aztán a címen kívül a szerzőnek másra már nem igen van gondja, éppen olyankor fordul elő, amikor a cím túlságosan érdekes.

Valahogy így vagyunk Bródy Lili e regényével is. «Felesége tartja el» — olvassa az ember a kirakat üvege mögül és lelkében egyszerre sír fel az előttünk folyó élet minden problémája. Tétlenségre ítéltség, kenyértelenség, valamelyik kis család nagy tragédiája a világválság tengerében és a remény, hogyha szerző ehhez a tárgyhoz nyult, bizonyára talált valamiféle megoldást is. S amikor megindul a képzelet játéka és szinte mohón nyúlunk a könyv után, alig hogy az első lapokat elolvastuk, már érezzük, túlságosan jó volt a cím.

A Mancsi — Bródy Lili Mancija — cseperedik e regényben asszonnyá, csak most más, de hasonló fajszínű neve van, amiképpen a színhely is a Hernád-utcából a Lipótváros modern háztömbjei közé terelődik. A mű a milyen probléma-regény. Az asszony nem felesége, hanem anyja férjének s amikor azt tanári állásából menesztik, kész érte éjjel-nappal dolgozni. Kézimunka-üzletet nyit és abból tartja el a törekeny teremtés férjét, gyerme-

két. A férjnek azonban terhére van az anya-feleség, amiképpen az asszony is unni kezdi a gyermek-férjet és az útjába kerülő első férfit, a regényes hajlandóságú építész iránt szerelemre gyullad. Ám a mai regényíró morálja úgy kívánja, hogy a házasság komoly voltán — ha erről e regényben egyáltalában írhatunk — csorba ne essék, szerző meg nem magyarázott, apró lelki háborgások után visszavezeti a férjét asszonyához, hogy minden előről kezdődjék.

Ime a meglepetés, szóval minderről van szó a könyvben, csak arról nem, amit vártunk, amire kíváncsiak voltunk: válságos korunk problémáiról. Asszonyosan elképzelt, komolytalan okból vesztí el a tanár állását s bár erősen elképzelhető az a lelkiállapot, hogy éveken keresztül készült nagy háborús regénye megírására, de abban a dolgozatjavítás és a mindennap munkája eddig megakadályozta s most, hogy rászakadt az idő rengetege, már nem tud dolgozni, mert talán sohasem tudott volna nagyot alkotni, ám másnap már gyökeres változáson megy keresztül, cikkeket ír, leányklubokban zavaros elméletekről értekezik stb. Szerzőnek kevés fogalma lehet a viharos férfilelekről. Az nem hasonlít a kaméleonra, Legyen azonban úgy, hogy természeténél fogva asszonyalakjait teljesebben, igazabban jellemezte, régén olvastunk már ilyen logikátlanul megszerkesztett lényről, mint Csöpi, aki a Mancsi természetét egészében örökölte. Nem, lapzártá előtt tíz perccel nem lehet regényt írni, ezt még Jókai is megszínlette. Pedig a szerző nyelvében sokat tanult, a Mancsi fojtogatós, útszéli mondatai, szavai csak néha ütődnek belénk.

Egyszerűbb címet kér az ember, akkor nem teszi le akkora csalódással a könyvet, mint ezt a regényt is.

Dénes Tibor.

Babay József : Vándorlegények. (Regény. Singer és Wolfner kiadása.) — Veronai Rónai Márton vándorlegény, remekszövő takács, varázslatos mesemondó. Nádasdon előbb mesterura lányának, a «szomorúmosolyos arcú, tisztatekintetű, büszke, de nem hiúságból büszkejárású» Katalin özvegymenyecskének mesélt szívesen. Aztán a simongáti kastélyba hívták, ott a beteg uraságlányt gyógyíttatta meséivel. A negyvenéves Rónai Márton szerelmesen megrajongott a «gyöngyházból való gyönyörűségért.» A kisaszszony halálakor úgy érezte, hogy könnyeivel együtt a meséi is elfogytak örökre. «Siket vagyok, holt mesékkel gyászoló siket.» Katalin «szépségözvegy» azt mondta : «Igy is vigyázom az életét, Márton.» — A regény cifra, ékes szavainak olykor, ha szerető kedveskedésre, az alakok, emlékek szépítgetésére valók, van elevenségük, ám a szeretet a legfontosabb próbákon nagyon is erőtlennek bizonyul e regényben. Babay József nyilván csak érdekességét szereti, sorsát nem keresi mindannak, ami eleme a somogyi iparosok tisztességének, tudatosságának, a vándorlegény életvilágának. Igy azonban legtöbbször csak hatás kereső túlzásokra, könnyedén egyénies, szentimentális megoldásokra jut. Ilyesfajta «eredmények» jellemzik stílusát, annak módját is, ahogy regényírói stílusá akarja tenni a széphez, dicséretre értő, emberismerettel játszó iparosbeszédet. Kedvelt, de árnyéktalan alakjaira lazán, szinte vendégmódra illenek az érdekességek. Jellemző, hogy az író állandóan érdekességeket mutogat a szélessé, szabaddá válni nem tudó cselekményfejlődésben... Általában : a hibák, bajok e regényben sokkal jellegzetesebbek, mint az egyéni és írói törekvések.

László István.

Milliók könyve — az ifjúságnak. (Singer és Wolfner kiadványai.)

Ezzel a sorozattal új szelepet kapott meglehetősen pangó és elhanyagolt ifjúsági irodalmunk. A cél nemes, mivel jó és tanulságos írásokat akar a legolcsóbb áron az ifjúság kezébe juttatni, hogy eltérítse a hasonlóan olcsó, de selejtjes és gyakran mérgező hatású füzetes irodalom olvasásától, egyúttal pedig az íróknak is alkalmat ad arra, hogy érintkezésbe kerüljenek a következő nemzedékekkel és elmondják nekik szánt mondanivalójukat. Eddig hat füzet jelent meg a sorozatban és a füzetek végén egyre bővülő különféle rovatok, továbbá a levelezés, amelyet a szerkesztőség az olvasókkal fenntart, arra enged következtetni, hogy az elindítás szerencsés időben történt és a kiadványok nagy visszhangot keltettek.

Az első füzet *Babay Józsefnek* «Mi huszonketten» c. meglehangú kisregénye, amely a kúnsági diákok életét rajzolja meg és friss színeivel, egyéni, ízes hangjával, kitűnő meséjével, igazán alkalmas volt arra, hogy a sorozatot bevezesse és megkedveltesse. A második füzet *Dickens* világhírű regényét, «Copperfield Dávid-ot hozza, per sze öt ívre zsugorítva a hatalmas művet, de így is izelítőt ad e mester munka szépségeiből és bizonyára sok olvasóban keltette föl a vágyat, hogy magát a teljes regényt megismerhesse. Harmadiknak *Wilhelm Speyer* «Gimnazisták» c. regénye jelent meg, a német erdei iskolák életét ismertelve egy mondván csinált kutya-macska háború keretében. *Kosáryné Réz Lola* «Selmeci diákok» c. regénye a negyvennyolc utáni időkbe ágyazott hamupipőke-meséje a kiváló író minden jó tulajdonságával ékes. Búbajos mesehangja annyira illik a vén bányaváros köveiből kinőtt történethez, hogy az utolsó oldalon csak nehezen tudunk megválni tőle. *Dr. Cholnoky Jenő* kötetete «Erdőn, mezőn, sivatagon át» címmel az őserdők, az Amazon-menti tájak, a mexikói kaktusz-erdők és a

Szahara életét ismerteti nagyon érdekesen. De itt-ott megérik, hogy a legújabb utazók és kutatók tudósításait nem nagy figyelemben részesítette. A hatodik könyv *Dánielné Lengyel Laura* történelmi regényét hozza Corvin Jánosról. A szűk terjedelem mindenesetre erősen korlátozta az írónt börtányú meséjében, de Mátyás udvarát, Beatrix hatalomra törő jellemét így is elég elevenen érezte meg.

Úgy érezzük, hogyha az előre meghatározott terjedelem korlátját kettős, vagy hármas fűzetekkel feloldanák, az íróknak könnyebb feladata, az olvasóknak teljesebb élvezete volna.

m—t.

Angol könyv a magyar földről és népről: Lovina Steward Smith: Hungary, Land and People. Budapest. Athenaeum. 1933.

Ez a könyv átmeneti műfaj az útikönyv és a néprajz között, középpütt áll a mai időkben oly gyakori «Hungary of today»-ek és ama könyv között, amelyet a Lloyd útikönyvvállalat adott ki a mult esztendőben, vagyis az első modern, teljesen angolnyelvű Baedeker között. Magyarországnak teljes, színes, csaknem mind közvetlen és friss élményeken alapuló leírása — több, mint újság, vagy folyóiratcikkek gyűjteménye, mert stílusa emelkedettebb, több mint száraz útbaigazítás, mert a gyakorlati és felületes szemléleteknél mélyebbet ad. Egészen különös és hatásos a könyv módszere. Magyarországról úgy beszél, mintha nem volnának trianoni határok — illetve, mintha nem volnának, de mégis vannak. A könyv egységnek veszi az országot. Semmi kétség: a Tátra, Brassó, Pozsony, a Vág, Máramaros, Vajdahunyad ide tartozik. Egy zárójel, amely arra figyelmeztet, hogy «jelenleg cseh, vagy román, vagy szerb megszállás alatt» az olvasó tudomására hozza, hogy Trianon van, vagy, ami

ugyanaz — nincs. Magyarország teljes egységében — a határok: a Kárpátok, a Lajta, az Adriai-tenger, mert a helyeket ide köti történelme, kultúrája és földrajza. Ez a módszer nem propagatív, nem lázító, nem egészen kézenfekvően irredenta — éppen ezért hatásos. Ezzel az egyszerű fogással a könyv egyszerűen azt bizonyítja, hogy a területeket hiába szakították el — nem lehet elszakítani, sokkal mélyebben idetartoznak, semhogy el lehessen választani őket. Hogy milyen mélyen ide tartoznak, azt minden tárgyilagos külföldi is azonnal megállapítja, amikor észreveszi a közös kultúrát, a történelem közösségét, a Kárpátok mendencéjében a népek gazdasági egymásrautaltságát és mindazt, amiről annyit írtak és amit olyan jól tudunk.

A könyv egyebekben sem nagyon egyezik meg a szokásos néprajzi leírásokkal. Minden vonalon több, kezdve attól, amit a nyelvről, nemzetségekről mond, egész addig, hogy a fővárossal csak igen keveset foglalkozik a vidékhez arányítva, a jelennel is csak annyiban foglalkozik, amennyiben kapcsolata van a teremtő eleven magyar történelemmel. Sok olyan dolgot ért meg, amit eddig külföldi vagy csak nagyon ritkán, vagy egyáltalán nem értett meg a sajátosan magyar lélekből és a magyar földön kisarjadt kultúrából. Ki tudja emelni azt, ami a külföld és a világ minden érdeklődője számára érdekes és jelentős és mindent közel tudja hozni. Minden során érezni, hogy a szerzőnek ez a könyv több volt, mint egyszerű könyv — valóban egy darab föld volt és egy nép, vagyis akármilyen kicsiny, de egy része és pedig szép része a nagy földi életnek.

Hamvas Béla.

Greenhorn: Három világrész eszavargója. (Dante-kiadás.) Greenhorn kalandjai talán nem túlságosan érdekesek, ha csupán kalandoknak tekintjük őket, de annál tanulságosabb a mi

időnkben, mert egy enervált, minden hitét elvesztett, jóformán teljesen lezüllött fiatalembert állítottak ismét talpra.

Greenhornt a világháború nagy kalandja ragadta ki az iskolából. Tizenötéveskorában állt be az önkéntes előkészítő iskolába és két év múlva már a francia fronton volt. A lövészárók és később néhány zuhanás a repülőszolgálatban, annyira megviseltek az idegeit, hogy a háború után sehogyan tudott beleilleszkedni a köznapni életbe, sőt elviselni is csak úgy tudta, hogy ivott. Apja, akinek fia életmódja sehogy se tetszett, megvonta tőle támogatását s ezzel azt akarta elérni, hogy a fiú hazajöjjen. De a fiú inkább alkalmi foglalkozásokat keresett, amelyek csak mind mélyebbre taszították a lejtőn. Amikor már az átdorbézolt éjtszakák s a hiányos táplálkozás annyira lerontotta, hogy aludni is alig tudott, a család egyik öreg barátja jött segítségére: Ezer fontot tesztek öt ellen, hogy nem vagy képes munkával keresztküzdeni az utadat — a világ körül — mondja, s ezzel a fogadással kezdődik Greenhorn kalandjainak sorozata. Elvetődik egy favágótelepre Amerikában, majd egy csendesóceáni vitorlással elmegy a Fidzsi-szigetekre, onnan Ausztráliába egy juhtenyésztőtelepre s tovább Új-Guineába, hogy öt év multával, amely időt mindig kemény munkában töltött, egészségesen, minden munkára képesen kerüljön haza Angliába.

Igaz, nem mindenkinek int ezer font a távoból, de Greenhorn ezt az összeget talán az apjától is megkaphatta volna, ha akkori mivoltában dolgozni akart és tudott volna. Az idegen környezet, amelyben csupán a maga erejére volt utalva és a munka átalakító hatása tették őt újra emberré. Az idegenben kénytelen volt munkát nemcsak keresni, hanem találni is, bármilyen lett légyen is az,

hacsak éhen nem akart veszni. Harcba került tehát újra, de olyan harcba, amely az élet serkentő erőit felfokozta, hogy legyőzhesse elsősorban is önmagát; elviselhesse a piszkot, az emberi gonoszságokat, a megalázásokat és a fizikai munka kínjaiban megtisztulva, új emberként kezdhesse új életet.

m i.

Látos Sándor : Nádtetők alatt. Elbeszélések. A szerző kiadása.

Kezdő író első könyve. Útjára volt tanára, Karácsony Sándor bocsátja olyan előszóval, amely után bizonyos szempontból jobbat kapunk, mint amit várhattunk és részben ezért, részben pedig azért, amit általában a magyar írók falu-látásáról állít, kedvünk volna polémiába bocsátkozni a kiváló pedagógus-esztétával, ha eleve is nem volnánk már meggyőződve az efféle viták meddőségéről. Látos Sándor hajszállal se látja másként a falut és népét, mint más, noha — az előszó szerint — szemlélete elsődleges, csupán az előadási módja más: a kezdő íróé, akinek sem az ösztöne, sem a tudása nem olyan fejlett, hogy világosan érezze: mi a szükséges és mi a fölösleges és ezért foglalkozik jelentéktelen részletekkel túlságosan hosszasan, ezért nagyolja el a döntőfontosságú részeket, anélkül, hogy a kellő hangsúlyokat fel tudná rakni. De bizonyos, hogy lát és láttatni tud, ha nem is azokat a problémákat, amelyeket elsődleges falusi szemlélettől elvárhatnánk. Képein a falu íze érződik, emberei élettel teljesekek és kezdő írónál — egyelőre — talán ez a legfontosabb. Első írása, amelyről a kötetet is elnevezte, ez a közel nyolcvanoldalas elbeszélé, minden terjedgőssége mellett is fel tudja kelteni érdeklődésünket sok jó tulajdonságával. Az előszó után kettőzött figyelemmel olvastuk el és meg vagyunk győződve arról, hogy további szellemi és lelki fejlődése útján mondanivalója gazdagodni és

súlyosbodni fog, szemlélete pedig elmélyül és eljut a falusi problémák igazi gyökeréig. m—i.

Markovits Rodion : Sánta farsang.
Pantheon kiadása.

Az *aranyvonal* határozott bukása után a figyelmes olvasóknak szinte kedve támadt kételkedni Markovits Rodion első regényének, a *Szibériai garnizon*-nak átütőerejű sikerében is. Valahogy az a vélemény alakult ki erről a hirtelen feltűnt íróról, hogy a véletlen segítette első sikeréhez. Nyíltan hangoztatták, hogy a *Szibériai garnizon* anyagát egyik hadifogolytársától kapta, ő maga inkább csak adaptálta, regénnyé hangszerelte, még pedig riportregénnyé és ennek volt olyan sajátságosan vonzó hatása az olvasókra. Azt is szemére vetették az írónak, hogy stílusa pontosan egyezik egyik bulvár-hetilapunk szerkesztőjének száz más között is könnyen felismerhető stílusával, amely körülményt csakugyan nem lehetett az író javára írni. Már elfelejtették, hogy a *Szibériai garnizon* témája olyan aranymag volt, amely a legrosszabb talajban is aranykalászt hozott volna, és akárhogy jutott is hozzá a szerző, de ő írta meg először benne egy társadalmon kívüli új társadalom keletkezését és kialakulását, és különösen a második részben — a riportregény természetes hiányai ellenére is — felejtetetlen élményeket szerzett az olvasóknak és — írói rábukkanás volt-e, vagy a képességek összezsúfolódása a munkaidő egy bizonyos részén — szinte kilendült és felülemelkedett önmagán, de főként a munka minden más részén. E könyv után *Az aranyvonal* pontosan úgy járt, mint akárhány nagy munka második kötete, amely az első sikerét akarta kiaknázni, jóllehet abból az «aranymagból» reá nem futotta, az már az első kötetben kikelt és meg is hozta a gyümölcsét.

(Defoe Robinzon-jától kezdve sok példát lehetne erre fölhozni.)

Új regényében, a *Sánta farsang*-ban, Markovits Rodion, ha nem is aranymagra, de szűz területre bukkant és témája is kitűnő. Egy Isten hátamögötti oláh faluból a háború elszólítja az összes egészséges embereket, csak a nyomorékok maradnak hátra. Még a bíró is bevonul, csak a jegyző, az egyedüli hivatalos közeg marad otthon. A falu kanásza, a sánta Tamás rájön arra, hogy most lesz kelete az ocsunak, fölbíztatja a nyomorékokat és most ezek foglalják el az üres pozíciókat, megkezdődik a kissemmizettek uralma. A leggazdagabb nyomorék, egy csenevész kis emberke, a vakarcs Pável lesz a bíró. Vásárban a felesége a gyerekeszmák között válogat nekivalót, de hát most egyszerre tőhegyre állt a világ. A sánta Tamást pedig az uraság fogadja meg parádés kocsinak. Valóságos kiskirálynak képzelet magát, neki áll a világ, övé a falu minden valamirevaló asszonya, lánya, ő mozgatja a bírót. Négy évig tart sánta Tamás farsangja. A hazatérő katonákkal megint új levegőt kap a falu és ha Tamás nem akarja tudomásul venni, hogy vége a dicsőségnek, hát megmagyarázzák a hátának. Keserves a kiábrándulás, de igazságszolgáltatás van benne.

Pontosan meglátott epizód-alakok hosszú sora tarkázta a falu életét meg elevenítő képek egymásutánját. Mert Markovitsnak ez a regénye is riportregénynek sikerült, ha ezúttal ezt nem is írta a cím alá. R riportképek követik egymást, riportképek egy négyéves farsangról, amelyben a sánta Tamás játssza a főszerepet. Az író külső szemlélete kifogástalan, mindenkit úgy és ott mutat meg, ahogy és ahol kell, mindenki eleven, színes és friss és a falu is a maga elhagyatottságában ott az Isten háta mögött, ahol jóval a háború után Tamás felesége egyszer azt kérdezi: Vajjon a háborút ki

nyerte meg? — és azt a választ kapja : Az ilyen dolgot kérdezd meg valami volt katonától . . . az ő dolguk — ez a falu olyan szűzterület, amelybe ez a kitűnő téma csakugyan elvethette volna az aranyagot, hogy kikeljen belőle a *Szibériai garnizon*-nak a méltó párja. De ez nem történt meg ezúttal. Az írónak nem érkezett el az az órája, amikor nagyszerű képességei kilendítették és felülemelték volna önmagán. Kitűnő könyvet írt, az kétségtelen, de adós maradt azzal a valamivel, ami — jóllehet ezúttal a magyarsága, a mondatkötései és szerkezetei kifogástalanok — a *Szibériai garnizon*-nak a nagy sikert megszerelte.

A *Sánta farsang* olvastán önkénytelenül egy másik regényre kellett gondolnunk, amely korántsem érte el a *Szibériai garnizon* sikerét. F fiatal író rajzolta meg benne egy zólyommegyei falu életét. Ádám Dezső : *Falu a hegyek között* című regénye ez. Vagy hét-nyolc évvel ezelőtt jelent meg. Kis tizíves regény, de rövidségében is monumentálisan hat, mert írója azt az egész világot magában érzi, és minden alakjával együtt élt. Ez az, ami a *Sánta farsang*-ból hiányzik. Markovits kívülről lát mindent, igaz, hogy kitűnően, de az ő lelke nem vesz részt senki életében. Inkább közömbös, mint fölényes s ezért még szatira sem kerekedhetett ebből a regényből, amely terjedelme ellenére is riport maradt és hamarosan kiesik az olvasó emlékezetéből.

Majtényi György.

Baresay Amant Zoltán és Erdélyi Gyula : A Magyar lovassport története. I—III. rész. 80 és 56 oldal, képekkel. Szerzők kiadása, 1932.

A honvédelmi miniszter pályadíját nyerte el Baresay főhadnagy, hadi-

múzeumi osztályvezető és Erdélyi százados, egyetemi magántanár fenti címeu megjelent műve, mely az első pragmatikus, szakszerű, a lovassport minden ágára kiterjedő tudományos feldolgozása a magyar lovassport történetének. Az *első rész* a honfoglalás, vezérek és az árpádházbeli királyok idejének lovaséletét, lovaságának fölszerelését ismerteti. A *második rész* a vegyesházbeli királyok és az erdélyi fejedelemség korát tárgyalja. Idegen házakból származó királyaink ekkor szorították a magyar lovagiságot teljesen nyugati keretekbe. A párviadatok (Toldi, Mátyás király) és a solymászat voltak az ebben a korban dívó lovassportok. Az erdélyi fejedelmek és főurak is sokat áldoztak lóra és agarakra. A *harmadik rész* a Moháctól Világosig eltelt idők lovassportjával foglalkozik. A végbeli vitézek (Balassa Bálint) lovaspárviadalainál látjuk megjelenni a nemzetközi lovasszellem első jeleit. Az ebben az időben nagy közkedveltségnek örvendő lovasvásárat a Zrínyiek és II. Rákóczi Ferenc kedvenc sportja volt. Széchenyi István a sportot csendes átalakító eszköznek vélte, melyre nagyobb célok elérésére (a felsőbb osztályok modernizálása miatt) van szükség. 1848-ban, a szabadságharc alatt jelent meg az első magyar nyelvű lovaglóoktatás, midőn rövid idő alatt új lovasezredeknek egész sorát állította fel a nemzeti lelkesedés.

Amant Zoltán és Erdélyi Gyula könyve könnyen áttekinthető élvezetes módon ismerteti meg mindennel, ami a magyar lovas és a magyar ló, magyar lovas-történet és magyar lovas-szellem fogalomkörébe tartozik.

Neppe György.

Színház.

Búcsú a lezárult évadtól.

Nem valami túlságosan érzékeny ez a búcsúvétel: körülbelül megint csak olyan, mint «esztendeje vagy ketteje», s a kritikus — kinek teherbírását kilenc-tíz hónap alatt hatvan-hetven színházi este tette próbára — akkor is, most is az elmúltakra visszasóhajtás ünnepi percében legszívesebben a Reviczky-verset idézné: «Nincs semmi, amitől búcsúzni fájna, De soktól válni üd nekem . . .»

A hibákat és hiányokat az áldatlan gazdasági viszonyokkal szokás meglegetni, s szentigaz, hogy ezek barátságosabbakká számottevő mértékben e most levitézlett évad során sem lettek. De egy-két komolyabb (még pedig nemcsak kasszaraport, hanem írói érték szempontjából is *komolyabb*) siker arra figyelmeztet, hogy azért mindent a pénztelenségre háritani mégsem lehet; mintha kevesbedése arányában a pénz válogatósabbá is válnék: valamit érő ellenzolgáltatás nélkül a zsebekből kivándorolni egyre kevésbé hajlandó.

Ami így visszapillantás közben legelőbb szemetszúr, az a tanácstalan kapkodás, a minden céltudatosság híján végzett munka, a színház hagyományaihoz s a rendelkezésére álló erőkhöz igazodó programmvállalásnak fokozatos elhomályosulása. Az a gondolkodás, mely a siker várának megvételét nem a szívós s a felkészültséget minden lépésnél gondosan mérlegelő hadvezetéstől, hanem egy-két «geniálisan» megkockáztatott rajtaütéstől reméli: még a konjunktúra-évek hagyatéka, s ideje volna, hogy a mai diszjunktúrában végkép hitelét veszítse. Drámai színházaink hovatovább megint rá fognak eszmélni, hogy a közönségkegy sóvárgásában fogant színpadi tákolmányokkal s az ezekhez alkalmilag összetoborzott «nagyvezérkar»-okkal kitűnően meg is lehet bukni, s helyett tanácsosabb megbízható, az egyéni képességeket közös munkában egybeforrasztó és felfokozó együtteseket nevelni, s azután nem arra építeni, ami «majd csak akad», hanem arra, ami — van.

Méltánytalanság volna a Nemzeti Színháznak ezt a rendkívüli módon megrázkódtatásos évadját túlságosan követelődző számonkéréssel megrohanni. Itt meglehetősen gazda nélkül készült most a számadás, az induláskor le volt kötve egy csomó újdonság, az elviselhetetlen kényszert jelentő és feltétlenül új megoldást kívánó bérletrendszer pedig negyven estének fölöttébb erőszakolt tarkaságú benépesítését tette kötelezővé. Mindezért a korábbi igazgatónak helytállási felelőssége már megszűnt, egyelőre ideiglenes megbízatású utódja pedig a felszámoláson túl az egyéni felelősséget még nem vállalhatta. Ily körülmények közt nem csoda, hogy sem a klasszikus játékrenden, sem az újdonságok terén a színház évkönyveit különösebben emlékezetes teljesítmény nem nagyon gazdagítja. Az egy *Csongor és Tündé*-nek új színrealkalmazásából csapott felénk a remekmű valódi tiszteletének, a rendezői avatottságnak és odaadásnak, meg a színészi lelkeségnek üdítő áramlata. Programmvállásnak ez örvendetes volt, — bárcsak irányjelzővé is válnék. A mult értékei ezen kívül nem sok,

s főleg nem sokatérő gondozásra találtak. Shakespeare szolgálatát sem új színpadi, sem kimagaslóbb színészi értelmezés előbbre nem vitte, a tartósan ígértet, érdekes szereposztású *Othello* csak ígélet maradt. Az maradt a *Nők iskolája* is: Molière szintén igen zsellérsorsra jutott. A «felújított» *Rosmersholm* Ibsenből sem adott egyebet — ismétlésnél. Ugyanígy járt a jubiláns Hauptmann a *Bundá*-val, holott erre az alkalomra is sokáig Rózsahegyi *Crampton mester*-ével biztattak. Egy jó stílérzékű Calderon-est meg egy finoman megmunkált Turgenyev-repriz a megnyugtatóbb mozzanatok közé számít. Az ókor iránt egy igyekvő *Antigone*-megszólaltatás róttá le a kegyeletet, a klasszikus francia tragédia iránt — mióta immár? — újra semmi. A hazaiak közül Herczeg *Bizánc*-a és Gárdonyi *Karácsonyi álom*-ja minden igazibb frissesség nélküli «felfrissítés»-ben részesült.

Újdonságul kilenc magyar és négy külföldi mű került elénk. Amazok szerzői közül Voinovich színpadilag, Móricz íróilag is a maga mértékén alul maradt, a többiek az igénytelenebb genre-ben az újdonság-műsor könnyűsúlyú átlagát szolgáltatták. Az először megszólalók közt Somogyváry és Babay a jövőt illetőleg feljogosítanak a reménykedésre, Indig és Korcsmáros már inkább csak ajtót tévesztve juthattak itt szóhoz. A négy külföldi bemutató ketteje — a szilveszteri mulatságból műsoron ragadt, ósdi *Szabin nők*, meg a Bajor Gizi bravúr-munkájáért elfogadható *Mindig lesznek Júliák* — az idény-mérlegben sem oszt, sem szoroz. Az amerikai *Ügyvéd* sem annyira autochton írói kiválósága, mint inkább a színház derekas munkája által érdemel figyelmet és megbecsülést. Ez az előadás a körültekintő szereposztásnak s az ebből folyó pompás összejátéknak olyan példáját nyújtotta, aminővel rég nem találkoztunk, a főszerepet teljes beeléüléssel játszó Ódry mint rendező is az idény folyamán ez egy alkalommal adhatta bizonyosságát fölényes tudásának és irányítói erélyének. Az évad valódi oromdíszévé azonban az *Ahol tilos a szerelem* című angol újdonság vált, ez a sajátkép nem is különösebben drámai érverésű, de finom és költői elgondolású pszichológiai rajz, melyben a jobbára súlytalan feladatokra fogott Bajor Gizi megint megmutathatta a kabaré-szintű produkciókban akárhányszor tétlenségre ítélt *nemzeti színházi* képességeit.

Ezt várjuk — az aggasztóan hosszú nyúlt «átmeneti állapot» után — magától a színháztól is: a maga színvonalának elérését, melyről az utóbbi években a gazdasági gátlóköriülményeken túl nem csekély lelki tehetetlenségből is meglehetősen aláhanyatlott.

A Vigszínház negyvenfél évtizede rendületlenül tartja a maga rangsori helyét, a bőkezűségéből itt alkudtak le legkevesebbet, a játéktílus hagyománya is itt a legszilárdabb. Mi tagadás, ez a stílus eléggé *vieux jeu*: valójában a megrogzódott színpadi naturalizmussal jelent egyet. E hagyomány meglazítása rendszerint kudarccal is végződik, ilyenkor a mű s az előadás szelleme, sőt még a kínos gonddal berendezett színpad között is érezhető stílustörés támad. Hogy a hetvenesztendős Hauptmann remekművének igazi mintaelőadása ezen a színpadon hozta meg az évad legértékesebb sikerét, az is főleg annak tulajdonítható, hogy a nagy írónak bensőleg csupa lélek költeménye forma szerint naturalista játéktílust kíván. A gyönyörű vezetőszeremben Csontos Gyula színészi géniuszának diadala, hogy a drámából ezúttal a lélek sem szabadt el. Lélekrajzi remeket adott Gombaszögi Frida is az új életre támasztott *Kaméliás hölgy*-gyel: hogy ehhez fogódzót egy nyolevanéves darabban talált, a mai újdonságok szerzőire nem valami hízogó. Ezek közül a tehetséges, de egyenetlen Hunyady Sándor két bemutatóval is szerepelt, mindkétszer a len-

dületnek és ellankadásnak biztató-lehangoló vegyületével. A többi újdonság a színvonal rovására a pénztárt szolgálta, azt sem mindig kiadósan. Csak az amerikai *Vacsora nyolckor* örvendeztetett meg a színpadi hírességek nagy számával s még inkább remekül összehangolt együttesével.

A Magyar Színház új vezetői korábbi, intim otthonuk légkörét egyelőre nem tudták a más környezeten is otthonossá tenni. Éppen a «kipróbált» szerzők (az egyre fáradtabb Molnár s a kétszer is szóhoz juttatott tanítvány : Fodor László) sehogysém állták a sarat, Lengyel Menyhért valósággal bukásrikordot javított és Szomory hangzásretorikája is a mult kísérteteként járt vissza. A külföldi újdonságok közepes boulevard-szinten mozogtak, még Sil-Vara Vikória-darabjában akadt leginkább némi vigasztaló vonás. Az évad legvégén egy egészen olcsó, de tagadhatatlanul graciózan felszolgált zenés bohóság hozott életmentő sikert. Bármily jótékony is az ilyen kámforinjekció : mi Heltai Jenőt megtiszteljük azzal, hogy a jövőt illetőleg színházával szemben a mértéket ennél mégis csak magasabbra fogjuk.

Az ő elhagyott örökében a Művész-színházból átköltözött Bárdos Artúr régi célkitűzései felé tört : fiatal gárdával új szerzőket propagált, köztük néhány nőíró, kikkel meglepő szerencséje volt. Az *Irja hadnagy* szokatlan előretörését különben főleg a maga rendezői tehetségének tulajdoníthatja. Komolyabb igénnyel itt csak egy rokonszenves erdélyi író szólalt meg, de ez a technikailag jóval ügyesebb vékonypénzüek versenyében egészen alulmaradt. A színház ifjú együtteséből az egyéni ízű Muráti Lili s a diszkrét, keresetlenül jellegzetes Páger sok jóval biztat.

Alapi Nándor fővárosi próbálkozásával rokonszenves igyekezet jutott csődbe. Pagnol szép, gazdaglelkű *Fanny*-jával az idény egyik legörvendetesebb magaslatára hágott, de azután gyenge ítélete a sívár közepességnek vagy éppen szánalmas műkedvelősködésnek szolgálatában a kamarastílusnak szánt kis színpad hitelét fokozatosan aláásta ; a szezonvég már krajcáros burleszkekre épített, kétségbeesett mentőakciókba fulladt. De a vergődő évad is ráirányította a figyelmet egy-két sokatígérő ifjú színésztehetségre. Az őszinte hangú Olty Magdától bensőséges Fannyja, a melegkedélyű Köpeczi-Boócztól egész sor emlékezetes alakítása után érdemes folytatást várhatunk. Mindenekfölött pedig a Szegeden már szárnyrakelt Peéry Piroska keltett erős és maradó visszhangot a főváros művészi életében, melybe mozgékony és bátor fantáziája, szuggesztív egyéni jelentékenysége most már multhatatlanul belé kívánczik.

Rédey Tivadar.

A grafikai eljárások.

Néhány hónap óta a *Napkelet* illusztrációkkal bővült. Megjelenésüket, mely izlésesen tarkítja az olombetűk végtelen sorát s üde változatosságot nyújt, az olvasók bizonyára szívesen vették. A sorozat most indult útnak, folytatása elő van készítve. Épp ezért nem lehet érdektelen, ha a grafikai műhelytitkok körében járatlan érdeklődők számára néhány mondatban összefoglaljuk a technikára vonatkozó fontosabb tudnivalókat.

Folyóiratokban általában kétféle illusztráció láthat napvilágot, olyan, mely nyomdai eljárással s olyan, mely nemes grafikai eljárással készül. Tekintettel arra, hogy a *Napkelet* csak utóbbiakat akar közölni, az előbbiekről (klisé, autotípia, fototípia stb.) itt ezúttal ne essék szó. A nemes technikák nyomásuk szempontjából három csoportra oszlanak : magasnyomású, síknyomású és mélynyomású eljárásokra.

Az első csoportba, a magasnyomású technikák közé tartozik a *fametszet* és közelebbi rokonsága. Például hozhatjuk fel *Fáy* Dezsőnek folyóiratunkban már megjelent Dante-illusztrációit és *Molnár* C. Pálnak jelen számunkban közölt metszeteit a *Magyar Legendarium*-hoz. A művész símára csiszolt falapra rajzolja mondanivalóját s azután azokat a részeket, melyeknek a papíron fehérnek kell lenniök, arra való szerszámmal bemélyíti. A falemezt ezután festések henger végigfuttatásával befesti, miközben a fekete festék megragad a kiemelt, azaz be nem mélyített részeken. A nyomópapírt ráteszi a fatáblára és könyvnyomópréssel vagy egyszerűen prés nélkül, egy csontpálcával való átdörzsöléssel állítja elő a nyomatokat. Magasnyomásúnak azért nevezik ezt az eljárást, mert a tábla legmagasabban kiemelkedő részei nyomódnak le. Ez az eljárás azonos a betűk nyomtatásával vagy a gummibélyegzők leütésével s mindkettő, mint ismeretes, belőle fejlődött ki.

Ez a technika nem tűri a vázlatzerűséget, ebből magyarázható, hogy fénykorát a klasszikus korokban élte, a XV. századtól kezdve, mikor ismeretes lett, egészen az impresszionizmus feltűntéig. Az impresszionizmussal nem tudott megbarátkozni, háttérbe szorult s csak a legújabb időben jutott ismét szerephez, mint a bibliofil könyv egyik vonzó ékessége.

Megegyező eljárás vele a *linoleummetszet*, ott a fát linoleum helyettesíti, mely durvább anyag a művészt szélesebb foltszerkesztésre kényszeríti. Mindkét eljárást színekkel is lehet társítani, ami úgy történik, hogy ugyanarra a papírra nyomtatnak több olyan lemezt, melynek mindegyikén csak egy-egy szín van.

Síknyomású eljárás a *könyomat* (litográfia). A képet zsíros tussal vagy zsíros krétával rajzolják rá a lapos kőre, mely a krétarajz számára gyengéden szemesézve van. A követ a rajz elkészülte után gummioldattal úgy preparálják, hogy a kő a kép fehér részein nedvesen marad és a zsíros nyomófestéket ragadás nélkül átengedi a felületén. A festék csak azokon a helyeken ragad meg, ahol azelőtt a zsíros rajz volt. A kész kő megfestése szintén hengerrel történik. A litografiánál a fekete vonalak nincsenek a lemezen sem kimagasítva, sem bemélyítve, ezért nevezik ezt az eljárást síknyomásnak. A színes könyomat ugyancsak több kővel történik, könyvdíszítés esetén gyakran megtörténik, hogy a lapokat egyenkint, kézzel színezik. Folyóiratunk júliusi számát ékesítette *Jaschik* Álmos egy, kézzel színezett litografiája.

Mélynyomású technika végül a *rézkarcolás* kiterjedt családja. Készítése meglehetősen bonyolult, legegyszerűbb az úgynevezett *hidegtű*-é. A művész fényesre csiszolt rézlemezbe hegyes tűvel bekarcolja a rajzot s egy ronggyal a lemezen kevés fekete festéket dörögöl szét. A festék megbúvik a karcolt vonalakban, a síma részeken nem ragad meg. A lemezt karcolt oldalával felfelé ráfektetik egy acéllemezre, míg a karcolt oldalra vízbe áztatott papírlapot s arra vastag és puha gyapjúszövetdarabot raknak s az egészet roppant erős nyomással átpréselik a rézkarcnyomógép két hatalmas acélhengere között. Az erős nyomástól a papír rápréselődik a rézlemez valamennyi mélyedésére, természetesen a lemez széle nyomódik be legerősebben a papírba s erről a mélyített keretről a mélynyomású grafikák, a rézkarc és társai azonnal felismerhetők.

A hidegtűvel szemben a tulajdonképpeni *rézkarcnál* a vonalak bemélyítése nem tűvel, hanem bonyolult vésővel történik, rézkarc alatt azonban ma nem ezt a technikát értik, hanem a *rézmaratást*. A kéz munkáját itt részben a sav végzi el. A rézlemez csiszolt felületét ez esetben aszfaltlakkal alapozzák, amelyet feketére füstölnek viaszgyertya lángja felett. Ugyanígy lakkal kenik be a karc

szélét és hátlapját. A rajzot a művész tüvel karcolja bele a fekete alapba. A lemez ezután salétromsavba kerül, ahol a rajz nyomán szabaddá vált rézvonalakot a sav kimarja, tehát a vonalak bemélyülnek, míg a többi részt az aszfaltlak megóvjá. Ezután készül a próbanyomat, melynek sikerétől függ, hogy további, hidegtüvel való megmunkálásra szükség van-e avagy sem.

A rézmaratásnak rendkívül sok válfaja van, melyek közül itt csak a három legfontosabbat említjük. A *pontozó modor*-nak nevezett eljárásnál a művész karcolótű helyett kicsiny és hegyes tüvel, illetve az erre ütött könnyű kalapáccsal apró pontok légióját veri a rézlemezbe. Ez az eljárás nagyon hozszadalmas, de lágy átmenetei miatt rendkívül vonzó. Különösen a XVIII. század nagy angol rézmetszői, közöttük a híres Bartolozzi, használták, sőt színézzel kombinálták.

A *mezzotinto*-eljárásnál a rézlemez felborzolják s azt, amit a nyomaton világosnak akarnak hagyni, lesimítják. Ezzel az eljárással olykor a festmény tónusértékeit is el lehet érni. Végül említésre érdemes még a *vernis mou*, ami abból áll, hogy a belakozott rézlemezre papírt vagy vásznat borítanak s abba rajzolják a képet. A vonalak a papíron vagy vásznon keresztül benyomódnak a puha alapba és a maratásnál lágy és szemcsés vonalakat adnak, így ez a technika leginkább a szénrajzéhoz hasonlít.

A tervbe vett további illusztrációk hivatva vannak arra, hogy a felsorolt technikákat a művészet nyelvén tolmácsolják s a modern magyar grafikus művészeket megismertessék és megszerettessék a *Napkelet* olvasóival.

Genthon István.

Francia rajzok kiállítása.

A Szépművészeti Múzeum grafikai osztálya legutóbbi kiállításán a francia rajz fejlődését mutatja be a XV. századtól napjainkig. Közgyűjteményeink igen gyengén állanak a francia festészet emlékei terén s a képek rendkívüli árai miatt nem valószínű, hogy valaha kielégítő sorozatot mutathassanak be Watteau-tól Picassóig e festészetben két százada élen járó nemzet terméséből. Épp ezért különös örömeinkre szolgálhat, hogy a Múzeum Hoffmann Edith dr. kitűnő rendezésében legalább a rajz intím és közvetlen nyelvén tájékoztatót ad azokról a pompás stíluskorszakokról, melyek a modern művészet kialakulásában oly nagy szerepet játszottak.

Csaknem háromszáz mű kerül a közönség elé s ennek az anyagnak körülbelül harmada Majovszky Pál gyönyörű rajzgyűjteményéből való, de egyébként is igen jelentős lapokkal szerepelnek a magánosok. A múzeum

kollekciójának főereje a korai alkotásokban rejlik. A francia manieristákat, az úgynevezett fontainebleaui iskolát néhány érdekes rajz képviseli. A barokk-mesterek közül kiválik Eustache Lesueur néhány rendkívül finom és gyengéd alkotása. Watteau egy igen jellegzetes rajza szerepel, sajnos Boucher-t, aki egyike a rokokó legnagyobb rajzművészeinek, nem sikerült bemutatni. Annál jobban meg lehet ismerni Fragonard sokoldalúságát.

A XIX. század nagymesterei csaknem valamennyien sok és kitűnően jellemző alkotással szerepelnek. A gazdagságból csak Delacroix, Guys, Millet, Daumier, Renoir és Cézanne műveit emeljük ki, ezek azok a mesterek, kiknek grafikája a kiállítás kapcsán jól megismerhető.

A legújabbakat Picasso, Lhote, Laurencin, Rouault, Dufy, Gleizes és Léger képviselik, főképp Picasso és Dufy szerepelt egy-egy lapjával szerencsésen.

G. I.

Camicia nera.

«Camicia nera» (Fekete ing) egy film címe, egy olasz filmé. Nemcsak Itáliában játszák páratlan sikerrel hetek óta, hanem több nyugati országban is. Propaganda-film a szó nemes értelmében, kiegészítése a fasiszta forradalom római decennális kiállításának. Nehéz lenne eldönteni, hogy melyik hat meggyőzőbb erővel a két manifesztáció közül: a kiállítás-e, a maga hatalmas méreteivel, novecentista felfogású, szigorúan fegyelmezett stílusban kiképzett helyiségeivel és gazdag dokumentációs anyagával, — avagy ez az egyszerű film, amely megrázó drámai erővel mutatja be szintetikus képből egy nagy nemzet újjászületését az utolsó két évtizedben.

Nem vagyok film-szakember. Nem tudom eldönteni, hogy tökéletes-e ez a film, vagy nem, de az bizonyos, hogy felejthetetlen benyomást és emléket kelt a néző lelkében.

Technikai szempontból mindenestre dicséretet érdemel a kitűnő rendezés, a felvételek szépsége és tisztasága, a tömegjelenetek kihasználása és a víziószerű elem bravuros megérzékítése. Dicséretet érdemel sok más egyéb elem is, amelyekre nem térek ki, mivel az érzésem szerint úgy sem elsőrangú fontosságúak. Nem élnek azok magukban. Valami hatalmas, megrendítő pátoasz ragadja magával a nézőt az első pillanattól kezdve; az egyének és nemzetek végzetébe való bepillantás pátoasza; a morális értékek kozmikus erejű küzdelmének pátoasza a lelketlen anyag ellen, amely küzdelemben végül ott áll győztesen az Ember, aki áldozatot hozott a nemzetéért, áldozatot hozott a hazájáért s hűsége és önfegyelmezett-

sege jutalmául maga előtt látja a faja szebb, biztosabb jövőjét. Megadatik neki látni a kövér aratást a mocsár és a betegség hazájában s hallani a kenyéradó gépek zakatolásának a zenéjét, bepillantani a kiharcolt új életbe, amelyet az Eszme győzelme szépít meg.

A szereplők nem színészek, hanem a mocsár volt birodalmából vett egyszerű emberek. A játékuken mégsem érzik elfogódottság, állelkedültség, vagy ízetlen önszépélgés. Játszanak, ahogy Isten a hatalmuksba adta a kifejezés erejét. Szabadon, tökéletes mimikával s egyszerűségükben megható verizmussal mozognak és beszélnek. Vannak jelenetek, amelyeket a legkitűnőbb hivatásos művészek sem tudnának tökéletesebben kidolgozni. Sohasem láttam még a vásznon megrázóbb jelenetet, mint mikor az öreg mocsárlakó megkapja a hivatalos értesítést, hogy a fia eltűnt a harctéren s kézenfogva a menyét és a kis unokáját, a szótlan, megmerevítő fájdalom férfias leküzdésével vezeti őket haza, keresztül a végtelen mocsáron, a gazdátlanul maradt házba. Vagy amikor a fiúcska egy kis nemzeti színű zászlót tűz ki a kunyhójuk ajtajára, a háborúból hazatérő katonák fogadására s le-sujtva a saját gyászátoól, térdreesik ez előtt a szent szimbólum előtt. A legmélyebb emberi érzések: fájdalom és dicsőség, csalódás és hűség, még ott is természetes erővel hatnak az egyszerű, tanulatlan emberektől interpretálva, ahol egy-egy — patetikus jelenet előadásakor — hazug csillogásnak tetszenék a művész minden törekvése. Mégis az marad az igazi reveláció a néző számára, hogy az egyéni sors körén felül-

emelkedő, a nemzet és a haza sorsába bekapcsoló magasrendű érzéseket milyen csodálatos hűséggel érzéktik meg ezek a paraszt-színészek. Aki még kételkedett abban, hogy a fasizmus öntudatossá tudta tenni a nemzeti érzést az olaszok millióinak a lelkében, az hézze meg ezt a filmet. Úgy beszélni hazáról és nemzetről, áldozatról és hűségről csak az tud, akiben olyan tisztán és szeplőtlenül élnek ezek a fogalmak, mint a film szereplőinek a lelkében.

Talán nem is helyes dolog egyes szereplőkről beszélni. Csak egy kollektív szereplő van a darabban, az olasz nép, amely büszkén mutatja be újjászületése processzusát. S talán éppen ebben az egyénefeletti tárgyban és szereplőben van a titka annak a megmagyarázhatatlan erőnek és misztikus hatásnak, amely a filmből árad. Egy nép kollektív lelke, a *korunk lelke* árad ki minden egyes képből. A fasizmus megvalósította azt a csodát, amit a háború véres megpróbáltatása tett lehetővé a számára: egységessé tette lélekben az olasz nemzetet, egységessé a nemzeti dicsőség tudatában, a nemzeti élet exigenciáinak felismerésében, a nemzeti jövő feladatainak meghatározásában és a nemzet felemelésére szánt munka akarásában. Ma Olaszországban *egy* akarat van, *egy* cél, *egységes* ideál megvalósítására törő munka, *egyszóval egységes* nemzeti lélek, s a «Camicia nera» e lélek kibontakozásának a története.

Egy szegény mesterember családjának a történetét vetíti vászonra Giovacchino Forzano, a film rendezője s a szövegkönyv írója. Ennek a családnak a sorsa azonban belekapcsolódik a nemzet sorsába, ez ragadja magával, ez sújtja le, ez emeli fel, s ez vezeti a végső győzelemre. A pontini mocsarak nyomorult kunyhójában lakik a falu kovácsa az atyjával, a feleségével és a kisfiával. Ott éli a maga reménytelen életét, a maláriától fenyegetve s mégis híven a szülőföldjéhez, amikor eldör-

dül Szerajevóban a végzetes revolver s kitör a világháború. Elmegy ő is katonának. Végigküzd a fronton a háborút, kitüntetést is szerez, közben pedig az atya gondoskodik a kis családról, s a falu jószágos plébánosa tanítja írni és olvasni a fiát. A háború utolsó napjaiban a francia fronton gránátnyomás éri. Hadifogolyként német kórházba kerül, elvesztett emlékezőtehetséggel és beszélőképessége teljes kihagyásával. Az orvosok csak nehezen jönnek rá, hogy nem francia, hanem olasz s hazája győzelmének hírüladásával sikerül nekik visszahozni a roncsba a lelket. A hadifogoly visszatér Olaszországba, ahol azonban mindent teljes felfordulásban talál. Végre a győztes fasizmus rendet teremt; megkezdődik a mocsarak kiszárítása s a család békét, nyugalmat és kenyeret talál az ősi földön.

Az egyszerű emberi történet szimbolikus jelentőséget nyer azáltal, hogy bele van illesztve az olasz nemzet és az olasz föld sorsába. Nyugodtan lehetett volna a filmnek azt az idegenek számára kevésbé poetikus, de annál kifejezőbb címet is adni: «A destrától Litoriaiáig». A történet a destrá-ban, a nyomorult mocsárbeli kunyhóban kezdődik. Köröskörül végeláthatatlan víz és mocsár, nád, békakuruttyolás s malária, az örökös leselkedő rém. A mocsár-lakó térdig jár az iszapban és a vízben; kunyhója hermetikusan el van zárva a betegséghordozó szúnyogok elől s a kis kunyhó közepén nyílt tűzön készíti az ételt a háziasszony. Nyomor, betegség, a faj elsatynulásának a képe. A malária elől tömegesen vándorol ki a gyökeres olasz lakosság, amelyet a kivándorlási ügynökök is háborítatlanul csalogatnak el az ősi kunyhóból.

Az egyetlen csodaszert ígérő mozgalom a szocializmus. Az örök békével kecsegtet. Itt vannak beiktatva a filmbe az első vizionárius képek: a szocialista népgyűlések Itáliában, Németországban, Franciaországban, An-

gliában és Oroszországban; a szónokok mind örök békéről beszélnek, s alig pár hétre rá (— 1914 nyarán vagyunk —), ugyanazon népgyűlések résztvevői, hadseregük egyenruhájába öltöztetve, lelkesülten éneklik a «Marseillaise»-t, a «Deutschland, Deutschland über alles»-t, hazájuk nacionalista himnuszait.

Egy fiatalember, Benito Mussolini — előbb maga is meggyőződéses szocialista — felismeri az események tanulságát: A szocializmus nem tudta megakadályozni a világháborút, tehát a szocializmus megbukott. A nacionalizmus egy szükséges fejlődési fok az emberiség történetében s ezen a fokon nem haladtak még túl a népek. A nemzeti érzés fejlesztése a kor követelménye. Ez a felismerés képezi a fasiszmusnak s vele az olasz újjászületésnek a dogmáját. A nemzetnek vissza kell adni az öntudatát, a hitet a saját erejében, a saját méltóságában. A nemzeti méltóság jegyében alakul meg az intervencionista párt, amely kikényszeríti Olaszország közbelépését a háborúba, s a pontini mocsarak békés kovácsát kiragadja a véres viharba. Pár nagyszerű háborús kép, a közért hozott áldozat glorifikálása egészíti ki azon nagy átalakulás bemutatását, amelyen az olasz nacionalizmus átment.

A háború után jön a kritikus korszak, az államhatalom megdőlésének, vagy legalább is megingásának a kora. Nagyszerű, megrázó képek vetítik szemeink elé a baloldali radikalizmus esztelen pusztításait. Látjuk az eltűnt kovács feleségét, aki végre hírt hallana a férjéről, de abban a pillanatban megszakítják cinikusan az összeköttetést azzal a jelszóval, hogy általános sztrájk van. Látjuk a leszerelt katonának, akiknek a lövészárok borzalmai után a «hálás haza» gyenge vezetői nem adnak munkát. Látjuk a rokkantat, akit kinevetnek, mert háborúba ment. Látjuk az esztelen csőcseléket, amely felgyújt egy korcsmát csak azért, mert

a pincérei nyugalmat és rendet kívánnak. Ugyanaz a kommunista csőcselék megállítja a vonatot, mert egy tiszt és egy pap utazik rajta s kiszállításra kényszeríti őket. Látjuk a paraszt-családot, amelynek a tagjai a kommunisták által lepecsételt tenyerüket mutatják, jeléül annak, hogy nem szabad a tehenüket megfejniek az általános sabotage-programm miatt. Látjuk a háborúból hazatért tisztet, akinek a kitüntetéseit és a jelvényeit röhögve tépi le a csőcselék, míg a fasiszta rohamosztag szét nem veri. Látjuk a munkásokat, amint megszállják a gyárakat. Viziószerűen látjuk Bertát, az ártatlan tizenhatéves fiút, akit abban a hiszemben, hogy fasiszta jelvényt hord, a csőcselék kegyetlenül belefojt az Arnoba. S végül látjuk kiterítve a fasiszmus mártírjait, akik áldozatul dobták fiatal életüket, hogy többi honfitársuk számára biztosítsák a nyugalmat, a munkát, a kenyeret, az emberi életet s nemzetüket felemeljék az elaljasodásból.

A «marcia su Roma»-val végződik ez a szomorú korszak. A felvonuló feketeingesek ezreinek éneke egy új élet himnusza. Hősi elhatározás, áldozatkészség, odaadás nemzetért és álmért, a jobb jövő, a «fiatalság, szépséges tavasz» ég a feketeingesek szemében, amikor megkezdik nagy alkotó munkájukat. Az államtekintély az a biztos alap, amelyen a rekonstrukció megindul; az eddig egymással szemben állott osztályokat és termelő erőket együttműködésre kényszeríti az államhatalom. Mussolini és a feketeingesek megindulnak, hogy a háború után megnyerjék a győzelmet is. Felveszik követeléseik programmjába a dalmát városokat s követelik a londoni paktumban megígért gyarmatokat. Elsőízben törődnek olasz földön intézményesen a faj egészségével, fizikai és szellemi fejlődésével. A vatikáni egyezményekkel visszaadják a katolikus tömegeknek a lelki békét. A nemzet nyu-

godt jövőjének biztosítására hatalmas szárazföldi, tengeri és légi hadsereget teremtenek. Ott, ahol a mocsár és a malária uralkodott, s ahol «destra»-ban laktak az emberek, új város emelkedik, emberhez méltó házzakkal, impozáns templommal s modern vetőgépek hasítják a természettől visszahódított szűzi talajt.

Ime, ekként váltják egymást az olasz újjászületés képei.

Mussolini alakja egyszer jelenik csak meg a filmen, hozzá méltó környezetben és alkalomkor: a pontini mocsarak helyén emelkedő Littoria község felavatásának ünnepén. Micsoda szuggesztív erő van ebben az emberben, amikor büszkén, önereje tudatában elnézi az ő akarata által létrehozott csodát s nem szűnik meg ismételni: maradjon mindenki hű ehhez a földhöz, mert a hazai föld kenyeret ad mindenkinek, csak hit és bátorság

fűtse a lelkeket. Littoria az ő számára is szimbólum. A szemei messzi-messzi horizont felé néznek; látják a gyárakat, látják a kikötőket a modern hatalmas hajókkal, látják a természet mostohaságától kiharcolt földet. Mindenütt munka ég; mindenütt a modern gépek éneklük az emberi akarat győzelmét.

Egy csodálatos vízió zárja be a filmet: Lassankint eltűnnek a nemzeti zászlók alatt menetelő és éneklő milliók. Az ő életük csak előkészítése volt a faj örök megújulásának s a történet misztikus homályából, a Ma embereinek veritékes munkájából, hitéből, tekintélytiszteletéből, ebből a misztikus ködből büszkén emelkednek ki az ősi Róma győzelmes sasai.

Az örök, legyőzhetetlen energiájú, megújított Róma himnusza zeng a «Camicia nera»-ban.

(Róma.) *Miskolczy István.*

Filmről-filmre.

Az utóbbi hónapok gyérülő film-eseményei közül úgy a reápezartolt reklám, mint aránylagos sikere miatt kiemelkedett a *Paradicsommadár* című amerikai produkció. Két idegen szóval jellemezhetjük legjobban: grandiózus kiccs! Ugyanaz a film alaptémája, mint volt az elhunyt Murnau utolsó befejezetlen alkotásáé, a *Tabu*-é. Exotikus — jávai — milióban lejátszódó tragikus szerelmi dráma, ezúttal fehér férfi és *javán* leány között. Azzal természetesen mit sem törődött a film rendezője, hogy a főszerepet alakító Dolores del Rio tipikus *délamerikai* szépség. Ugyanígy meg volt hamisítva minden, ami népi-jávai a vásznon meg-elevenedett. Ugyanolyan hazug beállítása ez az ottani életnek, mint amilyen egy Hans Schwarcz-rendezte «magyar» film. Fotográfiailag tökéletes volt a film, gyönyörű tájfelvéte-

lekkel és egy-két pillanatra költői jelenetmegoldással.

Érdekes kísérletnek ígérkezett a *Ha volna egy millióm*... c. másik amerikai film is, de az eredmény alatta maradt a várakozásnak. A téma: egy rokongyűlölő, bolond miliomos tíz — ötletszerűen kiválasztott — vad-idegen emberre hagy egy-egy millió dollárt. Mit csinál ez a tíz ember a váratlanul ölébe hullott millióval, — ezt írta meg tíz különböző scenáriumíró és rendezte meg tíz rendező. Az egységes művészi gondolat hiánya miatt rendkívül egyenetlen és vegyeshatású jelenetsorrá vált a film: rémdrámászerű részletek váltakoztak burleszkekkel. Az élet-szerűség csaknem valamennyi epizód-ból hiányzott. Itt is, mint annyi sokszor csak a részletek részletei mutatnak némi művészi értéket.

Jegyzetek dán novellánkhoz.

A modern dán irodalomnak Brandes György, a kritikus volt a megteremtője. Brandes fellépése előtt a dán írók a lázas keresés korszakát élték. Ez az idő két nagy szellemi áramlat találkozója volt. A nagy romantikusok, mint a mesemondó Andersen, Hauch, Müller stb. még éltek és részben dolgoztak is. Őket az egyén hangulatai és problémái az «Én» szempontjából érdekelték. A világ, mint nagy egység, ismeretlen volt számukra és csak akkor figyeltek fel rá, ha az, egyéni és költői hangulat keretében, sűrített formában, mint halkvonalú vetület jelentkezett. Azonban jött az új kor a maga szigorú formáival, pozitív határaival és társadalmi kérdéseivel és ez szétfeszítette az Én-nek szűk keretek között mozgó világát. A dán írók sejtették, hogy ismeretlen nagy erők alakítják át a társadalmat. És a még tisztán romantikus légkörben nevelt írók igyekeztek harcos csoportba sorakozni, hogy így fogadják az új jelenséget. Ők a hit és tudás problémája között keresték az új kérdést. A híres vallás- és hitelemző Kirkegaard volt az egyik és Höfding, a természettudományos pszichológus volt a másik pólus. Ekkor lépett fel Brandes, aki megnyitja Dánia kapuit Európa felé. Brandes nyugtalanul járja be egész Európát és olyan eszmék után kutat, melyek a nemzet nagy tömegeit hatják át. Brandes sohasem foglalkozott apró részletkérdésekkel, ő csak nagy egységes gondolatokért lelkesedett. Nála ez a

nagy lelkesedés és magával ragadó lendület pótolja a tudományos bizonyítást. De annak ellenére, hogy Brandes tömegeszmék harcosa, mégsem volt népies demokratikus. Mert Brandes elsősorban *esztéta* volt. Minden eszmét alaposan megvizsgált, hogy az valóban a «szépséget» szolgálja-e. Azonban Brandes nem az egyéni izlésből fakadó kis szépségimádatot értette ez alatt, hanem azt, mely nemzetek és népek lelkében egy szebb, előkelőbb gondolatot termel. Az arisztokratikus szépség volt az ő ideálja és hogy ezt a szépség-eszmét megvalósíthassa, radikális eszközöket használ. De ez a radikálizmus is arisztokratikus alapon nyugodott. Újító harcában jellemző data ez volt: *Arisztokratikus radikálizmus!*

Brandes tehát Európát átfogó eszméket és problémákat adott a dán íróknak. Ezt az örökségét számos író át is vette. Ott találjuk Jakobsen Jens Pétert, ki több regényében pozitív szemszögből, szigorúan természettudományos alapon vizsgálja a dán középosztály életét. Ő a naturalista irány megteremtője Dániában. Természethű leírásaihoz új prózastílust adott. A finom tónusú Drachman Holger legszebb munkája az *Énekek könyve*, melynek gyönyörűen zengő lírája megfogja az ember lelkét. Itt a romantikus embert állítja szembe az új kor munkástípusával.

Bang Herman fáradt, kissé dekadens európeér, ki munkáiban keserű szavakkal ostromolja az 1800 évek végén fellendülő dán gazdasági élet

számos kinövését. Jørgensen János írásaiban mély vallásos érzés nyilvánul meg. Protestáns hitről tért át a katolikus vallásra és műveiben a katolikus vallás költői és ethikai szépségeit magasztalja. Különösen szépek a szentekről szóló írásai, mint Assisi Szent Ferenc és Sienai Katarina. Később az esztétika magántanára lett a louvai-i egyetemen.

Claussen Sophus pesszimista : a művészetet úgy tekinti, mint valami áldozatot, melyért az egyénnek a boldogságát kell cserébe adnia. Pontoppidan Henrik a földművelő osztály életét, küzdelmét és kérdéseit tárgyalja. Egy nagy regényében, a *Szerencsés Péter*-ben — ez magyar nyelven is megjelent — a főalakban, dr. Nathanban, Brandes György ismerhető fel. Gjellerup Károly, ki Pontoppidannal egy évben nyert Nobel-díjat, a német klasszicizmus híve. Arra törekszik, hogy a klasszicizmus szellemét a modern tudományos gondolkozással összeegyeztesse.

Wulff Anna — kinek egyik elbeszélését a *Napkelet* most közli — Brandes Györggyel évekig tartott fenn irodalmi barátságot és Brandes nagy jövőt jószolt Wulffnak. Wulff Annát különösen a gyermek lelkivilága érdekli. Ő azokat a kis tragédiákat szereti megfigyelni, amelyek a gyermek lelkében akkor játszódnak le, mikor a felnőttek világával kerül összeütközésbe. Pesszimista. A szegénység, a testi és lelki degeneráltság problémái teszik komorrá írásait. Kétkedő, mint Brandes ; az életjelenségeket szétboncolja, hogy megvizsgálhassa, mennyi maradandó értékük van. Azonban Wulff skeptícizmusa különbözik Brandesétől. Mert Wulff nem szed szét mindent gúnyos és hideg ésszel, csak akkor boncolgat, ha hitet nem talál. A szívből fakadó, egyszerű, bensőséges hit, ez Wulff szerint a legnagyobb emberi erő. De

ilyen őszinte, üde hitet csak a gyermekeknél fedez fel. És az emberi szenvedések és tragédiák közt ez a hit, mint mindenért kárpótoló isteni szép erő jelenik meg. Wulff Anna tanárnő Kopenhágában és így jól ismeri a gyermeki lelket. Minden novellája valóság, egy szebb, tisztább életért esdeklő gyermeki lélek imája.

Márchis György.

A kultúra lényege.

J. C. Powys : The meaning of culture.

Spengler a civilizációnak a kultúra rovására való előretörésében látja a nyugat hanyatlásának okát, Ortega y Nasset a tömegek előnyomulásában és a középszerűség uralmában ; szerinte a liberalizmus és a technika fejlődése következtében általános alacsonyfokú műveltség alakult ki, mely a tudomány terén részletkutatókat termelt ki magából, kik viszont a dolog természeténél fogva egyoldalúvá váltak.

Ortega szerint az arisztokrácia bűne a középszerűség uralomra jutása, mert hivatottságának érzését elveszítette, elfelejtette, hogy a származás kötelességekkel jár és a helyett, hogy méltón követné az ősök példáját, feléli az erkölcsi tőkét, melyet az elődök gyűjtöttek.

A nagy spanyol essayista találkozik gondolataiban Kayseringgal, aki *Das Spectrum Europas* című művének éppen a magyarokkal foglalkozó fejezetében az arisztokratát állítja be a kultúra hordozójaként, azt az embert nevezvén «arisztokratának», aki egyidejűleg és egyforma erővel igenli a vért és az eszt, akinek belső dualitása sohasem feszül szakadásig, aki nem szenved az élet fájdalmas problémái alatt, akinek a számára alárendelt kérdés az öröm és bánat, valamint az élet és a halál. Az arisztokrata : a tökéletesen kiegyensúlyozott ember.

Ime, a világ mind a három most felsorolt nagy gondolkodója hangsú-

lyozza a kultúra fontosságát és szükségességét voltát.

Mi tehát lényegében a «Kultúra?»

«Az, ami megmarad, miután minden elfelejtettünk, amit megtanultunk» — mondja Powys *The meaning of culture* című művének bevezetésében. A formális műveltség: lelki csiszoltság.

Érdekes és megkapó művének első részében kimerítően foglalkozik az ember legértékesebb tulajdonságának meghatározásával, második részében pedig e tulajdonságnak az élet megnyilvánulásaira gyakorolt hatását vizsgálja. Leírja, miként építi fel a kultúrát a bölcsészet, irodalom, költészet, festészet és a vallás, és milyen hatást gyakorol a kultúra a boldogságra, szeretetre, a társadalmi együttélésre, a természethez való kapcsolatra, általában: az emberi sorsra.

Az író a vallás mellőzésével igyekszik felépíteni művét, azt állítja, hogy a kultúra, lényegének megismertetésével és megkedveltetésével egyensúlyba hozza (?) azokat a lelkeket is, melyekből hiányzik a hit, mert szerinte a hívő lélekben a vallás pótolja a kultúrát, megadva annak nevelő hatását és végcélját: a fenkölt boldogság érzését.

Az út, mely e célhoz vezet, hosszú és fáradalmas. Ott kezdődik, ahol az ember saját énjének öntudatára ébred, felelős bírálja lesz tetteinek és gondolatainak, reáeszékel arra a csodára, hogy él és gondolkodik. «Cogito ergo sum.» A további út az anyagi műveltség csiszoló hatása alatt áll, de a tudás összehalmozása egymagában még nem jelent kultúrát.

Mint mondtuk, az író nem a valást veszi alapul és így a görög műveltség a kiinduló pontja, mivel az a legegyszerűbb, legnemesebb és legközelebb áll a természethez. A természet általában nagy szerepet játszik a kultúrember alakulásában, nemcsak azért, mert annak szépségérzékét teljes mértékben kielégíti, hanem azért is,

mert a kultúrember megtalálhatja benne a magányt, mely föltétlenül szükséges ahhoz, hogy magába merülve kapcsolatba hozhassa legbensőbb énjét a teremtő erővel. A természet megtanít felelteni bennünket s elhiteti velünk, hogy a boldogság mélyebb a fájdalomnál; az, amit mi kultúrának nevezünk, végeredményben nem más, mint «kifinomult szellemi ravaszkodás, mely még a sárkány torkából is minél több szépet és jót igyekszik kiragadni». A kultúrember nemcsak a nyers természetet nézi, mert a meglátás ezer emlékeztetést és vonatkozást ébreszt lelkében, nem maga a teremtmény, hanem az *alkotás művészeté* tölti el bámulattal, örömmel és nyugalommal. Jellegetes vonása a kultúrembernek az élet napi gondján és baján való felülemelkedés és öntudatos nézetet alkotva, függetlenítés minden kritikától és az úgynevezett «közvéleménytől». A tanult ember szószerint fogadja el a mult és jelen akademikus dogmáit, míg a kultúrember *díszüri* azokat saját lelkületén és azt tartja meg belőle, ami egyéniségének megfelelő. Ismeri önmagát, tisztában van érzelmeivel, de nézeteit nem akarja másra erőltetni, betartván ebben is az udvariasság formáit. Saját bensőjét azonban nem nyitja meg más előtt. «Csak rendkívül kulturált lényeknek adatott meg az a tulajdonság, hogy egyidejűleg tartózkodók és közvetlenek legyenek».

A kultúra célja az, hogy az emberi individualitást megmentse a tömegek előretörő tolongásából, s mint nyugodalmass sziget álljon az örvénylések közepette.

John Cowper Powys érdekesen rajzolja meg a vallástalan kultúrember képét. A vallás mellőzése nehéz feladat volt számára, ezt ő maga is érzi és ismételtlen hangoztatja. Az általa alkotott kép gyenge oldalai is ebben lelik magyarázatukat. «Ideális» emberből hiányzik az a szeretet és melegség,

mely például assisi Szent Ferencet oly vonzóvá teszi. A vallástalan kultúr-ember lehet, hogy bizonyos fokú megelégedést fog érezni az étellel szemben, esetleg nemes érzésű ember is lehet, de nem lesz igazi alkotó, hanem saját lényébe visszamerülő szkeptikus marad.

Lesz egyéni világnézete, ami azonban sohasem válik «diadalmas világnézeté».

Ezen a gyenge és támadható ponton kívül a könyv sok komoly gondolatot ébreszt az olvasóban és sok hűrt pendít meg a lélekben. v. K. J.

A «Napkelet» elbeszélés-pályázata.

Folyóiratunk júliusi számában jeleztük, hogy a *Napkelet* pályázatot ír ki *elbeszélésre*. Ez a nagymultú műfaj a napilapok kurta «tárca-szikkeinek hatása alatt mintha veszíteni kezdene, szerte a világon, súlyából, mondanivalóinak jelentékenységből, formájának tömörségből. A komoly irodalmi folyóiratok feladata, hogy helyet biztosítsanak az írók nem tiszavirág-életre szánt írásainak, a magasabb célkitűzésű, irodalmi becsvággal alkotott szépprózai műveiknek. Ezt tette eddig is a *Napkelet*, most tovább megy e téren és íróink becsvágyát óhajtja e pályázat kiírásával sarkalni. Minden megkötöttség kizárásával, csupán a terjedelmet korlátozva 4-től 20-ig terjedő gépírással oldala, a *Napkelet* pályadíjakat tűz ki elbeszélésre :

I. díj :	300 pengő
II. «	200 «
III. «	100 «

— ezenkívül fenntartja magának a jogot, hogy egyes elbeszéléseket *dicsérettel kitüntetve* a szokásos honorárium ellenében közlésre elfogadjon. Az elbeszélések név nélkül, gépírva, jelíges levél kíséretében küldendőek be *ez év szeptember 30.-áig*. A pályaműveket folyóiratunk szerkesztőbizottsága és meghívott kritikusok bírálják felül. A pályázat eredményét 1934 január 1-én megjelenő számunkban közöljük és a díjakat is ugyanekkor osztjuk ki.

Ingyen «Napkelet»

Folyóiratunk jutalmazni óhajtja azt az állhatatos kitartást, amellyel előfizetőink a «*Napkelet*» mellett nemcsak állanak, de újabb híveket is igyekeznek toborozni a keresztény nemzeti irodalom e nagymultú és harcosszervezetének. Kiadóhivatalunk ezért elhatározta, hogy mindazok, akik *öt új előfizetőt* szereznek a «*Napkelet*»-nek, *egy évig teljesen ingyen* kapják folyóiratunkat. Hisszük és reméljük, hogy ez az ösztönzés a «*Napkelet*» további, fokozott erősödéséhez fog vezetni és megkönnyíti nagy célkitűzésének megvalósítását a mai válságos nehéz időkben.

A NAPKELET minden közleményeért írója felel.

A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.

Helyettes szerkesztő: NÉMETH ANTAL.

Stephaneum nyomda r. t. — Felelős: IFJ. KOHL FERENC.